

9 верасня 1994 г.

№ 36 (3758)

Кошт 25 руб.

ЦІ АБАВЯЗАНЫ ПАЭТ БЫЦЬ ГРАМАДЗЯНІНАМ?..

Алег ЛОЙКА:
«Партыя і народ — адзіныя!» — гэты лозунг таталітарызму перш за ўсё быў на ўслуге ў руйнавальшчыкаў творчай асобы, праўдзівай літаратуры, сапраўднай народнасці ў літаратуры... Магілаю свабодзе чалавека быў таталітарызм, а, значыць, магілаю і паэзіі».

5, 12

«НАША ПЕСНЯ НЕВЯСЁЛА...»

Ігар ЗАПРУДСКІ: «У свеце дзівосныя бываюць парадоксы. І сябра парадоксаў здолеў бы ўявіць сабе развіццё літаратуры як шырокі спектр хаця і сямі колераў, але безлічы адценняў, а не толькі як святло абсалютна чорнага цела».

6—7

ДВА АПАВЯДАННІ

Барыса САЧАНКІ

9, 14—15

У ПРАМЕНЯХ ЯГО ХВАЛЫ

Святлана БЕРАСЦЕНЬ
пра Другі міжнародны фестываль духоўнай музыкі «Магутны Божа».

10—11

▲ Са свайго высокага пастамента пазірае Францішак Скарына на шматлюдную плошчу роднага горада. Так пачыналася ў Полацку свята беларускага пісьменства і друку...

◀ Не абы-як святкавалі і ў горадзе Друцку...

▼ Юныя палачанкі ў старадаўніх уборах.

Фота М. ЖЫЛІНСКАЙ і БЕЛІНФАРМ

АДСЮЛЬ ПАЧЫНАЛАСЯ БЕЛАРУСЬ...

НАТАТКІ З НОВАГА СВЯТА

Прыдарожныя ландшафты Віцебшчыны маляўнічымі не назавеш: дзікае кустоўе, сухастой на рэштках балота, паўсюль пры шашы сляды недагледжанасці. Еду і думаю: а як жа тут было раней, на зары тысячагоддзя? Напэўна, паўнаводнай Дзвіны заслуга, што калісьці сярод некраўтай прыроды вырасла выспа горада, узялася гожая Сафійка над велічнай плынню ракі, што менавіта Полацк стаў сталіцай княства і калыскай беларускай культуры.

Тысяча гадоў хрысціянству на Беларусі — і столькі ж гадоў нашаму пісьменству. Невыпадкова да арганізацыі і правядзення свята беларускага пісьменства і друку актыўна далучылася і праваслаўная царква.

А пачаткам свята стала экспедыцыя «Дарога да святыхняў». Тысячу кіламетраў праехала група пісьменнікаў і навукоўцаў па Беларусі. Жыровічы, Слонім, Баранавічы, Крашын, Наваградак... У кожным храме пакідаўся агеньчык ад Гроба гасподняга — з той самай лампады, якую крыжам квяціста назвалі Непажаснай лампадай духоўнасці і якую беражліва захоўваў айцец Сергій. Ён выступаў разам з іншымі ў школах, бібліятэках, дамах культуры, а ў цэрквах пасля набажэнства браў слова кіраўнік экспедыцыі, старшыня Беларускага фонду славянскага пісьменства, пісьменнік Алесь Петрашкевіч.

З экспедыцыі 29 жніўня быў устаноўлены і асвечаны крыж поблізу вёскі Загор'е Сталавіцкага с/с Баранавіцкага раёна. Тут па ўказанні кіраўніка мясцовай гаспадаркі былі зруйнаваны і разараны агульныя для некалькіх вёсак могілкі. Косці памерлых бялелі на палях і палохалі жывых. Дзякуючы Ніне Загорскай (а гэта яе родная вёска) факт вандалізму набіў розгалас, намаганні пісьменніцы адбылося перазахаванне, на месцы

якога і ўстаноўлі крыж і мемарыяльную дошку.

З асаблівай выразнасцю зліццё двух пачаткаў, рэлігійнага і грамадскага, у межах аднаго святкавання выявілася ў Полацку, куды ў суботу 3 верасня прыбыла экспедыцыя. Ура-

чыстай і кранальнай былі сустрэча лампады ў двары Спаса-Ефрасінеўскага манастыра і святочны малебен, у якім прыняў удзел Уладзька Філарэт, іншае высокае духавенства. Цяпер агеньчык, прывезены з Іерусаліма, будзе ззяць у царкве,

ГАРТАЮЧЫ ВЕЧНЫЯ СТАРОНКІ...

Як вядома, такі назоў мела выстава, што адкрылася ў дні Свята славянскага пісьменства і друку ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі. Падзаглавак экспазіцыі яшчэ больш канкрэтызаваў яе змест: «Гісторыя беларускага пісьменства». Безумоўна, далёка не ўся. І не толькі таму, што каб сабраць разам усе, нават самыя ўнікальныя матэрыялы, плошчы не хопіць. Ахаліць неахопнае нельга і па іншай прычыне: многія рукапісы, першадрукі захоўваюцца зусім не на тэрыторыі Беларусі, а калі і ёсць у нацыянальных сховішчах, дык не ў згаданай бібліятэцы.

Аднак і тое, што было прадстаўлена, уражвае. Браточки, чаму ж гэта мы прыбядняемся?! Паглядзіце ўважліва, яшчэ раз паглядзіце! Якое багацце! Далёка не кожны народ падобнымі

набыткамі можа пахваліцца.

У першым раздзеле былі прадстаўлены ў арыгінале беларускія рукапісныя кнігі, а асобныя з іх у копіях — факсімільныя. Тут жа размясціліся граматы і прывілеі, пастановы трыбунала Вялікага княства Літоўскага, перапіска прыватных асоб.

Беларускія старадрукі склалі другі раздзел. Найперш гэта выданні славутага Францішка Скарыны. Апераджаў, яшчэ як апераджаў час Францішак, сын слаўнага Полацка, свой час. Першадрукаром стаў тады, калі ў многіх краінах толькі марылі аб выданні кнігі. І якія кнігі, дзякуючы яму, пабачылі свет?! Асобныя з іх і былі ў экспазіцыі. Знайшлося месца і выданням П. Мсціслаўца, С. Собаля, іншых выдаўцоў, што працавалі на самым светанку беларускага кнігадрукавання.

Як бы цяжка ні складвалася палітычная сітуацыя ў канцы мінулага — пачатку цяпершняга стагоддзя, тым не менш гэты час стаў спрыяльным для беларускага нацыянальнага Адраджэння. Застануцца Паўночна-Заходнім краем, Беларусь тым не менш не забывала, што яна Беларусь. У гэтым пераканалі матэрыялы трэцяга раздзела экспазіцыі. «Мушкетарскія праўды» Кастуся Каліноўскага (яе трэці нумар), газеты «Наша доля», «Наша Ніва». Праўда, не ўсе нумары ў арыгінале, некаторыя факсімільныя. Ды хіба меншая ад гэтага іх значнасць?! А ўзяць «Вянок» Максіма Багдановіча, «Жалейку» Янкі Купалы, «Песні-жалыбы» Якуба Коласа? Гэта ж таксама нашы вытокі. Вытокі новай беларускай літаратуры, пачатак нацыянальнага Адраджэння.

Знайшлося на выставе месца і бібліяграфіі рукапісаў, старадрукаў. Арганізавана ж экспазіцыя аддзелам рукапісаў, старадрукаў і рэдкіх выданняў Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.

І ЁСЁ Ж — СВЯТА...

У рамках Свята нацыянальнага пісьменства і друку ў Мінску прайшоў фестываль беларускай прэсы. Вядома, прыгадаўшы, як адзначаўся Дзень друку ў тым жа парку імя М. Горкага ў Мінску ў колішняй гады, магчыма, называць фестывалем сёлетняе свята і загучна. Калі шчыра, не халала яму належнай арганізацыі. Ніякавата было глядзець на супрацоўнікаў асобных выданняў, якія спышаліся

аформіць свае стэнды літаральна за пяць хвілін да ўрачыстага адкрыцця. Ды і само афармленне стэндаў выглядала не вельмі...

Але пра тое, што было... У час урачыстага адкрыцця выступіў намеснік міністра культуры і друку Рэспублікі Беларусь У. Гілеп... Думаецца, прысутным цікава было паслухаць і аднаго са старэйшых журналістаў, драматурга М. Матукоўскага, гэтаксама як і іншых,

хто палічыў патрэбным у гэты святочны дзень падзяліцца думкамі і аб нацыянальным Адраджэнні, і аб далейшых шляхах развіцця беларускага друкаванага слова.

А пасля адбыліся канцэрты, сустрэчы супрацоўнікаў газет з чытачамі. Працавалі і кіёскі, дзе можна было набыць кнігі, перыядычныя выданні. Жадаючыя маглі падпісацца на любімае выданне... Прынамсі, ці не больш за іншых ініцыятыву ў гэтым праявілі ў рэдакцыі газеты «Свабода».

Н.К.

«Нельга двойчы ўвайсці ў адну і тую ж раку», — сцвярджалі старажытныя грэкі. На мінулым тыдні тэлебачанне ў каторы раз нас пераканала: можна. Зрэшты, пэўна, мала з тых, хто глядзеў «Момант ісціны» тыдзень назад па БТ зноў «выседзелі» тую ж праграму. Надта ж агідныя пачуцці яна пакідала пасля сябе: ганьбы і сораму. За краіну Беларусь, за яе няшчасны народ, які стаміўся ад эксперыментаў і безгаловых эксперыментаў, які хацеў вяртання ў стабільнасць і спакой, а атрымаў абвальны рост цэн і няпэўную будучыню, у якой зноў дамінуе ідэя «воссоединения»... Яшчэ крыху, і народ зразумее, што той, каго ён лічыў магутным, справядлівым арлом, на самай справе аказаўся шэрэнькім салоўкам, які спявае адно, а робіць зусім іншае. Крэдыт даверу, пра які так часта спявае салавей, растае нібы снег вясною. На шэсць-восем месяцаў (зімовых) яго можа не хапіць, калі прэзідэнцкая каманда ўжо сёння не пазбавіцца комплексу «старэйшага брата» і не пачне працаваць на незалежную Беларусь.

ПАДЗЕЯ ТЫДНЯ

Міністр унутраных спраў Беларусі Юры Захаранка ва ўрачыстай абстаноўцы ўручыў першыя беларускія пашпарты дзевяці вучням мінскай сярэдняй школы N 37. Друк шырока асвятліў гэтую падзею, сціпла паведаміўшы, што самы першы беларускі пашпарт па «добрай» савецкай традыцыі атрымаў прэзідэнт Беларусі А. Лукашэнка.

СУСТРЭЧА ТЫДНЯ

Віктар Ганчар, намеснік прэм'ер-міністра Беларусі, прыняў дэлегацыю Беларускага грамадска-культурнага таварыства (БГКТ) з Беластока, у якую ўваходзілі А. Баршчэўскі, Я. Сычэўскі і В. Ласкевіч. Кіраўнікі БГКТ расказалі В. Ганчару пра грамадскую і культурную дзейнасць таварыства, назвалі найбольш складаныя моманты мажлівага супрацоўніцтва між беларускай дзяржавай і суайчыніцамі ў Польшчы, запрасілі В. Ганчара на вераснёўскія ўрачыстасці, прысвечаныя 50-годдзю беларускага ліцэя ў г. Бельску-Падляскім і напрасілі яго перадаць запрашэнне з гэтай нагоды прэзідэнту. Са свайго боку віцэ-прэм'ер адзначыў, што стасункі беларускага ўрада з дыяспарай будуць грунтавацца ў далейшым на падмурку дэпалітызацыі, дэмакратычнага стаўлення і прагматызму.

ЦЫТАТА ТЫДНЯ

«Палітыка, якая вяла да аб'яднання грашовых сістэм, зрабіла вельмі негатывны імідж для Беларусі за мяжой. На Захадзе бачылі, што практычная рэалізацыя таго пагаднення ў тым выглядзе вяла да інкарпарацыі Беларусі ў Расію. Сёння мы ўжо не разлічваем на тое, што Расія будзе штучна нам дапамагаць і нас фінансаваць... З майго пункту гледжання, не можа быць ніякай гаворкі пра нейкае аб'яднанне. Сёння ёсць погляды аб магчымасці аб'яднання славянскіх дзяржаў — Беларусі, Украіны, Расіі... Думаю, гэта справа нерэалістычная, і я, як беларус, сёння адчуваю толькі самыя прыемныя пачуцці ад таго, што Беларусь з'яўляецца незалежнай дзяржавай. Упэўнены ў тым, што яна такой і застанецца».

(З адказаў міністра замежных спраў Беларусі Уладзіміра Сянько на пытанні падчас прэс-канферэнцыі 6 верасня г.г.)

УКАЗ ТЫДНЯ

Павел Казлоўскі, які зусім нядаўна быў міністрам абароны Беларусі, указам прэзідэнта паніжаны ў званні за «выкарыстанне службовага становішча ў асабістых мэтах». Службай кантролю Адміністрацыі прэзідэнта ўстаноўлена, што П. Казлоўскі выкарыстаў сваё службовае становішча, арганізоўваючы выселле сына, чым нанёс дзяржаве буйныя страты. Матэрыялы праверкі будуць накіраваны Генеральнаму пракурору Беларусі В. Шаладонаву. Пра бацьку нявесты, таксама генерала, спікера беларускага парламента М. Грыба згадак ва ўказе няма. Таму, мажліва, забываць пра «генеральскае» выселле пакуль рана.

СВЯТА ТЫДНЯ

Няхай афіцыйна і непрызнаны, Дзень беларускай вайсковай славы паступова займае сваё пачэснае месца сярод сапраўды народных святаў. З кожным годам усё больш людзей адзначаюць яго, далучаючыся тым да нашае гісторыі, да славы продкаў. 480-я гадавіна перамогі беларускага войска над маскоўскім на Крапівенскім полі пад Оршай сёлета адзначалася шырока і не толькі ў Мінску і ўмясціла ў сябе выставы (у Нацыянальным мастацкім музеі, да прыкладу, — «Слава твая, Беларусь»), мітынгі, шэсці, канцэрты.

ПУБЛІКАЦЫЯ ТЫДНЯ

Карэспандэнты «Известий» пабывалі на радзіме першага беларускага прэзідэнта. Іх публікацыя «маласольных назіранняў», зробленых там, выклікала ўсплеск абурэння ў прэзідэнцкай камандзе, Саўміне і нават проста сярод насельніцтва Беларусі. Можна, вядома, абуралася, называць артыкул тыповым прыкладам рускага шавінізму і маскоўскага хамства, але, пагадзіўшыся з тым, што месцамі аўтары публікацыі выходзяць за межы элементарнай прыстойнасці і павагі да незалежнай краіны і яе прэзідэнта, скажам: мы самі ва ўсім вінаваты. Гэта мы зрабілі так, што нас ніхто ў свеце (тым больш у Маскве) усур'ез не ўспрымае, бо як можна паважаць таго, хто не паважае самога сябе, уласнае гісторыі, мовы, дзяржаўнасці... Можна, вядома, адпраўляць карэспандэнтаў «Известий» ва Урупінск ці на радзіму Ельцына, дзе падобных «фактаў» можна назбіраць не менш, але яны туды не паедуць. Як не паедуць у краіны Прыбалтыкі, Грузію, Арменію і нават Азербайджан. Бо ведаюць: там ад такога пляўка не выпруцца моўчкі.

ЗЛАЧЫНСТВА ТЫДНЯ

На прадуктаправодзе, па якім дызельнае паліва ідзе з Расіі ў Еўропу, поблізу вёскі Глінная Слабада Рэчыцкага раёна адбылася аварыя. Як мяркуюць спецыялісты, прычынай яе стала «спроба непрафесійна ўчыненага крадзяжу». Злачынцы ўкралі каля 30 тон паліва і, не закруціўшы вентыль, зніклі. Немалая колькасць паліва вылілася на зямлю, атруціла наваколле. Адны спецыялісты цяпер падлічваюць страты, а другія — шукаюць злодзей.

СКАНДАЛЬЧЫК ТЫДНЯ

Мы перасталі ўжо здзіўляцца, што былая кампартнаменклатура паціху «ўспывае» ў розных камерцыйных структурах. Яна свечасова зарыентавалася, нарыхтавала «запасных аэрадромаў», на якія і прымае зараз новых «адстаўнікоў». Што тады здзіўляцца, што «наменклатурныя дзеці» ў сваёй большасці пасталі камерсантамі. І ніхто ніколі не цікавіўся, як і дзе набыты іх першапачатковы капітал. Больш таго, судовыя органы не цікавіліся і тым, наколькі законная дзейнасць створаных наменклатурнай фірм. Бадай, першай справай падобнага кшталту стала справа бацькі і сына Місуняў. Былы кіраўнік мінскіх камуністаў цяпер чакае суда, а сын яго нядаўна асуджаны за рэкет на шэсць гадоў пазбаўлення волі. Але, калі прыгавор быў дачытаны, злачынцы ў зале суда... не аказалася. Ці знойдуць?

заснаванай князёўнай-ігуменнай Ефрасінняй. Ля яе святых моштаў было сказана шмат узвышаных слоў пра нашыя агульныя каштоўнасці, пра неабходнасць ачышчэння чалавечых душ. Беларусь шукае свой шлях да храма, да святыняў, — падкрэсліў у сваім слове міністр культуры і друку А. Бутэвіч. Усе мы, веруючыя і няверуючыя, людзі розных сацыяльных пластоў і нацыянальнасцей — дзеці Беларусі, і павінны спрыяць яе росквіту.

З экспедыцыі. Акрамя запланаваных сустрэч з грамадскасцю, адбываліся сустрэчы спантанна, нечаканыя і тым асабліва драгія. Вяскоўцы перагароджвалі сталом дарогу, сустракалі гасцей абразом і хлебам-салю. Вернікі запальвалі ад лампы свечкі і разносілі святы агонь па хатах — расчуленыя, з прасветленымі тварамі.

Мабыць, кожны з творчай групы, хто адарваўся ад будзённых спраў, — Г. Далідовіч, В. Коўтун, М. Ермаловіч, М. Біч, У. Падлужны, М. Захарэвіч, многія іншыя — у такіх хвілінах адчувалі недарэмнасць і сваёй працы, і гэтай добраахвотнай місіі — хоць на момант сагрэць людскія сэрцы, абудзіць лепшае ў іх.

Дзень беларускага пісьменства і друку — свята ўсіх, хто піша, хто спрыяе нараджэнню друкаванага слова, і тых... хто чытае. Вось чаму 1 верасня ў школах, ПТВ, тэхнікумах быў такі попыт на пісьменнікаў, а першы дзень заняткаў пачаўся з лекцыі па нашай старажытнай гісторыі.

Напярэдадні святочнай кульмінацыі адбыўся ўрачысты вечар у Нацыянальным тэатры імя Янкі Купалы. І не рытарычныя прамовы на ім гучалі, а змястоўныя і прынцыповыя. Працытую меркаванне рэктара Беларускага ўніверсітэта культуры Я. Грыгаровіч: «Яшчэ дзевяццаць думак пра змест свята і яго формы. Адно несумненна: гэта павінна быць свята беларускасці, свята беларуччыны».

У Полацку такі падыход дамінаваў калі не ва ўсім, то ў многім. У праграме былі гістарычна-мастацкае прадстаўленне і канцэрты лепшых музычных калектываў Беларусі, мастацкія выставы, свята дзіцячай кнігі з батлеечным спектаклем, гала-канцэрт з удзелам вядомых эстраднаікаў. На адкрыцці паны і

паненкі ў старажытных строях вынеслі гербы гарадоў, дзе пачыналася беларускае кнігадрукаванне: Брэста, Нясвіжа, Мсціслаўя, Вільні, Оршы, Кракава, Прагі — і нарэшце самога Полацка, які праславіўся многімі, вядомымі ўсяму славянскаму свету імёнамі асветнікаў.

За ўсім, што адбывалася на галоўнай плошчы горада, ля помніка Францішку Скарыну, з цікавасцю назіралі і палачане, і госці — пісьменнікі з Беластока, прадстаўнікі ўлад, сферы навукі, адукацыі, культуры.

З экспедыцыі. Вёска Лаўрышава, што поблізу Наваградка, вядомая манастыром, дзе знайшлі славуцае Лаўрышаўскае Евангелле 13 ст. Да рэшткаў манастырскіх пабудов дабрацца аказалася няпроста — яны за Нёманам. Выручылі мясцовыя дзядзькі. Яны прадставілі ўласныя рачны транспарт — лодкі, і творчая экспедыцыя разам з прэсай і раённым начальствам паспяхова пераправілася на другі бераг.

Пра нашы адносіны да помнікаў старажытнасці казаў на «круглым stole» ў полацкім музеі кнігадрукавання кандыдат гістарычных навук Р. Галенчанка. У Германіі выдалі «Катэхізіс» С. Буднага і Радзівілаўскі рукапіс, у Кіеве — творы Зізіанія Смятрыцкага, у Лондане — творы Іаана Златауста, у Ізраілі — першы рукапісны звод Бібліі на беларускай мове 16 ст., у Маскве — прадмова да Евангелля В. Цяпінскага... А што ў нас? Запланавана па ініцыятыве Інстытута гісторыі АН РБ факсімільнае выданне ўжо згаданага Лаўрышаўскага Евангелля. Цікава, што гэты рукапіс у канцы мінулага стагоддзя быў перададзены ў Кракаў для рэстаўрацыйных работ ды так адтуль і не вярнуўся. Зараз ён лічыцца каштоўным помнікам Польскай рэспублікі, і каб выдаць яго, дзевяццацца пасылаць туды спецыялістаў.

«Кругламу stole», прысвечанаму праблемам сучаснага кнігавыдання, увогуле не пананцавала. Адвядзеная на яго гадзіна была расхавана нерацыянальна і праляцела як імгненне. Удзельнікі толькі падступіліся да тых самых праблем, як гасцям дзевяццацца спешна бегчы на наступнае мерапрыемства.

Міністр культуры і друку пры нагодзе самакрытычна прызнаў, што не ўсё прайшло, як хацелася б. Немэ-

тазгодным бачыцца мне, прынамсі, падзел свята на грамадскую і літаратурную часткі, што праводзяцца ў розных мясцінах. На ўрачыстым адкрыцці, як мне падалося, пазычаннага слова не хапала, між тым як у Нясвіжы выступіла запар каля двух дзсяткаў паэтаў.

Але паколькі новае свята будзе рухомым і вандраваць з горада ў горад, то ёсць надзея на мясцовую ініцыятыву і фантазію. На канцэртах і імпрэзах можна шырэй выкарыстоўваць уласныя таленты — спевакоў, бардаў, чытальнікаў, фальклорныя калектывы. Старажытны Тураў, які прыняў ад Полацка эстафету, мае магчымасць творча падыходзіць да справы.

«Адсюль пачыналася Беларусь», — прамовіў Сакрат Яновіч, глядзячы на Дзвіну з высокага берага ля Сафійскага сабора. На заканчэнне прывяду два супрацьлеглыя меркаванні гасцей пра слаўны горад Полацк.

Сакрат Яновіч, літаратар з Беластока: — Гэты занядаваны, шэры горад не ўсведамляе, якую можа мець будучыню. Полацк мог бы стаць месцам паломніцтва, цэнтрам міжнароднага турызму, прапагандуючы сваю тысячагадовую гісторыю. Яго старажытнае гарадзішча давала б у бюджэт болей грошай, чым усе мясцовыя фабрыкі. Здаецца, палачане не ведаюць, якім валодаюць дарам...

Аляксей Анішчык, прадстаўнік беларускай Віленшчыны: — Я адчуваю супольнасць духоўнай культуры Вільні і Полацка, што заўважна ў архітэктуры і ў самім, так бы мовіць, клімаце. Горад аказаў на мяне прыемнае ўражанне, ён ужо не такі, якім быў 20—25 год таму назад. Духавенства паварочваецца тварам да народа, да традыцый, начальства навучылася казаць прамовы, не цураецца роднага слова. Я ўдзячны ўрадавым чыноўнікам, якія наладзілі гэтае свята.

Такім яно было, новае свята — хай сабе і прыдуманнае ў казеннае ўстановае, але не пазаўленае душы і сэнсу. Якім яно стане ў далейшым, залежыць ад усіх нас.

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ

На здымках: на новым свяце выступае новы прэм'ер-міністр; лодка была на «круглым stole» ў музеі кнігадрукавання.

Фота БЕЛІНФАРМ

ПЕРШЫ ПЛЁН СУПРАЦОЎНІЦТВА

4 верасня ў Мінску, у мікрараёне Паўднёвы Запад адбылося ўрачыстае адкрыццё Міжнароднага адукацыйнага цэнтра (ІББ), які створаны па ініцыятыве кіраўніцтва зямлі Паўночны Рэйн—Вестфалія. Цэнтр ІББ з'яўляецца не толькі першым беларуска-германскім адукацыйна-культурным цэнтрам сярод краін былога Саюза, але і месцам канкрэтнага германа-беларускага супрацоўніцтва ў агульнаеўрапейскім доме.

Для будаўніцтва і эксплуатацыі Міжнароднага адукацыйнага цэнтра (ІББ) было створана сумеснае беларуска-германскае прадпрыемства, зарэгістраванае ў 1991 г. у Мінску як першае грамадскае сумеснае прадпрыемства, усе органы якога прадстаўлены абодвума бакамі. Будаўніцтва Цэнтра фінансавалася ў роўных долях нямецкім і беларускім бакамі. З нямецкага боку сродкі выдзяляліся кіраўніцтвам зямлі Паўночны Рэйн—Вестфалія, Евангелічнай царквой, АТ «Фольксваген»

Праваслаўнай царквы Беларусі здзейснілі малітву на асвячэнні дома. Як адзначыў Мітрапаліт Філарэт, — гэта акцыя адбылася ўпершыню паміж царквамі Германіі і Беларусі.

Ва ўрачыстай акцыі адкрыцця прыняў удзел мэр горада Мінска А. Герасіменка, Саветнік прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А. Лябедзька ад імя прэзідэнта рэспублікі вітаў усе дзяржаўныя і грамадскія арганізацыі Германіі, якія прынялі ўдзел у ажыццяўленні гэтага праекта. З асобай увагай было сустрэта выступленне Герберта Шнора — кіраўніка і духоўнага натхніцеля ўсяго гэтага праекта.

Беларускі кіраўнік Цэнтра прафесар Анатоль Міхайлаў адзначыў, што знікненню межам паміж народамі спрыяла ўмацаванне гуманітарнага супрацоўніцтва. На яго думку, у палітыцы, эканоміцы, рэлігіі і культуры хутка павінны з'явіцца рысы агульнаеўрапейскага дома.

Міжнародны адукацыйны цэнтр 5 верасня распачаў сваю работу Праг-

і прыватнымі ахвяраваннямі грамадзян. З боку рэспублікі Беларусь — Бюро міжнароднага турызму «Спутнік» пры падтрымцы рэспубліканскага ўрада і адміністрацыі г. Мінска.

22 чэрвеня 1991 г. адбылася сімвалічная закладка першага каменя ў будаўніцтва гэтага Цэнтра. Менавіта нямецкі бок вырашыў здзейсніць гэту акцыю ў дзень пачатку захопніцкай вайны, якую распачала фашысцкая Германія 50 гадоў назад, бо Беларусь панесла найбольшыя страты ў гэтай разбуральнай вайне. Як адзначыў кіраўнік праекта намеснік прэм'ер-міністра зямлі Паўночны Рэйн—Вестфалія, міністр унутраных спраў доктар Г. Шнор, — мы прыйшлі сюды, каб прадэманстраваць жыхарам Беларусі, што мы не забылі мінулага, што мы шукаем шляхі прымірэння і пакаяння і нясім адказнасць за нашу агульную будучыню.

Урачыстая цырымонія адкрыцця пачалася экуменічным богаслужэннем з удзелам Мітрапаліта Мінскага і Слуцкага, Патрыяршага Экзарха Усея Беларусі Філарэта і Прэзеса Евангелічнай царквы Вестфаліі д-ра Х. М. Ліннемана. Прадстаўнікі Евангелічнай царквы Германіі і

рамным кангрэсам «На шляху да грамадзянскага саюза».

З адкрыццём Міжнароднага адукацыйнага цэнтра ў Мінску адкрываюцца новыя магчымасці для навучання, дыялога, сустрэч і супрацоўніцтва. Групы з Беларусі, Германіі і іншых краін з дапамогай вопытных педагогаў і вучоных будуць праводзіць сумесныя сустрэчы, семінары, кангрэсы. Тут будуць сустракацца людзі з агульнымі інтарэсамі: моладзь з розных краін, члены розных рэлігійных абшчын, прадстаўнікі прафесіянальных груп, вучоныя, палітыкі, экалагі, дзе яны атрымаюць магчымасць абмяркоўваць шматлікія праблемы. Выдзяляюцца асноўныя тэмы ўзаемаўспрацоўніцтва: асэнсаванне гісторыі, палітыка міру, новыя тэхналогіі, дыялог «Поўнач-Поўдзень», экуменія. Спектр тэм можа расшырацца да праблем міжнароднага эканамічнага, палітычнага і культурнага супрацоўніцтва.

Зоя ЛЫСЕНКА

На здымках: такі ён — цэнтр; А. Герасіменка і Г. Шнор на ўрачыстым адкрыцці; асвячаецца новы будынак.

Фота П. КАСТРАМЫ

БУДЗЬМА РАЗАМ!

Ф. СП-1

Міністэрства сувязі і інфарматыкі Рэспублікі Беларусь

АБАНЕМЕНТ на газету **63856** (індэкс выдання)
«Літаратура і мастацтва» Колькасць камплектаў

на 1994 год па месяцах

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куды _____ (паштовы індэкс) _____ (адрас)

Каму _____ (прозвішча, ініцыялы)

ДАСТАВАЧНАЯ КАРТКА

ПВ _____ месца _____ лі _____ тар _____ на газету **63856** (індэкс выдання)

«Літаратура і мастацтва»

Кошт падпіскі _____ руб. _____ кап. Колькасць камплектаў
 пераадрасоўкі _____ руб. _____ кап.

на 1994 год па месяцах

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куды _____ (паштовы індэкс) _____ (адрас)

Каму _____ (прозвішча, ініцыялы)

Кошт падпіскі на «ЛіМ» на чацвёрты квартал гэтага года: на 1 месяц — 400 рублёў; на 2 месяцы — 600 рублёў; на 3 месяцы — 600 рублёў.

НА ЗЯМЛІ СТАРАЖЫТНАЙ, СЛАВУТАЙ

ПЕРШЫ
НАПАМІНАК
ПРА... НОВЫ ГОД

Ім стаў адрыйны календар «Родны край» на наступны, 1995 год, які днём і з'явіўся ў кнігарнях рэспублікі. Гэтым разам выдавецтва «Беларусь» паклапацілася, каб жадаючыя набыць яго маглі зрабіць гэта загадзя. Што ж, памкненне добрае, бо, не будзем забываць, раней той самы «Родны край» запазыўся. Наклад календара — 200 тысяч асобнікаў (для прыкладу, сёлетні меў усяго 130 тысяч). Добра, што вытрыманы прынцып, які быў і дагэтуль: даць як мага больш інфармацыі пра самыя розныя бакі жміцця, каштоўныя парадзі, расказаць пра зямлянальныя даты і падзеі, пазнаёміць з народнымі звычаямі, абрадамі.

БЕЛАРУСКАЯ ГІМНАЗІЯ Ў ЗАХОДНЯЙ НЯМЕЧЧЫНЕ

Беларускі інстытут навукі і мастацтва ў Нью-Ёрку з дапамогай Паліграфічнага прадпрыемства студэнцкай арганізацыі працы «Падляска» ў Беластоку выдаў сёлета кнігу Яна Максімука «Беларуская гімназія імя Янкі Купалы ў Заходняй Нямеччыне: 1945—1990». Аўтар, вядомы журналіст і перакладчык з англійскай мовы, у прадмове піша: «Без нацыянальнай школы няма нацыянальнай свядомасці... Справа ў тым, што нацыянальная свядомасць нацэўца не столькі на кроўнай (біялагічнай) павязі, колькі на адчуванні духоўнай еднасці з бліжнімі, за якімі супольны лёс. Гэтае адчуванне не даецца чалавеку ад прыроды як нейкі інстынкт; яго трэба набыць. Кажучы канкрэтна — яму трэба навучыцца. Школа ў набыванні нацыянальнае свядомасці сапраўды незыменна. Без яе — мы і далей будзем сузіраць тое, што цяпер называем «адраджэннем»: разбіццём лбоў невялікае групы інтэлігенцыі аб сцяну паўсюднага нацыянальнае нігілізму ці абмяжавасці асноўнае масы патэнцыяльных беларусаў. А дзеёца так не з волі нейкага fatum, а з прычыны неадпаведнай адукацыйнай сістэмы. Беларусам наогул не шанцавала на настаўнікаў і школы. Калі ўсё ж шанцавала, вынікаў не трэба было доўга чакаць...» **АДНО НЕСУМЛІУНА: ПАКУЛЬ НЕ БУДЗЕ БЕЛАРУСКАЙ ШКОЛЫ (І ШЫРЭЙ — БЕЛАРУСКАЙ АСВЕТНАЙ СІСТЭМЫ), НЕ БУДЗЕ І ТАГО ПАЖАДАНАГА ШЫРОКАГА ЗРУХУ Ў БОК НАРМАЛЬНАГА НАЦЫЯНАЛЬНАГА ЖЫЦЦЯ,** — пастулюе аўтар.

І далей на прыкладзе беларускай гімназіі імя Янкі Купалы ў Заходняй Нямеччыне (паванны час) Я. Максімука паслядоўна і дэталёва распавядае пра задзіночанне беларусаў, што апынуліся за мяжою ў той час, і пра выключную ролю школы, асветы ў паяднанні і сталенні дзяцей-беларусаў. (У той гімназіі вучыліся шмат хто з сучасных славутых прадстаўнікоў беларускай эміграцыі...). Да факталагічнага апавяду прылучаны таксама надзвычай змястоўны дакументальны дадатак: фотаархіў, імённы паказнік, а таксама... гэты п'яць п'яць экзамэнаў на атэстат сталасці па нямецкай мове і матэматыцы і праграма гісторыі беларускай літаратуры ў гімназіі... Як падаецца, цалкам патрэбную і надзвычайную справу зрабіў Ян Максімука з апекавання Камітэта былых вучняў Гімназіі імя Янкі Купалы (Ала Ораса-Рамана, Міхась Белянук, Зора Кіпель, Вітаўт Кіпель, Янка Раковіч, Юрка Станкевіч) і Фонду імя Івана Любачкі, — кніга пра гімназію напэўна будзе не толькі своеасаблівым помнікам самой гімназіі і яе вучням, але і дзейным псіхалагічным падмацукам сучасным дзеячам асветы на Бацькаўшчыне.

Ю. З.

ВЫЙШЛІ З ПАДПОЛЛЯ

25 жніўня скончылася прымушовае падполле Таварыства вольных літаратараў (Мінст часоў антанавічаў) і зямляных не жадаў рэгістраваць рэспубліканскую літаратурную суполку. У гэты дзень Наваполацкім гарвыканкамам была зарэгістравана мясцовая філія ТВЛ. Сярод яе сяброў не толькі пісьменнікі, але і мастакі, спецыялісты па камп'ютэрах. У бліжэйшых планах наваполацкіх «тэвэлаўцаў» стварэнне выдавецтва, супрацоўніцтва з Наваполацкім дзяржаўным універсітэтам, у якім сёлета пачаў працаваць гісторыка-філалагічны факультэт, выданне кніг, у тым ліку і дзіцячых.

А. К.

Сонечным вераснёўскім днём, які амаль нічым не розніўся ад летняй цеплыні, ажыўлена было на вуліцах старажытнага і вечна маладога Нясвіжа. Ішлі людзі сталага веку і моладзь павячэраму апрагнутыя да таго месца, дзе ўзвышаецца неадарваная ад роднай зямлі мудрая і натхнёная постаць вялікага беларуса, асветніка эпохі Адраджэння, гуманіста, філосафа, слынага сына нашай зямлі Сымона Буднага, які простым «людзям скарб слова нёс».

Тут, у Нясвіжы, больш чым чатырыста гадоў назад упершыню на беларускай мове ён надрукаваў кнігі «Катэхізіс» і «Пра апраўданне грэшнага чалавека перад Богам». Тут, ля гэтага помніка, і пачалося свята — Дзень беларускага пісьменства і друку. Адкрыў яго намеснік старшыні нясвіжскага райвыканкама Мікалай Жук. Усхвалявана ён гаварыў на беларускай мове пра родную зямлю, пра тых, хто праславіў яе сваёй дзейнасцю і творамі. З Нясвіжскай былі цесна звязаны жыццё і творчасць многіх славетных сыноў нашай Бацькаўшчыны: гуманіста і кнігаздаўца Васіля Цяпінскага, вясковага лірыка Уладзіслава Сыракомлі, этнографа Адама Багдановіча, фалькларыста Аляксандра Сержпутоўскага, а таксама беларускіх пісьменнікаў дваццатага стагоддзя — Янкі Ку-

палы, Якуба Коласа, Кузьмы Чорнага, Рыгора Мурашкі, Васіля Шашчэўскага, Уладзіміра Жылкі...

Выступленне намесніка мэра Нясвіжа працягнуў узніслым, пранікнёным словам і вершам у гонар пісьменства лаўрэат Дзяржаўнай прэміі паэт Сяргей Грахоўскі. З удзячнасцю слухалі прысутныя, якія літаральна жывым вячком абступілі скульптуру, аўтара помніка Сымону Буднаму — Святану Гарбунову.

А затым свята пад бадзёрую аркестравую музыку рушыла ў гістарычны маляўнічы парк Радзівілаў, дзе на прыгожа абстаўленай сцэнічнай эстрадае сярод векавых клёнаў і ліп гучала слова паэзіі. Тут, пад гэтымі ўзносістымі, але крыху пажаўцелымі шатамі парку, згадваліся радкі чалавека шчырага сэрца, вечнага пакутніка С. Новіка-Пеюна:

Шумяць нада мной залацістыя клёны.
Шпуром жураўлі падняліся ўзыш.
Мне хочацца славіць Радзіму натхнёна
І песню спяваць аб табе, мой Нясвіж.

Цёпла ўспрымалі нясвіжчане вершы, прысвечаныя С. Буднаму, Ф. Скарыну, Я. Купалу, роднаму краю, высокаму чалавечаму пачуццю, народу, матчынай мове. Даўно Нясвіж не бачыў

і не чуў адразу столькі паэтаў і пісьменнікаў. А сярод іх былі творцы, чые імёны вядомы не толькі ў рэспубліцы. Краналі сэрцы слухачоў радкі Сяргея Грахоўскага, Петруса Макаля, Уладзіміра Някляева, Юрася Свіркі, Уладзіміра Паўлава (дарэчы, ён веў паэтычнае свята), Паўлюка Пранузы, Алесь Пісьмянкава, Валянціны Аколавай, Уладзіміра Скарыніна, Уладзіміра Ліпскага, Казіміра Камейшы, Алесь Емяльянава, Уладзіміра Мазго, Яўгена Хвалей, Вячаслава Стомы. Не засталіся на гэтай сустрэчы абыдзенымі і члены творчага аб'яднання «Нясвіж» і раённай арганізацыі ТБМ імя Ф. Скарыны. Апладысменты выпалі і на долю паэта-барда Алега Атаманава. Яго песні ад душы падхоплівала зала. Пасля адбыўся канцэрт мясцовых артыстаў.

Дзень беларускага пісьменства і друку, што зліўся з Рэспубліканскім святам паэзіі, паказаў, што на Нясвіжскай зямлі думаюць пра нацыянальна-культурнае адраджэнне, любяць мастацкае слова і ўмеюць ушаноўваць творцаў.

М. ЮР'ЁУ

Адгалоскі

ШЛЯХ ДА ІСЦІНЫ

«Ступае ісціна па жэрдцы-палачкі...» Гэтыя барадзіліскія словы ўспомніліся, калі знаёміўся з допісам Міхаса Баўтовіча «Яшчэ пра «Фэльку» з Рукшэніц» («ЛіМ», 19.08.1994). Там справядліва крытыкуецца маё меркаванне пра месца нараджэння Ф. Тапчэўскага, выказанае ў зборніку «Шляхам гадоў» (вып. 2, 1990). Прапанова самога М. Баўтовіча на гэты конт, яе грунтоўна распрацоўка з выездам на месца, выглядае досыць сур'ёзна і, здавалася б, пераканаўча.

Але цяпер адкрыліся зусім новыя акалічнасці, якія змяняюць усю сітуацыю. Здабыты апошнім часам звесткі прымушаюць вярнуцца да версіі вядомага нашага краязнаўца Генадзя Кахановіча.

Нагадаем, у 1972 годзе Кахановікі пабываў у Рукшэніцах-Глыбачы і даведаўся ад старажылаў, што фальварак Тапчэўскіх называўся Лёсава і знаходзіўся за паўтара кіламетра на паўднёвы захад ад Рукшэніц. Лёсава як месца нараджэння паэта ўвайшло тады ў даведачныя выданні (Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі: Віцебская вобласць. Мн., 1985; ЭЛіМБел, т. 5, 1987).

Але тут якраз пашчасціла выявіць у віленскім архіве надзвычай каштоўны матэрыял — следчую справу пра дачыненне паэта да паўстання 1863 года. Новы матэрыял — заўсёды новыя пытанні. Там Лёсава зусім не ўспаміналася, а ўсё Будзішча ды Будзішча, маленькі спадчыны маёнтак-хутар Тапчэўскіх. Узнікла думка, што Лёсава — пазнейшы набытак Фелікса Тапчэўскага, а нарадзіўся ён у старадаўнім сямейным гняздзе Будзішчы. Астаталася зрабіць прывязку гэтага маёнтка да пэўнай мясцовасці, і тут, працуючы над старымі і новымі картамі і даведнікамі, я, можа, і не надта абачліва, заблукваў ажно за Давіну (колішні Полацкі павет распасціраўся і туды — на Шуміліншчыну). Праўда, паводле тапанімічнага даведніка Я. Рапановіча, у Шумілінскім раёне два Будзішчы (увогуле назва, відаць, не з рэдкіх). Я меў на ўвазе тое, што знаходзіцца ў Мікалаеўскім сельсавеце, у калгасе «Давіна» (яно павінна быць бліжэй да Вулы, дзе працаваў пісарам Тапчэўскі, чым паказана на схеме М. Баўтовіча). Тым не менш такое рашэнне не задавальняла да канца мяне самога (М. Баўтовіч, вядома ж, мае тут рацыю), пэўную слабінку ў сваёй гіпотэзе я адчуваў, нешта ўсё муляла, трывожыла. Таму пошукі працягваліся, даялося нямаля папахадзіць па

архівах і бібліятэках. Гэтую працу стымулявалі і новыя, больш дэталёвыя карты, якія якраз тады — у эпоху адкрытасці — з'явіліся ў «паспалітым» ужытку.

І вось у нашай Нацыянальнай бібліятэцы адшукалася кніга, якая выйшла ў 1907 годзе ў Віцебску пад рэдакцыяй вядомага гісторыка-краязнаўца А. Сапунова, — «Землеуладанне і землеўладальцы Віцебскай губерніі в 1905 году». Гэта алфавітны спісы землеўласнікаў па паведах, а ўнутры паведаў па станах-катэгорыях: асобна дваране, святары, купцы, мяшчане, сяляне. Тапчэўскіх няма ані знаку ні ў адной катэгорыі, сам паэт да таго часу ўжо даўно памёр. Але Генадзь Кахановікі пісаў, што дачка паэта Тэкля была замужам за Радзівіўскім. І тут чакала ўдача. У спісе землеўласнікаў-мяшчан Полацкага паведа ёсць запіс:

«182. Радишевская Фекла Феликс-овна, быв. Топчевского Феликса Фелик-ча». І назва ўладання — «Ліосова или Будище». Далей пазначана веравызнанне ўладальніцы — рымска-каталіцкае (р/к), паштовы адрас маёнтак-хутара (праз г. Полацк) і яго памеры: 34 дзесяціны раллі, 3 лесу, усяго 37 дзесяцін.

Усё адразу ўстала на сваё месца. Зусім дарэмна я спрачаўся з Кахановікім. Класны следпыт з велізарным вопытам краязнаўча-музейнай і мемарыяльнай працы, ён усё выдатна разведваў. Проста хутар Лёсава раней называўся Будзішчам. Цікава, што дачка паэта паказана ў спісах землеўласнікаў-мяшчан. Чаму? Можна, Тапчэўскія не былі афіцыйна зацверджаны ў дваранстве, як напрыклад, сям'я Я. Купалы. Або да мяшчан належаў яе муж (па-

вядле гэтага ж даведніка мяшчане Радзівіўскія валодалі 175 дзесяцінамі ў суседняй Глыбачы). Але гэта ўжо дробязі. Галоўнае ўстаноўлена — Фелікс нарадзіўся ў Будзішчы (Лёсава) каля Рукшэніц (за паўтара кіламетра на паўднёвы захад; тут зусім побач і Асінаўка — маёнтак яго сябра А. Камёнкі). Усе астатнія версіі, у тым ліку, выходзіць, і М. Баўтовіча, такім чынам адпадаюць. Хрышчоны паэт, несумненна, у Рукшэніцкім касцёле (на жаль, метрычныя кнігі за 1838 год не захаваліся). У сваім вядомым псеўданіме ён зашыфраваў месца нараджэння. Ды і ўсё наступнае яго жыццё знітавана з Лёсавым-Будзішчам, з Рукшэніцамі (Рукшэніцамі).

Пра ўсё гэта, пра нялёгкай пошукі навуковай ісціны, пра ўдачы і няўдачы на гэтым калдобістым шляху, я расказаю ў сваёй новай кнізе «Радаводнае дрэва», якая рыхтуецца да выхаду ў выдавецтве «Мастацкая літаратура».

Генадзь КІСЯЛЁУ

ПРАВЕРЦЕ ПРАВІЛЬНАСЦЬ АФАРМЛЕННЯ АБАНЕМЕНТА

На абанеменце павінен быць прастаўлены адбітак касавай машыны.

Пры афармленні падпіскі /пераадрасоўкі/ без касавай машыны на абанеменце прастаўляецца адбітак календара-нага штэмпеля аддзялення сувязі. У гэтым выпадку абанемент выдаецца падпісчыку з квітанцыяй аб аплаце кошту падпіскі /пераадрасоўкі/.

Для афармлення падпіскі на газету або часопіс, а таксама для пераадрасавання выдання бланк абанемента з даставачнай карткай запаўняецца падпісчыкам чарнілам, разборліва, без скарачэнняў, адпаведна ўмовам, выкладзеным у каталогах.

Запаўненне месячных клетак пры пераадрасаванні выдання, а таксама клеткі «ПВ-МЕСЦА» робіцца работнікамі прадпрыемстваў сувязі.

Якраз сёння — у часе посттаталітарным, каб яго і сябе ў ім глыбей зразумець, відаць, найперш трэба шыры і па-новаму ўбачыць менавіта час даталітарны, вярнуцца на кругі пераднашыя. Тое, пра што пойдзе размова, пачыналася, вобразна кажучы, як хмара, якая не ведала, што яна будзе хмарай, ды яшчэ чорнай, ды яшчэ не проста гримотлівай і маланкавай, а жажліва забойчай, спалялячай і няўмольнай у сваёй разбуральнай стыхіі, як і ў пераіначванні, дыктаце, рэгламентацыі, гвалце. А дзе гвалт, там драмы і трагедыі.

Тою хмарою ўсё было запачаткавана спачатку ў рускай, затым і ў кожнай блізкай да яе ці залежнай ад яе літаратурах. Прыватныя нібы справы адной эстэтыкі, адной паэзіі прывялі, нарэшце, да такіх вынікаў, якія і не сніліся ні А. Пушкіну, ні, пэўна ж, М. Някрасаву, ні А. Фету. Бо ці ж маглі яны прадбачыць бальшавізм, таталітарызм, сацыялістычны рэалізм? Бо ці ж маглі яны ведаць, што іх літаратурная спрэчка абярнецца драмамі і трагедыямі людскімі, ды і найвялікшай драмай асобных нацыянальных паэзіяў, як, напрыклад, драмай нашай нацыянальнай паэзіі, якая прадаўжаецца і зараз, у час

нага сэрца, было варажае паэзіі, несумяшчальнае з ёй, што было не яе існасцю, не яе мэтай. Паэзія для Пушкіна — ідэал; эстэтычны крытэрыі для яго — першасныя і адзіныя. Толькі паводле іх павінна тварыцца паэзія, а творца павінен іх ўсведамляць, быць імі апантаным. Менавіта прыклад такой ваяўнічасці і даваў Пушкін сваімі вершамі пра паэта і натоўп, і іхняя нібы недэмакратычнасць на самай справе была выявай вышэйшага паэтавага дэмакратызму, бо Пушкін ад сябе і ад паэтаў патрабаваў сапраўднай паэзіі, пры разуменні, што толькі сапраўдная паэзія патрэбна людзям, народу, толькі сапраўдная паэзія робіць паэта «любезным» народу і славу паэта сярод паэтаў уносіць.

І гэта ўшасце рускай паэзіі, што ў ёй быў А. Пушкін з яго праграмнымі для паэзіі і заветнымі для паэтаў радкамі:

**Ты царь: живи один. Дорогою свободной
Иди, куда влечет тебя свободный ум,
Усовершенствуя плоды любимых дум,
Не требуя наград за подвиг благородный.**

У сусветнай паэзіі, можа, і няма больш высакароднай вымовы элітарнасці паэта, больш

насцю. А ці ж тое, што для вульгарна-сацыялагічных крытыкаў савецкага перыяду было «безыдэйным, антынародным», ці было яно ў сваёй істоце такім?

Тут варта сказаць, што А. Фет — паэт, відавочна, праграмны не толькі для свайго часу, але і на кожны час, у тым ліку і для нашага посттаталітарнага перыяду, для таго нашага сённяшняга дня, для якога вельмі важна рашыць праблему дэмакратычнага светапогляду пры ацэнцы літаратурных з'яў таталітарнага перыяду і ўвогуле праблему ўзаемаадносін творцы і грамады.

Эстэтыка так званых рэвалюцыйных дэмакратаў, ставячы паперадзе крытэрыі народнасці і патрабуючы ад мастацкага слова службу ідэалагічнай дактрыне, па сутнасці, адчужала літаратуру, паэзію ад іх першасных, іх першародства, іх натуральнай матэрыі. Эстэтыка рускіх рэвалюцыйных дэмакратаў пачала заганяць літаратуру ў таталітарнае сіло. Бальшавікі адразу так па-асабліваму прызналі і ўхваліліся за ўтылітарнасць, якая першасным прынцыпам пракамавалася М. Дабралюбавым і М. Чарнышэўскім, бо гэта напраткі вяло ад яго да

Алег ЛОЙКА

ЦІ АБАВЯЗАНЫ ПАЭТ БЫЦЬ ГРАМАДЗЯНІНАМ?..

ТВОРЦА І ГРАМАДА

посттаталітарны, і вырвацца з сілкоў якое не вельмі проста?..

Іншымі словамі, чорная хмара дэфармацыі паэзіі, якая наплыла на яе з усталяваннем рэжыму таталітарызму, ніяк яшчэ за гарызонт не сплыла. Яна ўсё яшчэ засціць чысты блакіт паэзіі, высокую высь паэзіі, як на зямлі беларускай, так і рускай, украінскай, як, напэўна, і на ўсіх землях усіх былых рэспублік былога СССР.

Паэтаму, маючы за мэту вяртанне на кругі перадсвае, мы пачнем з вяртання на кругі не ўласна перадсвае, а на кругі суседняй нам паэзіі, без якой шмат у чым не было б і паэзіі ўласна нашай, нацыянальнай, ад якое мы, беручы шмат што, узялі і бяду сваю. Не ў асуджэнне чагосьці ці кагосьці будзе ў нас тут усё гаварыцца, а менавіта з горыччу і за бяду суседзяў, і за сваю бяду.

Такім чынам, калі і пры канцы нашага XX стагоддзя канца драмы, што дзеецца ў паэзіі ўсходніх славянаў вольна ўжо каля паўтара стагоддзяў, не віду, то пачатак яе відзён дастаткова выразна — пачатак, звязаны з вершамі Пушкіна «Паэт», «Паэт і натоўп», «Паэту», «Я помнік сабе ўзніс нерукачынны», «Не дорага цаню я гучныя правы...»

Два апошнія з іх — 1836 года — былі, вядома ж, у працяг папярэдніх — 1827, 1828, 1830 гадоў. Усе яны сталі для рускай паэзіі праграмнымі — аж да савецкага ў ёй перыяду, сталі ўласна падмуркам яе ўзвышэння на форуме ўсеўрапейскай паэзіі, бо сталі пераемнымі і для рускай паэзіі XIX стагоддзя так званай сробнага веку, і для так званай дэкадэнцкай пачатку XX стагоддзя. Такім чынам, як прадавырашальналісавы, гэты цыкл пушкінскіх вершаў нас зараз вельмі цікавіць.

У Пушкіна ў ім усё пачыналася, так бы мовіць, з паўдэмакратызму, бо ў самым першым вершы цыклу ў цэнтры вобраз паэта, як часткі натоўпу: «пакуль не патрабуе паэта да сваяцэннага ахвяры Апалона, ён — не паэт, ён — звычайны чалавек («быць можае всех ничтожней он!»). Ды на гэтым паўдэмакратызме, паўэлітарызме Пушкін не спыніўся. Верш «Паэт і натоўп», санет «Паэту» сталі ў яго проста як бы ваяўніча антыдэмакратычнымі, — дэманстратыўна антыдэмакратычнымі. «Кругом народ непосвященный... бессмысленно внимал; «...Толковала чернь тупая», «...народ, поденщик, раб нужды, забот; «подите прочь — какое дело поэту мирному до вас!; «Поэт! Не дорожи любовью народной...» — усё гэта нібы і не патрабуе каментарыяў і разам з тым вунь як патрабуе. Бо ніякі не антыдэмакратычны быў у гэтых сваіх усіх азначэннях і інвектывах Пушкін, як і марна дашуквацца за імі якога-небудзь канкрэтнага адрасата: вышэйшы прыводворны свет, прыніжаны гарапашны чорны люд. Бо справа для Пушкіна насамперад ішла аб адным самым агульным, самым важным для яго і самым важным для лёсу паэзіі наогул, найперш рускай, — аб самым першасным у паэце. Гэтаму самаму першаснаму супрацьпастаўлялася Пушкіным усё, што, паводле яго

апафеознага сцвярджэння неабходнасці свабоды для яго з запатрабаваннем ад яго ўдасканальвання «плёну любімых дум». І пра ўзнагароды тут добра, і пра подзвіг, бо сціпласць бескарысліваасці як бы збалансавана тут «нясціплай» самаацэнкай працы паэта як «подзвігу высакароднага»...

Руская паэзія, аднак, ва ўсім XIX і XX стагоддзях так зайздросна развідалася не толькі таму, што слухалася заветаў А. Пушкіна, але і таму, што іх не слухалася, што іх аспрэчвала, і, можа, больш за ўсё аспрэчвала дыскусійнае і для нас сёння:

**Не для житейского волнения,
Не для корысти, не для битв,
Мы рождены для вдохновения,
Для звуков сладких и молитв.**

Так званая рэвалюцыйна-дэмакратычная руская крытыка мінулага стагоддзя колькі ж патраціла пораху на падрыў палацавых калон гэтага выдатнага гмаху-бельведэра пушкінскай думкі! Колькі здэкліваці было, знішчальнай іроніі ды і грацыёзнасці ў зрынанні долу гэтага нібыта мастацтва для мастацтва, якое нібыта ларвала свае сувязі з народам, з прагрэсам, з часам, з новым векам! Славетны дабралюбаўскі прыклад з вобразам лістка, апаўненне якога нібыта нічога не вартае, тым больш у параўнанні з паэзіяй, што паставіла сябе на службу сапраўднай народнасці, быў сапраўды забойчым для эстэты — у вачах, вядома, усіх тых, хто прыняў для сябе як евангелле паніцце аб народнасці Вісарыёна Бялінскага, якое ў 60-х гадах мінулага стагоддзя высока ўзнялі на шчыт Мікалай Дабралюбаў і Мікалай Чарнышэўскі. Палітыка і ідэалогія ўмешваліся ў эстэтыку. Прагматык Дзмітрый Пісараў цалкам нігілістычна адмаўляў не толькі элітарнасць Пушкіна, але ўсёго Пушкіна, усю паэзію наогул. Названыя ў савецкі час рэвалюцыйнымі дэмакратамі Бялінскі, Дабралюбаў, Чарнышэўскі цалкам Пушкіна не адмаўлялі, бо зрабіць такое ўвогуле немагчыма, што пацвердзіў і вопыт Пісарава. Затое працяг традыцыі пушкінскага элітарызму, які меў месца ў так званым сробным веку рускай паэзіі XIX стагоддзя, асабліва ў паэзіі Афанасія Фета, рэвалюцыйна-дэмакратычныя крытыкі не тое што адмаўлялі, яны яго ўсім і фібрамі душы зваблівалі. І што з таго, што вобраз лісцейка ў паэзіі А. Фета быў сімвалічны, падтэкставы, псіхалагізаваны — «этот листок, что иссох и свалился» і «золотом вечным горит в песнопеньи» ці той «лист кленовый», што «в ночь краснеет... что жизнь любя, не в силах жить», — пустым ненародным заняткам утрымана аб'яўлялася паэтызацыя лісця ўвогуле. А ў выніку публіцыстычна-крытычны дабралюбаўскі вобраз лістоты стаў тым лістком, што закрыў агульначалавечую, нацыянальную, гуманістычную паэзію памешчыка-эстэты А. Фета — паэзію праграманую па-пушкінску, патрыятычную і сапраўды дэмакратычную. Прычым, як праграманая па-пушкінску, яна нас сёння ў посттаталітарны час надзвычай цікавіць. Пушкін і Фет — паэты перадтаталітарныя, як і дасавецкія А. Блок, В. Брусяў, Д. Сувязей з бальшавікамі Уладзімір Маякоўскі. Маякоўскі, аднак, не быў пераемнікам, як Блок ці Брусяў, Г. Ахматава ці М. Цвятаева, — А. Фета. Ды галоўнае, што не па пушкінска-фетаўскай дарозе пайшла руская савецкая паэзія, уся заслужаная ў крытыку мастацтва для мастацтва, служба якому была ўрэшце аб'яўлена безыдэйнасцю, антынарод-

аб'яўлення літаратурнай службы «колцам і вінцікам пралетарскай справы». Прынцып партыйнасці ў літаратуры, формула «партыйнасць — вышэйшая ступень народнасці» і выраслі з супрацьпастаўлення сябе пушкінскай і цютчаўска-фетаўскай элітарнасці, з ахайвання элітарнасці ў літаратуры як такой. Ды калі ні М. Дабралюбаў, ні М. Чарнышэўскі не былі дэмагогамі, пракламуючы эстэтыку рэалізму і народнасці, то апора на іх у XX стагоддзі нарматыўнай сацэралістычнай крытыкі была і камуфляжам, і дэмагогіяй, — пры кан'юктуршчыне, пры дэгуманізацыі, дзэстэтызацыі, дэфармацыі літаратуры ў цэлым, паэзіі — у прыватнасці.

Такім чынам, у атмасферы таталітарнай кан'юктурнасці, дэмагагічнага патрабавання ад літаратуры грамадзянскасці вырошчавалі пышны квет літаратуры імітацыйнай, псеўданароднай. Сацэралізм імітаваў формы рэалізму як нібы праўдзівана адлюстравання жыцця ў літаратуры, а лозунгам бальшавіцкай народнасці прыкрывалася псеўданароднасць. На самай жа справе парталітарны патрэбна была не праўдзівая, не дэмакратычна-свабодная літаратура, а імітацыя грамадзянскасці, такая служба літаратуры, якая была ілюстрацыйнай, на мове вобразных сродкаў прапагандавала б ідэалагічныя догмы і партыйныя заклікі, запатрабаванні пралетарскасці, ідэйнасці, сучаснасці, рабочай тэмы, стварэння вобраза камуніста, вобраза ворага ўнутранага і знешняга і г. д. Зразумела, што пры ўсім гэтым свабода думкі, воля мастака, мастацкі пошук ігнараваліся, асоба, індывідуальнасць мастака прымалялі да таго моманту, пакуль яны заставаліся ў рамках рэгламентаваных пастановамі цэнтральных органаў партыі, нарматызаваных тэорыі і практыкай сацэралізму, пільнаваных зоркім вокам крытыкаў не ад прынцыпаў эстэтыкі, а скрозь і заўжды ад прынцыпаў у большай ці меншай ступені звыльгарызаваных і дэгуманізаваных...

«Партыя і народ — адзіныя!» — гэты лозунг таталітарызму перш за ўсё быў на ўслуге ў руйнавальшчыкаў творчай асобы, праўдзівай літаратуры, сапраўднай народнасці ў літаратуры, літаратуры як прыгожага пісьменства ўвогуле. Аб'яўляючы сябе адзіным выразакам інтарсаў народа, партыя любой асобы прад'яўляла абвінавачанні ў буржуазным індывідуалізме і антынароднасці, калі не з галосу партыі хтосьці нешта наважваўся мовіць. Магілаю свабодзе чалавека быў таталітарызм, а значыць, магілаю і паэзіі, магілаю сапраўднай чалавечнасці.

І як сапраўды тут тое было да месца: «Паэтам можаш ты не быць...!» І як часта паэты тады не былі паэтамі, бо важная была тэма, а не яе мастацкае вырашэнне. Няважна было, ці твор сапраўды мастацкі, ці не, — важна было, каб за пралетарскае, ленінскае, сталінскае, хрушчоўскае, брэжнеўскае... А калі, як «Ціхі Дон» М. Шалахава ці «Новая зямля» Якуба Коласа, творы, зарыентаваныя на класіку, удаваліся як эпапей народнага жыцця, дзкуючы магнутнасці талентаў іх творцаў, ці калі тыя ці іншыя раманы з вобразаў камуністаў, рабочых, сялян аказвалі прыстойнымі па форме, бо ўдала імітавалі класічныя ўзоры еўрапейскай прозы XIX—XX стагоддзяў, — тое аб'яўлялася «савецкай класікай».

Прычым «савецкая класіка» і ў паэзіі, і ў прозе, і ў драматургіі, і ў кінематографіі, і ў жывапісе, і г. д. была сапраўды шырока напра-

цавана. Склаліся сацэралістычныя каноны, стэрэатыпы — пры табу на ўсё, што прычыла нарматыўнасці.

На чым было тады табу? Доўгі час на рамантызме, алегорыі і заўсёды на падтэксце, мадэрнізме, эксперыменце — на ўсім, што магло як-небудзь стаць правадніком ідэй ненаскіх. Парталітарчыку ад літаратуры патрэбна было ўсё простае, як рэпа. «Пішыце проста!» — гэта з папулярных у канцы 30-х гадоў літаратурных заклікаў М. Горкага, які, у прыватнасці, прывёў і беларускую паэзію першых пасляваенных год да спрашчэнства, да бытаапільсальнага прымітыву...

Дэградаванне паэтычнай формы — гэта, усё ж, на паперы. Папера ўсё сцерпіць; папера ўсё сцяпела. Зусім іншае — трыванне пакутаў пры страхах-ахвярах чалавечых, тысячна-, мільённачалавечых. А і да страты жыццяў паэтамі і непаэтамі прывяло колькі аднойчы моўленае пэтам, затым неаднойчы паўторанае... Сапраўды — такой бяды, калі пасля закліку «паэтам можаш ты не быць, але грамадзянінам быць абавязаны» паэт пераставаў быць паэтам, а становіўся кан'юктурчыкам. Эрзшты, хоць грамадства, народ трацілі паэта, чалавек усё ж заставаўся жывым. А да чаго ж на практыцы рэальна прывялі вось гэтыя словы:

**Иди в гибни безупречно.
Умрешь не даром: дело прочно,
Когда под ним струится кровь...**

Ішлі ж і гінулі (ці на франтах з імем Сталіна на вуснах, ці ў берыеўскіх казематах). І «бездакорна» на крыві іншых спрабавалі будаваць лепшае будучае. Была вайна, вайна ўсё спісвала, спачатку — грамадзянская, потым — фінская, Вялікая Айчынная, афганская. Былі рэпрэсіі — даваенныя, пасляваенныя; якім жа тонам, якім здэкам гэта «умреш не даром» гучала з рэпрадуктараў 1937 года ў Гулагах Калымы і Магадана над паміраючымі за калючымі дратамі паэтамі і непаэтамі? «Дело прочно, когда под ним струится кровь...», — а гэта ці не чуюцца сёння ўсім у самаздаволеным вымаўленні Іосіфа Вісарыёнавіча, які сапраўды сваю справу тры-валай рабіў крывёй мільёнаў!..

Ніхто, канешне, ніколі не ведае цалкам таго, да чаго можа спрычыніцца, на слова паверыўшы калісьці. Кожны век мае і свае ілюзіі, і часта за ілюзіі плаціць чалавецтва жыццямі. Стоячы сёння на абароне чалавека і паэзіі, гэта ж ніяк і майму пакаленню не забыць, што ўсе мы са школы, з універсітэтаў, як загіпнатызаваныя, нібы маліту, паўтаралі: «Паэтам можаш ты не быць...», ды і пра кроў, што трываліць справу. Нам, беларусам, можа, і цяпер найцікавей пера-адольваць тую памяць у сабе, бо мы вырасталі шмат у чым з Ф. Багушэвіча, Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, а ўплыву на іх Някрасава быў вельмі шырокі. Ды і малады Янка Купала — сцяганосец рэвалюцыйна-сацыяльных ідэй, нацыянальнага Адраджэння, ён жа таксама найперш адчуваўся ад элітарнасці, ад самога слова «паэт» у вядомым вершы «Я — не паэта, о кривй мяне, Божа!...», гэтак на свой манер згаджаючыся «паэтам... не быць». Той жа Купала, будучы ўжо аўтарам «Шляхам жыцця», у 1913 годзе вунь як ваяўніча адстойваў паэзію сацыяльнасці ў паэзіі, прыярытэтысці грамадзянскіх матываў у ёй, праўда, у неакрэсленай будучыні бачачы на покуці ў ёй і паэзію красы...

Мне думаецца, што той неарэслены час прайшоў менавіта сёння, ён эрэалізаваўся гістарычна менавіта як наш посттаталітарны час. І ўжо даўно пара нашай беларускай паэзіі, як вернай вучаніцы, як паслушнай, як перыферыі, не паўтараць крывёй умытыя догмы, зразумець, што цераз тое ж самае паўтарэнне мы аказаліся адлучанымі, адчужанымі ад вельмі многага. І цяпер да страчанага трэба вяртацца.

Наша ўшасце, што і Янка «упала, і Якуб Колас, і Максім Багдановіч» зацвярджалі на пачатку стагоддзя нацыянальныя асновы нашай паэзіі, літаратуры, найперш арыентуючыся на А. Пушкіна. Максім Багдановіч — аўтар «Вянка» — увогуле вучань А. Фета. Фет быў першай любоўю нашага класіка. Што, з адчу-жэннем А. Фета, адчуваўся так званымі рэвалюцыйнымі дэмакратамі ад паэзіі? Што закрывалася ад вачэй свету, як фігавым лістком, крытыкаю яго як «эстэты», як прадастаўніка «паэзіі для паэзіі»?

Закрываўся найперш мацерыковы абсяг фетаўскай паэзіі і фетаўскі маштаб разумення... Бо не толькі лейзаж «у маладзіковым зынін» ці «роўны прабор» у валазах на галоўцы каханай ці паэзія імгненна стомы, самотнасці, пакутлівых мар, дрыготкага трымцення ўражлівай душы складае змест вершаў А. Фета. Ягоная душа — у каардынатах быцця, свету, космасу, і як бы распята на скрыжках добра і зла. А Фет — Паэт з вялікай літары, ён — жрэц паэзіі, яна для яго — храм, святое, тое існае, што трэба пачуць, але не з побыту, а з вышэйшай сферы быцця, з вышэйшай сферы маральнасці, добрыні, прыгостава. Таму А. Фет — па-над дробязямі жыцця, па-над нізкімі яго закуткамі, не вартымі чалавека нікчэмнымі пачуццямі, падумкамі, паробкамі. Гэта не ад-прэчванне сібарыты, арыстакрата ад жыцця, — гэта адірэчванне ад яе вялікасці паэзіі ніцага, бруднага, гандлярскага, нізкапаклоннага. Так, неяк нават і аджватна нашаму часу «ўваход-жання ў рынак» гучаць радкі фетаўскага верша «Псеўдапаэту»:

(Працяг на стар. 12)

* У аснову артыкула пакладзены тэзы, падрыхтаваныя аўтарам да Міжнароднага кангрэса ў абарону дэмакратыі і культуры (Мінск, травень г. г., пад эгідай Беларускага ПЭН-цэнтра). Гл. «ЛіМ» за 3, 10, 17, 06. 1994 — Рэд.

«НАША ПЕСНЯ НЕВЯСЁЛА...»

ЖЫВЕ ПАЭТ У ГЛЫБІНЦЫ...

ПАВОДЛЕ ЦЫТАТ

«Зусім не тое ёсць літаратура, што вы думаеце і звыклі што ўважаеце за яе. Літаратура і ваша апінія пра яе — гэта процілегласці».

Адам БАБАРЭКА

Пачынаць з пытання лічыцца праяваю кепскага густу, тым не менш зробім менавіта так. Ці памятае хтосьці свае ўражання, калі апошні раз пабачыў вясёлку? І набярэцца смеласці адказаць: наўрад ці. Сфера імгненных уражанняў — удзел імпрэсіяністаў, і пераважна майстроў пэндаля, а не пяра, і пераважна замежных, а не айчынных. Да нядаўняга часу гэта выдавалася ледзь не за адзіна магчыму ісціну. Але класік пісаў у «Просценькім вершыку»:

Няяркая, маленькая вясёлка
Укрут месяца ледзь бачна зіхаціць;
Яе не кожны нават і прыкмеціць,
Хто ў гэты час на неба паглядзіць.
Няяркая, маленькая вясёлка! —
Праз гэта ты і да спадобы мне,
Бо я адну з табою долю маю —
Зіць ледзь бачна ў сіняй вышыне.

Мяркуючы па гэтым і многіх іншых вершах, ён нібы жадаў з'яўлення ў будучым артыкула «М. Багдановіч як паэт-імпрэсіяніст».

Калісь глядзеў на сонца я,
Мне сонца асляпіла вочы.
Ды што мне цемь вечнай ночы,
Калісь глядзеў на сонца я.
Няхай усе з мяне рагочуць.
Адпаведзь вась для іх мая:
Калісь глядзеў на сонца я,
Мне сонца асляпіла вочы.

Вядомы ўсім і набіўшы аскаміну «фізік» сказаў: «Сонца выпраменьвае як абсалютна чорнае цела» (тут і далей падкрэслена мною. — І. З.). Фізікі нават у гэтым тэрміналагічна-навуковым вызначэнні не змаглі пазбегнуць змрачанавай метафарыстыкі. Што ж, нават яны не могуць мысліць не вобразна. Але ў свеце дзівосных бываюць парадоксы. І сябра парадоксаў здолеў бы ўявіць сабе развіццё літаратуры як шырокі спектр хаця і сямі колераў, але безлічы адценняў, а не толькі як святло абсалютна чорнага цела.

«Дэкадзтва не зрабіла прыкметнага ўплыву на беларускую дакастрычніцкую літаратуру і іншыя віды мастацтва, якія ў 1905—1917 былі на стадыі станаўлення і ўзыходнага развіцця» (ЭЛІМБел). У дачыненні да літаратуры савецкага перыяду падобнае пытанне наогул не ставілася. Прынамсі, у нядаўнія часы. Літаратурны працэс да 17-га года падводзіўся пад канон крытычнага рэалізму, пасля 17-га — сацыялістычнага. І толькі.

І літаратура, і навука аб ёй, якія доўгі час існавалі ў адным ідэалагічным вымярэнні, мусілі прыстававацца да умоў жыцця якіхсьці слімакоў, чарапах ці браняносаў, якія хава-

юць сваё «класава-варожае» нутро пад абарончым панцырам. Прыклады? Што прыклады, калі ўся гісторыя — толькі сённяшня палітыка, перакуленая ў мінулае, тым больш, што ёсць сафістыка, казуістыка, скаластыка ці яшчэ больш важкі аргумент — маўчанне. Не гаворым — значыць няма.

Год 1923. 15 сакавіка. Запіс у дзённіку: «Смерць зусім не страшыць, нават больш; яна жаданая гасця, Пужае жак жыцця — жорсткі і няўломны, няўмольны. Я боюся пустаты і хаосу, а яны паўнаўладны. Песні хаосу заўсёды з намі, чортавы, праклятыя песні. Толькі на час праяснее неба нашага духоўнага свету, і здаецца (здаецца толькі) гармонія. Ах! Як цяжка жыццё, які велізарны цяжар. Б'ешся ў ім, як муха ў павучэнні, і мітусычыся, толькі больш заблытваешся... Але я ўсё ж адчуваю, што няшчасце і пакута заложаны не ў рэчах, і ў нас самых. «Я», яго перажыванні твораць у нас і радасці і пакуты. Ды ад такога ўяўлення не лягчы. Безумоўна, гаспадару трудней, як парабку. І не пазайздросчу я богу. З сабой найцяжэй уходацца, утрымаць сябе і кіраваць. Раб не ведае любові — ён пахатлівы. Мы дзеці рабёў, атручаныя рабствам і зняверай». Шчыра сам-насам «даця раба» Уладзімір Жылка змагаўся з сабою, каб праз паўтра месяца прыйсці да выносу: «Галоўнае ж заданне, каб найменш аб глыбакамудрых рэчах, а болей чаго іншага». Аднак уцёкі ад сябе так і не ўдаліся, і не таму, напэўна, што змучаны паэта мог ведаць сентэнцыі, народжаныя ў мінулыя эпохі, скажам, Гельдэрліна: «Няхай ніхто не апраўдвае сябе тым, што яго загубіў свет! Чалавек сам губіць сябе! У любым выпадку!»

Дэкаданс, як прынята лічыць, вызначаўся песімістычнымі настроямі, страхам перад жыццём, нявер'ем у магчымаць чалавека змяніць свет і самому змяніцца да лепшага, пачуццямі бясконцай стомы і безвыходнага адчаю, фаталізма і культам смерці.

На душы пустата, немата,
Не ўзрушае ні песня, ні дзейнасць.
Толькі сум, як увосень слата,
І спакой, і спакой — безнадзейнасць.

Гэта зноў У. Жылка. І яшчэ адна цытата з яго ж

Божа, не шмат засталася
Піць мне з келіху дзеі.
Восень, як жменьо калосся,
Скосіць жыцця майго сон.
Скосіць халодна, дазвання,
У сэрцы насмешлівы здзек:
Сумна тваё аддзітанне,
Квеце зямлі, чалавек!

Яно, канешне, можна многа гаварыць аб тым, ці былі дэкадэнцкія матывы прэзвалюючымі ў лірыцы У. Жылкі, выводзіць іх генезіс з канкрэтных абставін жыцця паэты, але, несумненна, што яны займаюць даволі істотнае месца ў яго творчасці. Паказальна,

што для У. Жылкі трагічны разлом светаўспрымання месціцца ў душы творцы, а не ў акаляючай рэчаіснасці. Напэўна, да разумення гэтага трэба было прыйсці.

Цікава правесці паралель у гэтым плане паміж Жылкам і Купалам.

У нашаніўскую пару для Янкі Купалы было адназначна зразумелым, «душа паэты перш-наперш запяла тое, што ў ёй накіпела праз доўгія гады цяжарнага і акружаючай беспрасветнай нядолі». Менавіта па гэтай прычыне, выказанай у вядомым артыкуле «Чаму плача песня наша?» (1913), «такім вострым парадкам не магла не злажыцца, трохі можа і залішне наракаючая на цяжкую людскую долю, наша сучасная песня...» Відавочна, для Купалы дэтэрмінацыя матываў творчасці не ўяўлялася справай чыста індывідуальнай, а прама залежнай ад жыцця. Нездарма ён выказаў трагічна спраўджаную ў будучым надзею: «Астасца нам толькі адна вера ў тое, што не за гарамі ўжо той час, калі ўзбудзіцца наш беларускі народ, як адзін, к новаму, светламу жыццю, а яго паэты-праоркі настраюць струны сваіх думак на іншы лад: будучы пяць аб вялікім багацці і красе сваёй бацькаўшчыны і аб вялікіх радасцях яе верных сыноў».

Агульнавядома, што лірыка Купалы да 1915 года поўнілася настроямі жалбы і смутку, наракання, праклёну і няўцешнасці, у той жа час яна была выключна сімвалістычнай. Але вось як сумясціць відавочныя правы дэкаданс з грамадзянскім пафасам яго паэзіі? Ці настолькі ўжо несумяшчальныя два гэтыя паняцці, як нам падаецца?

І глянуць смутненька,
І жыць трудненька,
Здаецца б згінуў з душою,
Бачу бяздольнае,
Бачу бязвольнае
Над сваёй беднай зямлёю.
У сэрцы ныецца,
Смех стогнам крыецца,
І плачуць жаласна вочы...
Думы маркотныя,
Думы гаротныя,
Трушце быт мой сірочы.

Як бачым і тут «думы маркотныя» труюць жыццё, хаця зразумела, што талент Купалы раскрываўся не ў сферы рэфлексій, як гэта пераважае ў Багдановіча. Купала ў тагачаснай лірыцы хутчэй сугучны эпіку Воласу з яго «Песнямі-жалобамі» і судосна-образным сімвалізмам, як напрыклад, у вершы «Наша доля»:

Наша песня невясёла...
Ноч і цыма на нас ляглі.
Нашы хаты, вёскі, сёлы
Снім мохам абраслі.
Нашы слёзы нешчыслены,
З нас крывава лёшча пот...
Люд забіты, люд хрышчоны,
Абяздолены народ!..

Уладзімір Гетманчук — родам з Іванаўскага раёна, нарадзіўся ў вёсцы Шчакоцк. Па адукацыі — эканаміст. Скончыў інстытут народнай гаспадаркі, працуе намеснікам начальніка планова-эканамічнага аддзела заводу сантэхнархтовак у Іванаве.

Прафесія — тэхнічная, але душа ў У. Гетманчука — лірычная, таму і вабіць яго паэзія, якой захапіўся даўно. Лепшыя вершы паэта з глыбінкі друкаваліся не толькі ў раённай газеце, а і ў шэрагу рэспубліканскіх газет і часопісаў.

І вось выйшаў першы пазытывны зборнік У. Гетманчука «Зараніца». Выпусціла яго рэкламна-выдавецкае агенства «Азбука». Садзейнічаў выданню кнігі аказалі акцыянернае таварыства «Мексан» і фірма «Тэмікс». Як кажуць, талакой сабраліся, каб знайсці патрэбныя сродкі і падтрымаць аўтара.

Што ж, падтрымка толькі заслугоўвае ўхвалы. А наконт твораў, дык пра іх, бадай, правільным будзе сказаць: нягучна, але шчыра.

У. Гетманчук не прыхільнік гучных эпітэтаў, разгорнутых метафар. Яго манера пісьма традыцыйная. Аднак знешняя прастата радка не адмаўляе ўласнага стаўлення да свету і людзей. Паэт умее накідка, але запамінальна перадаць і непаўторнасць палескай прыроды, і чысціню ўзаемаадносін людзей, і вечнасць такіх катэгорый як дабрыйна, праўда.

Прывабляюць творы, у якіх пакуцілі лірычнага героя выказваюцца натуральна. Вершы па сутнасці не пішуцца, а прамаўляюцца, з'яўляюцца як душэўная патрэба выказацца, як жаданне, каб на давер табе адказаў гэтакім жа даверам, на шчырасць — шчырасцю.

Лірычны герой У. Гетманчука ў нечым і блізікі да герояў іншых паэтаў. Найперш сваёй непрыкаянасцю ў горадзе: «Ёсць усё тут: і хлеб, і да хлеба. Ды заб'еца туга пад крылом — не хапае мне ў горадзе неба і па неба я еду ў сяло». Але разам з тым і розніца ад іх, бо гэта сын менавіта палескай зямлі. Таму і не лішні ў яго кніжцы верш «Памяці Яўгеніі Янішчыц», як яшчэ адно сведчанне любові да творцы, што была найперш пясняркай гэтага прыгожага нерушавага краю.

Што шкодзіць творам У. Гетманчука, дык тая агульнасць матываў, якая нібы бярэцца «напракат» у іншых аўтараў. Дэкларацыйнасць, ад якой патыхае нейкім халодным пачуццём, хоць думкі ў рэшце рэшт і выказваюцца правільна.

І усё ж з'яўленне зборніка «Зараніца» хочацца вітаць. Як з'яўленне яшчэ аднаго аўтара. І як сведчанне, што знаходзіцца ўсё болей камерцыйных структураў, неабыхавых да роднай мовы, беларускай літаратуры.

А. М.

ПЫТАЙЦЕСЯ — АДКАЗВАЕМ

Два выданні дзякуючы рэдакцыі рэспубліканскай газеты «Звязда» вытрымала кніга «100 пытанняў і адказаў з гісторыі Беларусі». Складзеная Іванам Саверчанкам і Зміцерам Санько (падбор ілюстрацый Яўгена Куліка), яна дапамагае лепей пазнаць беларускую мінуўшчыну, атрымаць праўдзівое ўяўленне аб некаторых спрэчных момантах нацыянальнай гісторыі. Хутка да чытачоў прыйдзе трэцяе выданне згаданага зборніка. Гэтым разам яно ўбачыць свет дзякуючы Таварыству беларускай мовы Францішка Скарыны.

ЛІХА БЕЗ ДАБРА НЕ БЫВАЕ...

Газета «Беларускі калекцыянер» заснавана яшчэ ў 1990 годзе, але з-за рознага роду цяжкасцяў (найперш, безумоўна, фінансавага плана) выходзіць нэрэгулярна. Толькі што з'явіўся адзінаццаты нумар, пазначаны жніўнем сёлета года. Атрымаўся ён змястоўным. У артыкуле Л. Коласава «Прысвечаны Тадэвушу Касцюшку» расказваецца пра паштовыя маркі, якія ў розны час адлюстроўвалі кіраўніка паўстання 1794 года, яго паплечнікаў і выходзілі ў Беларусь, Польшчы, Злучаных Штатах Амерыкі. В. Мартыненка («Позірк пад кутом 33 1/3») дзеліцца ўласным вопытам збірання беларускіх кружэлак. Г. Цітаўка («Уклад у Беларусі адраджэння») знаёміць з паштоўкай, прысвечанай К. Езавітаву і ілустраванай у Латвіі.

З дзвюма карэспандэнцыйнымі выступамі А. Карлюкевіч. Абедзве публікацыі — пажаданыя. У першай («Календарны шанец») гаворыцца пра неабходнасць палітычнага і пашырэння справы выдання календароў.

У другой («Падказка для беларускіх бізнесменаў») расказваецца пра канверт, на якім банкіры Уфы размясцілі ўласную рэкламу. Чым не прыклад для пераймання! Грошай (як знакаў аплаты), аказваецца, заўсёды не хапала на Беларусі. Але некаж знаходзілі выйсце. Якое, пра гэта можна даведацца з публікацыі В. Касмыліва «Беларускія сургаты грашовай аплаты».

Ужо гэтых матэрыялаў дастаткова, каб зацікавіцца «БК», а ў нумары ёсць і іншыя адметныя матэрыялы. У Мінску «Беларускі калекцыянер» заўсёды можна набыць у шапіку ТБМ на праспекце Ф. Скарыны, 20.

Крытыка

ГАЮЧЫ ДУХ ДЗІВАСІЛУ

Пісьменнік — гэта паплечнік сейбіта. Шмат у іх працы-прызванні агульнага, вызначальна-сутнаснага.

Майстэрства сейбіта жыццёва каранямі справяднай практыкі, багатага вопыту. Мудрым парадкам, што адобраны-ўхвалены шматлікімі продкамі, вядзе ён сваю справу, дакладна ведаючы, якой парой і чаргой выходзіць з сяўнёў у поле.

У пісьменніка ўсё інакш — усё начыста і непаўторна. Ён сам набірае патрэбнай моцы, патрэбнага ўмельства.

Сваёю парой запасіць творца зернейкі думак, вобразаў, назіранняў, пачуццяў. Урабіўшы палетак уласнай душы, ён не пашкадуе потым для працы цяпла і святла свайго закаханага ва ўсё роднае сэрца. Не пашкадуе, хоць мецьме і самы кволь спадзеў на дружыня ўсходы. А яшчэ прыпільнуў таго жаданага намалоту! Ды калі ён прыходзіць, то нашчадкам у рукі трапляюць зярняты мудрасці, дабрыйні і спагады.

У кагорце творцаў-сейбітаў па праву бачыцца імя нарысцікі і крытыка Веры Палтаран. Не багата яна напісала. Не багата выдала кніжак. Бо не была з ліку тых прыткіх аўтараў, што без разбору частуюць чытача посьнімі блінцамі-кніжкам.

Пісала Вера Сямёнаўна з зайздроснай няспешнасцю, выявляючы слоўка да слоўка, думку да думкі, назіранне да ўражання. Карацей, пакутна-любоўную справу рабіла з нязменнай аглядкай: «А што скажуць людзі? Ці патрэбна, ці па душы ім мая праца?» Вось чаму ўсё, што выпускала са сваіх рук да чытача, становілася з'явай. З'явай у нашай

літаратуры, нашай культуры. Урэшце, з'явай нашага нацыянальнага самапачування.

Так было наканавана: В. Палтаран памерла ў дзень свайго нараджэння. Апошняя кніга — «Чалавек на вятрах часу» — выйшла ўжо за яе памяццю. Яна і сталася канчатковым вынікам працы пісьменніцы, аглядам усяго яе літаратурнага плёну.

Добрую славу і знанасць Веры Сямёнаўне прынеслі ў свой час нарысы «Дзівасіл», «Ключы ад Сезама» і «На зямлі палескай». За іх ёй па заслугах была прысуджана Дзяржаўная прэмія рэспублікі. Гэта творы, якія і сёння ўражваюць глыбінёй пазнання жыцця, мастацкай уштуканасцю і гаваркім словам. Няма ў іх і знаку ад нарыса газетнага, публіцыстычнага, спехам напісанага пасля камандзіроўкі ў глыбінку. Вынашаны ў чылым і мудрым сэрцы, яны больш выдаюць на аповесці-прытчы, аповесці-былі. Адметай іх застаюцца: верыраны на задумку сюжэт, натуральны лад аповяду, багачце мастацкіх дэталей і каларытныя вобразы палешакоў — зямлякоў, самых любімых герояў.

Вось як нязмушана пачынала В. Палтаран нарыс «На зямлі палескай»: «Хто куды, а я — на Палессе... Камандзіроўка — у кішні. Білет — вась ён. Аловак... Чыстая запісная кніжка... Чыстая, настроеная на запіс, плёнка памяці і пераключанае на прыём сэрца...»

Палессе было гаючай крыніцай натхнення для пісьменніцы. Таму з такой непадробнай любоўю і піша яна аб мясцовых людзях. То паедзе ў Лельчыцы, каб паслухаць знаных пляхоў з Понежы. То вандроўкі прыводзяць яе на Лунінецчыну, а гэта ўжо, як вядома, Брэ-

тчына. То наведвае край Талаша — мілую сваю Петрыкаўшчыну.

Нелга не здзівіцца і не парадавацца вернасці Веры Сямёнаўны сваёй сімпатый, свайму крэда. І заўважае: каардынаты быцця, на якія яна скіроўвае свой погляд, абавязкова суседзяць і знаходзяцца на адной паралелі. Геаграфічнай. Маральнай. Этнічнай. Духоўнай. Не з меншым набыткам папрацавала В. Палтаран і ў крытыцы. Нагадаем яе прадмоўку да першай кніжкі паэзіі Л. Галубовіча «Таёмнасць агню». Мастакоўскі густ дазволіў ёй беспамылкова вылучыць самабытны талент у хоры маладой паэзіі і прачула блаславіць яго на карпатліваю працу ў літаратуры. І як жа арганічна ўпісалася тое зычэнне ў сам зборнік! Нават здаецца — не будзь яго, і кніжка абавязкова ў нечым прайграла б...

Дзівасіл — такая расліна, што аддае сваю жыццядайную сілу людзям, беручы яе ў моцы зямлі, ад яе сокаў. Не менш дзіўнаю сілай валодае і наша матчына слова. Яго прызначэнне ў тым, каб поўніць душы людскія мудрасцю і прыгажосцю іншага чалавека — Творцы, Асобы.

Далека не кожнаму даецца дар спаўна увасобіць сябе ў Слове. На шчасце, В. Палтаран гэта зрабіць без сумненняў удалася. У тым пераконвае і кніга ўспамінаў пра пісьменніцу «Не пакідай нас, Вера...», што летась убачыла свет у выдавецтве «Мастацкая літаратура». У ёй сваё слова пра Веру Сямёнаўну сказаў 25 свайго-пісьменнікаў і блізкіх знаёмых. Хоць справа, зразумела, не ў колькасці. А ў тым, што хацелі і як казалі

Беларуская проза з першых сваіх крокаў у значнай ступені таксама ўпісвалася ў эстэтыку дэкадансу. Для пацвярджэння гэтага, бадай, не трэба багата прыкладаў. Скажам, вядомае апавяданне «Вёска» Сяргея Палуяна, які, так рана адшоўшы з жыцця, прыгалошваў усіх прадстаўнікоў беларускай нівы, неаспрэчны таму доказ: «Гніе вёска ў гразі і брудзе, а хоча яшчэ аджыць на сонцы. Здаецца, не аджыве, бо ўжо гнілым трупам вее ад яе. Смерць захавалася ў струхнелай капліцы на могілках і ківае на яе пальцам. Ад пальца бжыць цень доўгай хмаркай па сінім небе. Вось набегла на сонца і саўсім закрыла яго. Відаць, трэба памерці вёсцы. Яшчэ больш счарнеўшай выглядае яна без сонечнага свету поруч з жаўцізнай жыта ды зелянінай ярыны... Вочы вёскі ўжо загнуліся, зацілі плесняй. Міргае яна імі, нічога не бачыць. Але смерць адчувае. Баіцца яе. А ў старое сэрца сцішна прабіраецца слабая надзея. Вёска марыць і марамі хоча адагнаць ад сябе здану смерці... Дым ад лагану хвалямі плаваў над вёскай, абкурваў яе скананне. Смерць стаяла ў струхлеўшай капліцы і ківала пальцам». Гэтак змрочна-мінорна стваралася безнадзейная карціна заняпаду, якая магла сімвалізаваць як канкрэтнае, так і агульнае — сусветны заняпад жыцця ў вачах мастакоў перыяду росквіту дэкадансу.

Ці не падобнае ж светаўспрыманне дэманструюць малюнкi прадстаўнікі іншага пакалення Ядвігіна Ш. у лепшых яго апавяданнях «Гаротная», «Шчаслівая», «Зарабляюць» і інш., дзе напоўніцу адлюстраваліся трагізм, безвыходнасць, нанававанасць лёсу. Ці не ўсё тыя ж матывы ў ранняга Максіма Гарэцкага? Пытанне з вядомым ужо адказам, таму і не будзем абшарваць чытача адпаведнымі праявімі чытацтва, якія могуць дадаць толькі паасобныя штрыхі да агульнай змрочнай карціны, адлюстраванай у тагачаснай прозе.

Цяпер кінем вокам на некаторыя факты з гісторыі асэнсавання дэкадансу, якія паўплывалі на ўтварэнне пэўных стэрэатыпаў у айчынным літаратуразнаўстве. Першы пралетарскі пісьменнік у сваім хрэстаматычным артыкуле «Поль Верлен і дэкадэнт» (1896), надрукаваным у правінцыйнай «Самарскай газеце», безапелляльна вызначыў: «Дэкадэнт і дэкадэнтства — з'ява шкодная, антыграмадская, — з'ява, з якой неабходна змагацца». Да гонару вешчуна рэвалюцыі, ён імкнуўся не быць галаслоўным, робячы закіды дэкадэнтам у іх «зняможанасці ад масы перажытых уражанняў», «хваравіта развітым уяўленні», «нейкай ашалеласці», «невывучнай меланхоліі», «прарочых трызненнях», «няясных намёках на нешта», «таёмных пагрозах», «асаблівай, тужлівай, пахавальнай музыцы», «раздражняльнай ноце тугі, вечнага незадаволеннага суму», «містычным жаху перад вечнай загадкай існавання», імкненні «напухаць ці засмуціць людзей», кульце «вечнай герайні дэкадэнскай вершаў — смерці», нават у заражанасці «маніяй велічы». У адносна нядаўніх беларускіх літаратуразнаўчых дапаможніках гэты артыкул кваліфікаваўся як «сакрушальны ўдар па

дэкадансу». У 20—30-я гг. у дачыненні да беларускіх літаратараў абвінавачванні тыпу а ля Горкі можна будзе пачуць з вуснаў наваўленых пракурораў ад літаратуры, якія ўжо ў той час створаць, як марыў Аляксей Максімавіч, «для сябе жыццё, вартае людзей».

Увесну 1909 г. вершы М. Багдановіча, прысланыя ў «Нашу Ніву», прызнаюцца дэкадэнткімі, і таму будуць спісаны ў архіў. Праз чатыры гады ў гэтай жа газеце друкуецца артыкул Лявона Гмырака «Яшчэ раз аб сплчванні доўгу», у якім катэгарычна сцвярджалася: «Дэкадэнткія настроі, так прыкметныя ў пісьменствах іншых народаў, у нас пакуль што не праяўляюцца... Дэкадэнткія — гэта вынік раскладу і выраджэння пануючых класаў; народу... гэтая псіхалогія саўсем чужая. Мы і бачым, што нашы пісьменнікі далёка ад гэтага... Асобныя пісьменнікі-дэкадэнткі з часам, калі больш пашырыцца наш рух, калі шырэй захопіць ён грамадзянства, можа, і явіцца, але перамагаючы большасць пісьменнікаў, усе лепшыя сілы будучы ісці, як і дагэтуль ішлі, шляхам жыцця». Нягледзячы на гэта, Гмырак у сваім апавяданні «Васілева вяселле» малюе прэлюдыю і саму карціну вяселля-хаўтураў, на якім галоўны герой наважваецца скончыць жыццё самагубствам. Як гэта не ўкладаецца ў каноны творчага метаду, аснова якога лічыцца тыпізацыя.

Юлігар савецкай літаратуры ў часы апафеозу таталітарызму ў артыкуле «Пра фармалізм» (1936), надрукаваным у сталічнай газеце «Правда», дазваляў сабе наступныя пасажы: «Літаратуры залішняя арнаментыка і дэталізацыя непазбежна вядуць да зцямянення сэнсу фактаў і вобразаў. Той, хто жадае пераканацца ў гэтым, няхай паспрабуе чытаць Эклезіяста, Шэкспіра, Пушкіна, Талстога, Флабэра адначасова з Марселем Прустам, Джойсам, Дос-Пасасам і рознымі Хэмінгвэямі. Фармалізм як «манера», як «літаратурны прыём» часцей за ўсё служыць для прыкрыцця пустаты ці галечы душы». Зразумела, што быкам савецкага літаратуразнаўства, у тым ліку і беларускім, пасля падобных дырэктывных устаноў заставалася толькі шчыраваць у выяўленні і выкрыцці праў фармалізму.

Калі ж паспрабаваць адкінуць навізаныя схемы і шаблоны, пазбыцца комплексу непаўнаважнасці роднай літаратуры і пастарацца зірнуць на яе як на з'яву выключна нацыянальна-спецыфічную, то можна прыйсці да высновы, што ў айчынным прыгожым пісьменстве адлюстраваліся не проста дэкадэнткія матывы, а існавала выразная плынь, якая грунтавалася на эстэтыцы дэкадансу. Прычым беларускі дэкаданс меў свае адметныя рысы, звязаныя ў першую чаргу з яго сацыяльнай заангажаванасцю.

Магчымыя апаненты могуць папракнуць мяне за тэндэнцыйнасць і старанні адбор ілюстрацыйнага матэрыялу, але, здаецца, кітайскі мур сённяшняй выключнай тэндэнцыйнасці немагчыма праламаць, не ўжыўшы з намерам тыя ж сродкі. Абымшэлы валун літаратуразнаўчай дактрыны маналітнага рэалізму даўно пара замяніць нейкай іншай «рэаліяй» з больш складанай архітэктонікай.

Ігар ЗАПРУДСКІ

яны пра нарысістку і крытыка, жанчыну і маці, чалавека і асобу творцы, які ўвайшоў у нацыянальную літаратуру пад імем Веры ПАЛТАРАН.

Пэўнае уяўленне аб гэтым даюць ужо самыя назвы ўспамінаў. Да прыкладу: «Залатая кветка Палесся» (Наталля Граковіч), «Сапраўдная інтэлігентка» (Мікола Аўрамчык), «Промень чулай душы» (Алесь Асіпенка), «Адна з многіх» (Уладзімір Дамашэвіч), «Дар з крыніцы вады жывой...» (Уладзімір Конан), «Сустрэча з ёю — падарунком лёсу» (Зінаіда Мажэйка), «Талент чалавечы дабрыні» (Генадзь Шупенька), «Яна любіла святло» (Мікола Мятліцкі), «Талент» (Святлана Марчанка). Няма сумнення, што сам пералік імёнаў іх аўтараў шмат гаворыць дасведчанаму чытачу.

Вось якія рысы характару і якасці асобы В. Палтаран вылучылі на першы план яе папелчнікі:

М. Барсток: «У Веры была жывая зацікаўленасць у рабоце, любоў да роднага слова... Была ў яе добрая назіральнасць, цікавасць да розных драбніц жыцця, умненне слухаць і разумець людзей, што неабходна для літаратара-нарысіста».

Я. Брыль: «Увага да людзей, душэўная добразычлівасць, светлая шчырасць добра дапамагаюць ёй і ў творчасці, — ад гэтага яна выразна бачыць, тонка чуе, глыбока асэнсоўвае заўважанае ў народным жыцці, ніколі не трацячы сувязі з галоўным».

М. Мятліцкі: «Вера Сямёнаўна была загружана работай няшадна. Яна, здаецца, сама шукала яе. Вольнейшы стыліст. Удлівы рэдактар».

С. Марчанка: «Вера Палтаран — рэдкі талент, не толькі ў мастацтве, а ў шырокім сэнсе слова. Шчыры чалавек, мужная, праўдзівая дзяўчка, яна займалася эстэтыч-

ным аналізам жыццёвых і літаратурных з'яў, вырашала іх з публіцыстычным ухілам».

У. Калеснік: «У маёй памяці Вера Палтаран жыве лірычным вобразам беларускі, беларускай інтэлігенткі».

Не, у ніводных з гэтых словаў няма экзальтацыі, нацяжкі ці ідэалізацыі. Таму што кожнае сказана на той хвалі ўзрушанасці і шчырасці, на якія, на жаль, большасць з нас не здольна ці то з-за залішняй сарамлівасці, ці то з-за падманлівай перакананасці, што жыццё — яно вечнае, а таму для таго слова яшчэ не прыйшла пара, яшчэ не надарылася належнага кшталту нагода.

Але ў быцця свая наканаванасць. Дык і не дзіўна, што так знякуча б'юць нам па сэрцах весткі аб страце родных і самых блізкіх сяброў. Тады і спахоплываемся. Апраўдваючыся выратавальным, што лепш пазней, чым ніколі...

«Калі чалавеку трэба куды-небудзь дайсці, ён ідзе адной, а не сямю дарогамі, калі ён хоча нешта зрабіць у жыцці — ён павінен рабіць адну справу... Трэба адказаць за адну справу — тую, якую ты робіш у жыцці, дзея якой і жывеш на свеце, — адказаць па ўсёй строгаасці, усім сваім сумленнем... Толькі тады ва ўсім і ўсюды будзе парадак».

Гэтыя радкі з нарыса «Дзівасіла» нібыта наказы Веры Сямёнаўны няхай з недалёкай, але ўжо даўніны нам, сучаснікам і нашчадкам...

На падобнай хвалі суладнасці думак і пачуццяў прачыталася мною і кніга «Не пакідай нас, Вера...» Таму пастаўлю яе на паліцу між тых, да якіх найчасцей сёння звяртаюся, па якіх звяраю арыенціры свайго лёсу.

Алесь ЛІСІЦКІ

г. Жыткавічы

АДЗІН СУПРАЦЬ... УСІХ

Супраць усіх, — гэта, бадай, і занадта, але што супраць многіх — сумнявацца не даводзіцца. Прынамсі, у кнізе Анатоля Экава «Дуэль» змешчаны літаратурныя пародыі ажно на 67 паэтаў. А калі ўлічыць, што кожны, на каго скіраваны гумарыстычна-сатырычныя стрэлы, чалавек з характарам, цану сабе ведае, таму і пакрыўдзіцца можа, дык паядынак, не скажаць, каб адбываўся нароўных.

Але тое, што ў звычайным жыцці немагчыма, да месца ў літаратуры. Бо тут спрацоўвае найчасцей не колькасць, а якасць. Інакш кажучы, талент здатны рабіць сапраўдныя чуды. А паколькі А. Экаў валодае даволі рэдкім у літаратуры талентам пародыста, дык ён годна выходзіць з самых складаных сітуацый. Сітуацыі ж гэтыя складаныя тым, што неабходна знайсці ў творчасці любога з паэтаў, радкі, за якія можна «ўчапіцца», і пажартаваць, паіранізаваць, а дзе і пакрытыкаваць.

А што А. Экаў дасканала валодае гэтымі якасцямі, пераконваешся, ці не з першых пародый. Скажам, у паэта Уладзіміра Верамейчыка ёсць такія радкі:

Любімая, спіце... А можа,
нарэшце сасніцца,
Што вы цалавалі мяне...

Яны і далі падставы А. Экаву напісаць пародыю «А можа, сасніцца?». Што ж можа сасніцца паэту? Ды самае рознае: пра тое і пародыя, але дамінанта яе, як і трэба чакаць, у заключнай страфе:

Усё няхай сніцца, пакуль вам і сніцца.
Хіба толькі сэрца трыміцца:
А што, калі раптам, крый божа, сасніцца,
Што мне аліменты плаціць?

Пародыст (безумоўна, калі ён сапраўдны пародыст) прыкмячае неабавязкова слабыя радкі, няўдалыя вобразы. Аб'ектам пародыі можа становіцца і сапраўдны паэзія. Напрыклад, у тым разе, калі аўтар пэўнага твора, клопаючыся аб напоўненасці думкі, не заўсёды дбае аб яе адпаведным увасабленні. Так сталася і ў адным з вершаў Уладзіміра Някляева: «Калі ваўкі збіраюцца ў зграі і глуха выюць, давяцца тугой, я вяр'яецца паціху пачынаю, нібыта пазнаю, прыпамінаю ў іх выцці знаёмы голас мой... Мне жудасна. Я чую, як звярэю».

Няцяжка здагадацца, што пазт меў на ўвазе. Канечне ж, складанасць узаемаадносін чалавека і прыроды, эвалюцыйнасць жыцця. Але ж пародыя на гэтыя радкі, як кажучы, сама прасіцца. Так і з'явілася яна ў А. Экава — «Ваўчыны канцэрт»:

Калі ваўкі за хатай выюць,
Тады звярэючы зусім,
Кідаю справы я любыя
І ціха падываю ім.

Суседзю аж тады калодзіць,
Калі з ваўкамі выю.

Усё ж

У іх, вядома, лепш выходзіць.
А я не воўк,
Таму і горш.

У полі зроку А. Экава самыя розныя паэты. Не абыходзіць ён увагай Рыгора Барадуліна і Раісу Баравікову. Пародыруе Сяргея Панізіка і Уладзіміра Скарыніна. Усмехаецца з Сяргея Законнікава і Алесь Пісьмянкова. «Дапамагае» разабрацца што і да чаго Паўлу Шрубю і Віктару Шніпу. Нагадвае, што чытае іх творы Віктару Шымуку, Уладзіміру Паўлаву, Нэлі Тулуपाвай, Раману Тармолу, Петрусу Макалю, Уладзіміру Маэго, Уладзіміру Дзюбе, Зінаіда Дудзюк і іншым. Як правіла, гэта незласлівы гумар. Дый — не будзем забываць — свайго роду і рэклама! Бадай, чытач, які прачытае пародыю, захоча пазнаёміцца і з творамі таго, каго выбраў пародыст.

Акрамя пародый, у кніжку ўвайшлі і байкі. Таксама не скажам, што ў нашай літаратуры гэты жанр у асаблівай пашане. Адны лічаць яго састарэлым: маўляў, у эпоху галаснасці можна пісаць пра ўсё проста, а не намёкамі. Другія і ўзяліся за яго, ды не вельмі атрымліваецца. А. Экаў піша і даказвае тым, што байка па-ранейшаму можа служыць у літаратуры (і ў жыцці таксама!) добрую службу. Бо не пераважыла яшчэ таля, каго трэба выкрываць. Няма дэфіцыту хамства, абыякавасці, прыстасаванства, хцівасці, хітрасці, подласці, несумленнасці... Толькі паспывай байкапісец пісаць!

Што ні твор А. Экава, дык узяты, як кажучы, з натуры. Для прыкладу байка «Сабачы брэх». Знаёмая сітуацыя, ці не праўда? — «Калі з пасады знялі Ваўкадава і славу Яго, бы ветрам, здэмула, уся сабачая дзяржава лягчы ў момант уздыхнула». Тут «раптоўна шаўкі асмялелі». А вывад такі:

Мараль

Прыміце на павер,
Бо з ёй, мараллю, гора:
Сабакі брэхуць на таго цяпер,
Каму падбрэхвалі
Учора.

«Дуэль» А. Экава выйшла не ў дзяржаўным выдавецтве. Зборнік з'явіўся дзякуючы прыватнаму выдаўцу Міхасю Ра-солку. І ад здачы рукапісу ў набор да выхаду кнігі прайшло ўсяго нейкія тры тыдні. Аператыўнасць, якой трэба пазайздросціць. А можа, гэта ўвага і павага да талента? Прачытайце «Дуэль» А. Экава. Не пашкадуеце. А набыць зборнік можна і ў кнігарнях, і ў газетных кіёсках.

З. В.

Не стала Уладзіслава Юльянаўны Раманоўскай... Пайшоў на вечны спачын чалавек шчодрай душы і добрага сэрца. Пляменніца Янкі Купалы, У. Раманоўскай вельмі шмат рабіла для прапаганды ўсяго, што было звязана з жыццём і творчасцю народнага песняра, часта выступала ў друку, доўгі час працавала ў Літаратурным музеі Янкі Купалы. Светлы воблік Уладзіслава Юльянаўны назаўсёды застаецца ў памяці ўсіх, хто яе ведаў.

Рыгор БАРАДУЛІН

СВЕТЛАЙ ПАМЯЦІ УЛАДЗІСЛАВЫ ЮЛЯНАЎНЫ РАМАНОЎСКАЙ

Кнігаўка з Купалавых лугоў,
Застаецца нам тваё старонне.
Ты ляжаш да вечных берагоў,
Дзядзька Янка
Там цябе сустрэне.

Сцежкі,
Дзе з думой хадзіў Купала.

Ты святла прасіла ў кут свая,
І на колькі крыў тваіх хатала
Засланыя ты ад чарнаты

Ты бяду вяла за небасхіл.
Ад цябе бяду не адвялі мы.
Застаецца
След ад шчырых крыў
У нябёсах стомленых Радзімы.

ГЭТА ПЛАЧ ДУШЫ

«Аніколі к табе не вярнуся, дарагая матуля-зямля...», прачытаў гэтыя радкі верша Анатоля Бярозкі, змешчанага ў газеце «Літаратура і мастацтва» 15 ліпеня 1994 г., N 28 і неяк самі сабой нагарнуліся слёзы, а з імі і ўспаміны пра маю родную вёсачку Бабаедава, што на Сенненічыне. Там мае карані, там пахаваны продкі. І ніяк не пазбыцца мне тугі за страчаны, змарнаваны час, за тое, што вымушаны быў шукаць шчасце ў іншых краях...

Прачытаў зноў верш-эпітафію і адчуў горьч матчыных слёз. Без якіх яна не магла ўспамінаць свайго брата, салдата, прапаўшага без вестак вайною дзесь пад Ленінградам. «Не кажы пра мяне, што загінуў дарма, пуштаецца ў далёкай, нянашай краіне...» Нічога падобнага раней чытаць не даводзілася. Божухна, гэта споведзь, плач душы. Так можа напісаць толькі чалавек з вельмі збалелым па Радзіме сэрцам, сапраўдны яе сын.

Дзякую за падборку вершаў Анатолю Беламу і за адкрыццё незнаёмага мне і стаўшага зараз такім блізім і родным Мацея Рэпкава-Смарчэка (Анатоль Бярозкі). Такая публікацыя — гэта і ёсць сапраўдны ўрок патрыятычнага выхавання. Гэта ўрок любові да свайго Бацькаўшчыны.

Мікола ЛАВІЦКІ

НАЙПЕРШАЯ
ЎВАГА
— МОЛАДЗІ

З НОВАЙ
КНІГІ

ІДУЦЬ ДАЖДЖЫ...

Ідуць — накіраваныя — дажджы.
Табе і мне нідзе, відаць, не дзесяць.
Свішчы, пустэча ночы, не свішчы, —
рэформамі не прыйдзеца сагрэцца.

Адзін ратунак, што планета — шар.
І круціцца той шар, і спежкі сушыць...
Ёсць і яшчэ ратунак: гэта жар —
агонь крыві, які ў сэрцы кружыць.

Агонь крыві п'ябе, мяне бярог,
калі ўсе спыніліся расстрэлы,
калі мяне ў круты згіналі рог,
і я пад сцягам «шчаслівеў», упрэлы.

Той жар і збавіў нас ад цемнаты
(ды не ад царскай жа, хрэстаматычнай:
яе назвалі «ленінскай», «партыйнай»...),
і вось нарэшце выйшлі за драты.

Ідуць дажджы чарнобыльскім сумежкам.
І, можа, не расступіцца зямля —
з нітратным ці другім якім дамешкам...
Ідуць дажджы... І я іду здаля.

Няхай сабе дажджамі атулюся.
Але хачу, каб нехта мог пачуць,
калі я за Айчыну памалюся,
і за п'ябе... І за сябе чуп-чуп, —
абы нам скінуць адзічэння злосць.
Мы абнадзеіліся: розум ёсць.
А нелюдзі краіну не заселяць!

Ідуць дажджы. І нешта сеюць, сеюць...

ЗАСЦЯРОГА

Рабоў не шкадавалі фараоны.
Не шкадавалі мужыкоў цары.

У гліну утыкаліся патроны
у час расстрэлаў сталінскай пары.

А потым Проня паглынула душы.
Ля Рыленкаў — дзесяты тысяч сноў.
Змяніўся час? Чарнобыльскія групы
смяротна зацвітаюць зноў і зноў.

Жыццё — нішто? А ў сябе спытаю:
«Вунь вораг мой —
маё сумленне. Спіць?..»
Старонкі дзён атрутныя гартаю.
Шкадую я уласнай долі ніць?

Хто абароніць гены — фараоны?
Хто пашкадуе род — функцыянер?
Для абароны ёсць карэні, кроні...
І я! І я! Павер, Зямля, павер.

НЕ АПОШНЯЯ

Разабралі вайны партызанскае голлейка
на сустрэчы са школьнікамі;
разабралі — узніслае і прыземленае —
на вітрыны музейныя.
Разабралі ружовую, не крыжовую,
а поўную хвасці.
Удачы пакралі, засталіся напасці.
Шкуматочкі памяці
па людзях раскіданы
хваляю ўзрыўною —
усё, што завецца
самым страшным няшчасцем — вайною.
Варожая і Айчынная — уся! —
немагчымая:
яна не пісьмовая — вусная,
не чыгэльная яна, бо гнісная,
бязвінай крывёю пошлая.
І самае горкае — не апошняя.

ДАНІНА

Былі застоўныя гады.
Жылі крыкліва гады:
з іх кожны вымпел залаты
выносіў на парады.

Дэманстраваў прыгожа гад
лісліва-ціхі нораў,
абы рабы яго брыгад
не вышаўзлі з нораў.

Слізгучай хеўры шапацце
паела ўсе паклады,
што не пазнаць: ішло жыццё
Савецкае улады?
А хто зграбаў з маіх патоў
сабе у цэбры льготу?

Даніну я плаціць гатоў,
але свайму народу, —
яго дзямініцы над чалом
абуджанага сонца,
і Коніку, які з мячом
маім стаў абаронцам.

ДОЎГІ ДЗЕНЬ

Быў самы доўгі дзень.
Кароткая фіранка
прымала на пастой вячэрнюю зару.

Быў самы доўгі дзень.
Свяціўся ён ад ранку
праменнасцю густой ушыркі і ўгару.

Быў самы доўгі дзень.
І навесалі цені
чароўнаю дугой на словаў перазвон.
Быў самы доўгі дзень.
Самлелі летуценні,
а келіх са смугой скаціўся пад алхон.

Быў самы доўгі дзень.
І чэрвеня арэлі
адгушталі красу узніслае вясны.
Быў самы доўгі дзень,
які з табой сустрэлі.
Яго я панясу у ласкавыя сны.

Быў самы доўгі дзень
кароткае сустрэчы
для абнадзейных слоў, якія мы знайшлі.
Быў самы доўгі дзень.
Ён быў нібыта вечнасць...
А вечная любоў ёсць толькі на Зямлі.

МЫ

«Я ў дзень смерці ягонаў не плакаў!»
«А я Сталіна ганіў таму»...
Не Іосіф быў аўтар Гулагаў, —
Безназоўна-пакорныя Мы.

Крыжавалі рэспубліку краты,
і глуміліся служкі турмы.
Хто яны — і ахвяры, і каты?
Безназоўна-пачварныя Мы.

Косці вояў яшчэ не прыбраны:
чужы Волхаў узрыжжа сурмы.
А хто множыў афганскія раны?
Безназоўна-магутныя Мы.

Затаіўся Іосіф з братамі.
Раб у кожнай крывішчы не здох.
Ты і я — гэта Мы. А над намі
Розум лучнасці — нацыя Бог.

ВЫРАК

Слова — як прывабны хутарок.
А выслоўе — вёска. Крок у крок
па слябах літары блукаюць:
нашы вусны літары шукаюць.
Прымаўка — мястэчка над ракой,
з хрэсьбінамі, рупнай талакой...
Мудрае, калі яно радзілася?
Слова мне антонаўкаў скацілася.
Мова, мова... Ты мая мяжа?
Вартаўнік дзяржавы ці крыжа?
Вечная скрыжальная граніца?
Ды не ўсім, гаротнёўская, сніца:
пасціналі столькі ўжо гадоў
за вінец святых крывіцкіх слоў.
Цяжка сёння мове ўкараніцца.
Нашы дзяржаўныя даклады
спілай беларускасці не рады.
Як праз зубы іздзіцца дазвол
і на Трон для мовы, і на Стол.
Чужы трапечыцца, нібы скалелы,
сцяг Пагоні бел-чырвоная-белы...

ПАДАРУНАК
ДА ЮБІЛЕЮ

Напэўна, толькі Юры Гумянюк з усіх паэтаў
Беларусі да дваццаціпяцігадовага ўзросту
паспеў выдаць два пазычмыя зборнікі. Другая
кніга Юры «Твар Тутанхамона» выйшла якраз
напярэдадні дня нараджэння гарадзенскага
«тэвэзлаўца», які ён адзначае ў верасні.
У кнігу ўвайшлі аднайменнае эсэ і тры нізкі
вершаў «Новы Бабілён», «Фанэра
над Парыжам» і «Тэксты піраміды». Свайм
новым зборнікам Юры Гумянюк чарговы раз
засведчыў, што ён з яўляецца найбольш
адметным прадстаўніком беларускага
постмадэрнізму.

Кніга выйшла ў серыі «Паэзія новай
генэрацыі», дзякуючы руплівасці выдавецкай
суполкі «Полацкае ляда».

А. К.

ПАЭТЫЧНАМУ
ШЭДЭЎРУ
— 150 ГАДОЎ

Маецца на ўвазе сусветна вядомы верш
Уладзіслава Сыракомлі «Пашталёна», напісаны
ў 1844 годзе ў фальварку Залуча. У жыцці
ці не кожнага з нас ён увайшоў як папулярная
руская народная песня «Когда я на почте
служил ямщиком...» (перапрацоўка пераклада
на рускую мову «Ямщик», зробленага
М. Трэфалевым). Усяго ж на рускую мову гэты
твор У. Сыракомлі, як устанавіў У. Мархель,
перакладаўся сем разоў. Акрамя Л. Трэфалева
яго пераўвасаблялі М. Міхайлоўскі, Л. Пальмін,
І. Талмачоў, Д. Бохан, С. (аўтар, які схваў
свай сапраўднае прозвішча), А. Карымфскі.
На беларускую мову гэты верш перакладлі
Я. Лучына («Ямшчык»), М. Лужанін
(«Пашталёна»), І. Чыгрын («Паштар»).
Па-ўкраінску «Пашталёна» У. Сыракомлі
загучаў дзякуючы М. Смарицкаму.

М. МАЛІНОЎСКІ

ТАЛЕНТ
З ГЛЫБІНКИ

Пётр Зяляўскі жыве на Браслаўшчыне.
Тамашняя зямля, як і іншыя куточки
Бацькаўшчыны, багатая на таленты.
Не абдзяліў ім Бог і П. Зяляўскага.
Пад умелымі рукамі народнага майстра
ажывае дрэва... Разьбярства стала
для П. Зяляўскага сапраўдным прызначэннем.
А наколькі плённа і таленавіта ён працуе,
можна даведацца з буклета «Разьбяр з вёскі
Слабодка», які выпушчаны выдавецтвам
«Полымя». Аўтар тэксту — К. Шыдлоўскі.
У «Полыні» пастараліся, каб гэтае выданне
прышло да чытача як мага хутчэй: буклет
запланаваны на наступны, 1995 год, але ўжо
цяпер з'явіўся ў кнігарнях.

Дэбют

У ДОБРЫ ШЛЯХ!

Алег Кацапаў — студэнт філфака БДУ імя Ф.Скарыны. Нарадзіўся ён у Гомелі ў 1969 годзе,
дзе скончыў школу, пасля ПТВ-152 электронікі. Служыў у арміі, год працаваў слесарам на
заводзе.

Вершы пачаў пісаць яшчэ ў сёмым класе. А зараз іх набіралася столькі, што аўтару пара
пазнаёміць з імі не толькі блізкіх сяброў, але і чытачоў-аматараў паэтычнага слова.
У Алега выпрацоўваецца і свой погляд на свет, і свой уласны почырк. Хочацца пажадаць
маладому аўтару трываллага плёну, калі глыбіня думкі яднаецца з добрай празрыстасцю,
яснасцю выказвання і тады — узнікае гармонія, да якой імкнецца кожны, хто спрабуе сабе
ў творчасці. У добры шлях!

Віктар ЯРАЦ

Алег КАЦАПАЎ

«МЫ ВЕРЫМ
ТОЛЬКІ Ў СЯБЕ»

Я песні каханню спяваць адмаўляюся —
Не трэба вечнаму нявечнае.

● След.
След.
Яшчэ і яшчэ
Многа слядоў.
Спяжынка. —
Вельмі лёгка іспі
...Трава загінула.

● Гляджу на зямлю —
Вочы мае напаўняюцца
слязьмі.
Які невыносны боль.
Гляджу на неба —
Хоць нейкая радасць:
там мая неўміручасць.

● Мы ня верым у Бога.
Бог жыў і жыве.
Мы не верым у Сонца.
Яно свеціць.
Мы не верым у зоркі.
Яны смяюцца.
Мы верым толькі ў сябе,
толькі ў сябе.
І з гэтай верай паміраем.

● У народзе ёсць прыкмета, што калі ў
небе з'яўляецца зічка, то трэба загадваць
жаданне.

● Сколькі зічак!
Сколькі жаданняў!
Сколькі імкненняў!
Сколькі хочацца мець і спасцігнуць!
Усіх скарабаў зямных і нябесных не
хопіць, каб задаволіць столькі жаданняў...
А на могільках не перастае гучаць вялікі
шэдэўр Шапэна.

● Галерыя раб.
Як хмара медная,
ён хмуры, нерухома.
Ёсць сілы скінуць ланцугі,
ёсць сілы збегчы, уцячы з няволі.
Крывава слуп.
Агіём ударыць па спіне,
па галаве,
па твары —
пачнецца жывы рух
расп'ятых рук,
артэрыя чорных,
белай пены,
маўклівых
сініх губ.

● Шэрасць і дождж,
промі і снег
кожны дзень,
праз дзень,
праз месяцы і тыдні
сустрэкаюцца
з маім акном —
відаць, прыродзе
не хапае розуму
пераступіць такую
аднастайнасць.

ДЗІВОСЫ

Я вельмі хацеў піць. І, каб наталіць смагу, шукаў вады. А яе не было — каторы месяц не ішлі дажджы, усюды стаяла страшэнная суш: павысыхалі не толькі броды, балоты, але і рачулки. Вяртацца ў вёску? Але ж гэта — кіламетраў дзесяць-дваццаць. Па лесе, гарачыні...

І я надумаў знайсці ваду бліжэй, напіцца яе ўволю. Вось толькі дзе была яна — не ведаў. На ўсякі выпадак падаўся ў алёс — там, як помніў я, заўсёды было мокра, працякала рачулка. Вясною і ўвосень туды наогул было не ўлезці — гразь, багна. Не замярзала і зімою — прысыпле карчы і купіны снегам, прышэрхне ў мароз — так і застаецца да цяпла. Дзікія зьяры і то абыходзілі гэтае месца. Гняздзіліся хіба птушкі — для іх гэта быў сапраўдны рай.

«Няўжо і ў альсе павысыхала, няма вады? — не мог даць сабе я веры. — Не можа такога быць».

Чарналесце — дубы, клёны, грабняк, арэшнік — я мінуў даволі хутка, хоць

Гольх, худых... Яны, спяўшыся ад холаду, стаялі ў чорным прадонні, умоўнымі вачыма глядзелі на мяне, уверх, дзе было цяпла, сонца, дзе быў я і чагосьці прасці — ці не каб падаў руку, выпягнуў іх з прадоння...

Колькі ўсё гэта доўжылася? Можна, хвіліна, можа, больш. Але смага ў мяне прапала — дзе і падзелася. Я падняўся на ногі, і, быццам п'яны, не памячы сябе, пайшоў ад вываратня, пакіраваўся на лес... І адчуванне было, быццам я зазіраў туды, куды зазіраць было ніяк нельга, быццам я сам пабываў там, у прорве, на тым свеце. І некаж вырваўся на волю, іду вась па зямлі, дзе ўсё так хорапа — падзімае, абдае ветрык, спяваюць птушкі, свеціць сонца, зелянее лес, сінее неба... І нічога ані мне не хочацца, нават піць, усяго хапае, усё ёсць, мне так добра, як не было яшчэ ніколі ў жыцці...

Я збіраў ягады. Чарніцы. Набраў поўнае, як вока, вядро. І, вядома ж, стаміўся, аж, як у нас кажуць, сасмяг. Балела, ныла спіна. Каб хоць трохі адпачыць, я наблізіўся да карыстай сасны і, выпрастаўшыся, прыхінуўся спіною да

Колькі я так лягаў, кружыў над наваколлем? Не ведаю, не помню, не магу сказаць.

Ачуўся я пад сасною, прыслоненым спіною да камля. Побач стаяла вядро чарніц. Поўнае, як вока...

Працёр вочы. Ці не сон усё гэта?

Так і не ведаю хатю, было тое, пра што раскажваю, на самай справе, ці толькі ўявілася, прыблізілася, здалося ці прыснілася...

У маленстве я часта лягаў у сне: звалваўся ў нейкія ямы, падаў з вяршынь дрэваў і са стрэх хат і хлявоў, проста, махаючы, быццам птушка крыламі, рукамі кружыў у паднябессі...

Калі ўранні я раскажваю бацькам, што я сніў, яны гаварылі: значыцца, расцеш...

Даўно ўжо я выйшаў з дзіцінага ўзросту, даўно не расту. Але сны — што лягаю — усё адно сняцца. Праўда, трохі іншыя. Ды і лягаю я ў снах ужо інакш — у нейкіх зусім невядомых мне самалётах ці касмічных апаратах. І так хутка, што не паспяваю нават апомініцца, а ўжо стаю ў нейкім новым аэрапорце. Так, у снах, я абляцеў амаль усю зямлю, пабываў у

Барыс САЧАНКА

Амерыцы, Аўстраліі, Афрыцы... І што цікава — калі працянаюся — помню ўсё, што бачыў, надта ж падрабязна, магу апісаць кожную сцэжачку, дарожку, дом, лес...

Але не, не гэта самае вялікае дзіва. Дзіва іншае — калі потым я выяжджаю ў якія-небудзь далёкія гарады і краіны, мне здаецца, што іх я ўжо аднойчы бачыў, па іх хадзіў... А ў храмах, якія я наведваю і якім па некалькі стагоддзяў, я блукаю быццам па сваёй хаце — мне ўсё там знаёма, я ведаю, што там і дзе стаіць, вісіць... І не, не здзіўляюся, толькі ўспамінаю: так, так, я тут ужо быў...

Што гэта? Ачынаецца мая памяць, згадваецца тое, што калісьці бачылася, было? Усне? А мо... Мо ў тым далёкім, не сённяшнім жыцці, у якім і я і ўсе мы, магчыма, ужо былі, жылі?..

МОРГ

У 1962 годзе я выдаў кнігу прозы «Барвы ранній восені», вакол якой некаторыя крытыкі паднялі страшэнны лямант. Чаго толькі не пісалі пра яе ды, заадно, і пра мяне ў газетах і часопісах, чаго не гаварылі на пісьменніцкіх сходах! Нават пленум ЦК КПБ удзяліў маёй спілай асобе не малую ўвагу. Запікавіліся мною і тыя службы, якіх заўсёды хвалілася, хто што думае, як глядзіць на свет і жыццё. Словам, я стаў адыёзнай фігурай, са мной нешта трэба было рабіць — такое было патрабаванне не толькі асобных людзей, але і цэлых арганізацый. Паколькі запраторыць за краты мяне не ўдалося, я змог выкруціцца, дзякуючы першаму сакратару ЦК КПБ Кірылу Трахавічэву Мазураву (ён у часе вайны хаваўся на гарышчы нашай хаты), то кімсьці — у «інстанцыях» — ці не па аналогіі з вядомымі са школы фактамі? (помніце: Тараса Шаўчэнка задулі ў салдаты, а Міхаіла Лермантава паслалі пад кулі горцаў) — было вырашана і мяне накіраваць у адну з воінскіх часцей. Я быў вайсковаабавязаны, афіцэр, і супраціўляцца... Не, не стаў. Атрымаўшы позову, прыйшоў у прызначаны дзень і час у ваенкамат, дзе мне ўручылі «предписание», — у ім гаварылася, што я павінен з'явіцца 6 жніўня ў 9 гадзін раніцы ў распарадэжны камандаванні Кіеўскай ваеннай акругі для праходжання трохмесячных вайсковых збораў.

6 жніўня роўна ў дзевяць гадзін я стаў перад яснымі вачыма аднаго з генералаў — камандзіраў Кіеўскай ваеннай акругі.

Паколькі быў я членам Саюза пісьменнікаў, а сам генерал, як прызнаўся, у вольны ад службы хвіліны «баловался стихама», я прагаварыў з ім даволі доўга, у асноўным пра жыццё, літаратуру. У канцы нашай гутаркі генерал прапанаваў мне далёка не ехаць, а заставацца ў самім Кіеве.

— Горат гэты зялёны, прыгожы, — разважаў па-свойму, па-начальніцку, генерал. — Тут ёсць дзе правесці час... Выпускаецца ў нас акруговая газета, вась у яе рэдакцыю я вас і накірую...

Я падзякаваў генералу за гутарку, пажадаў поспеху на службе і ў творчасці, і, паціснуўшы яму руку, развітаўся.

Пасяліўся я ў гасцініцы. На жаль, асобнага нумара мне не далі — было лета, ішлі ўступныя экзамены ў ВДУ, і Кіев быў перапоўнены рознымі прыезджымі. У рэдакцыі газеты, куды трапіў у той жа дзень, даведаўшыся, як я ўладкаваўся ў гасцініцы, вырашылі мне дапамагчы — пазванілі начальніку танкавага вучылішча, якое знаходзілася побач, і папрасілі пасяліць мяне ў ім. А заадно выдаць і вайсковую форму, узяць на ўсе віды «дывольствія». Пярэчання не было і я з рэзалюцыяй начальніка вучылішча пайшоў у КЭЧ. Маладая, мілавідная жанчына, якая выпісвала патрэбныя дакументы, акінуўшы мяне чорнымі, іскрыстымі вачыма, нібыта між іншым, смеючыся, выказала здзіўленне:

— Навошта вам сяліцца ў размяшчэнні вучылішча? Нават жанчына, калі вам захочацца, не праведзіце праз КПБ. Вы малады, цікавы мужчына, пісьменнік. Хочаце, я дам вам адрас... У цэнтры Кіева... Нават не пакой, а цэлая кватэра... Мужа-афіцэра паслалі служыць на поўнач, а жонка, маладая, вясёлая, пакутуе ад адзіноты... Яна з радасцю вас прыме... Будзе карміць, даглядаць...

Прапанова была зваблівая. Але я... Не, не прыняў яе, пра што шчыра і сказаў жанчыне.

— Мая справа прапанаваць, вапа прыняць ці не прыняць, — ані быццам не пакрыўдзілася жанчына. — Праўда, мушу вас засмуціць. Асобнага вольнага пакоя ў нас няма, таму пасялю вас пакуль што ў афіцэрскай інтэрнат... Калі вам там не спадабаецца... Прыходзьце да мяне... Што-небудзь прыдумаем...

І какетліва ўсміхнуўшыся, шматзначна падміргнула мне...

«Афіцэрскай інтэрнат», як яго назвала мая алякушка, знаходзіўся ў самым канцы размяшчэння вучылішча, ля агароджы. Гэта была старая цагляная будыніна, у якой стаяла некалькі паходных салдацкіх ложкаў; ля кожнага з іх тулілася тумбочка. Падлога цэментовая, вокны высокая — не дастаць. А столь дык і зусім як у царкве — метраў за дванаццаць-пятнаццаць — шэрая, уся ў падцёках. Там, пад ёю, гняздзіліся галубы. Але што мне было да таго — уранні, падняўшыся з пасцелі і памыўшыся, я кіраваўся ў рэдакцыю. Па дарозе быў Лук'янаўскі рынак, дзе я сьнедаў — купіў бутэльку малака ці грудку тварагу, набіраў яблык, груш, сліў, вішань, і, прысеўшы на лаўку, еў. А потым ужо ішоў далей на вуліцу Арцёма, дзе знаходзілася рэдакцыя. Там мяне працай вельмі не загрузалі. Звычайна, спраўляўся з усімі заданнямі я да абеду. Перакусіўшы ў якой-небудзь сталойцы, ішоў гуляць па горадзе.

Кіев, як хутка я пераканаўся, быў не толькі «зялёны, прыгожы», ён быў ішчэ і мноства музеяў. Самых розных. Вось іх я і аглядаў адзін за адным, пакуль яны не зачыняліся. Надвечоркам жа блукаў па вуліцах, любавался дамамі, людзьмі ці купляў білет і спяшаўся ў тэатр на канцэрт ці якую-небудзь пастаноўку. Знайшліся ў мяне і сябры, украінскія пісьменнікі, з якімі я пазнаёміўся, дзякуючы паэту Міколу Сынгаеўскаму, — ён таксама праходзіў разам са мною вайсковыя зборы ў рэдакцыі. І з імі, новымі сябрамі, я сядзеў у кавярнях, рэстаранах, а то трапляў і ў госці на кватэры то да аднаго, то да другога. У размяшчэнне танкавага вучылішча я вяртаўся позна. Ды і што мне там было рабіць?

У «афіцэрскай інтэрнаце» я заставаў двух-трох, а то і больш афіцэраў, якія ехалі па прызначэнні і спыніліся ў Кіеве. Вядома, сустраўшыся і пазнаёміўшыся, яны адкаркоўвалі бутэльку і пілі, закусвалі. Я імкнуўся нікому не замінаць — распранаўся і клаўся ў пасцель. З афіцэраў, хто жыў у гэтым інтэрнаце гэтак жа, як і я, пастаянна, быў толькі адзін капітан Нямчура. Быў ён старэйшы за мяне гадоў на дзесяць, невысокі, каранасты, як бы груба высечаны з каменю ці дрэва —

ДВА
ПАВЯДАННІ

давалася і абыходзіць вывернутыя з карэннямі старадрэвіны, непразлы і кусты. Урэшце, выбіўся на алешнік — стары, месцамі зусім сухі, з аблезлай карою, пакарабачанымі, як верхык, стваламі. Унізе зелянеў малінік, парэчкі і смуродзіны. І там, і тут чырванелі, чарнелі ягады, і я хвілін колькі іх рваў, кідаў у рот. Але яны не глыталіся, перасядалі. Трэба было прамачыць горла, выпіць вады. Хоць кроплю, глыток...

І я, патаптаўшыся ў алешніку, пакіраваўся ў глыб альса — туды, дзе была заглуш, працякала рачулка. Убіўся ў густы — не прадралася — лязнік, потым пачалося куп'істае, зарослае шылегам, асакою і рагазю балота. Ногі мае правальваліся, нібы ў прорву, у гразь, багну. Але я, хапаючыся за купіны, вылазіў на сухое, зноў ішоў.

Вады нідзе не было. Нават у ямінах — чортавых воках, што чарнелі тут і там. Што было рабіць? Вяртацца назад?.. Не!

І я, напружваючы апошнія сілы, ішоў і ішоў, браўся далей і далей.

Урэшце, я выбіўся зноў на алешнік. Спярыша малады, зарослы малінікам, потым чысты, стары.

«Што гэта? Няўжо я апынуўся з другога канца альсы? Але ж рачулка? Дзе яна? Мінуў я яе?»

Так, неўзабаве пераканаўся, што я сапраўды з другога канца альсы, дзе расло, перапляталася чарналесце, а за ім ішоў, цягнуўся на многія кіламетры, шчыры бор...

«Мусіць, рачулка высыхала... І я мінуў яе, нават не заўважыўшы таго...»

Вярнуўся назад, усё яшчэ не верачы, каб у альсе не было вады.

«Не можа такога быць... Яна ёсць, толькі трэба пашукаць...»

Зноў быў алешнік, лязнік, зноў былі чорныя лапіны гразі і багны, купіны асакі, шылегу і рагазы... Зноў я грузнуў, правальваўся, быццам на той свет, не знаходзячы пад нагамі апоры, зноў вылазіў, выбаўляўся на сухое...

Вады не было...

...І усё ж ваду я знайшоў. Пад старым, вывернутым з карэннямі вязам. Яна блішчэла, быццам срэбра, і ціха струменілася, пералівалася — няянакш, там быў ручаёк, крыніца...

Я прыпаў да карэнняў, каб яе дастаць, зачэрпнуць рукою. І адразу ж адхіснуўся. Здалося мне — я дакрануўся да нечага забароненага, таго, да чаго дакранацца ніяк нельга. Мяне кінула ў пот. І ў вахах паплыло, завярцелася, закружылася — дрэвы, зялёнае голле, блакітнае неба... І убачыў я раптам глыбока-глыбока пад сабою чорную прорву, а там... Людзей...

ПРЭМ'ЕРА ДЗВЮХ ПЕСЕНЬ

«Барцоўскі марш», так называецца новая песня Мікалая Сацуры на верш Пятра Макаля, прэм'ера якой адбылася ў Мінскім цырку на таварыскім матчы па грэка-рымскай барацьбе зборных каманд Беларусі і Расіі. Мінчане і госці сталіцы сталі першымі слухачамі і яшчэ адной новай песні М. Сацуры — «Разлучаныя лёсам» на словы Анатоля Эзэва. Яе, як і першую, выканаў Анатоль Ярмаленка.

Пятро ГАРДЗІЕНКА

ДАВАЙ НАРОДУ... ЦЫРК!

Калі верыць камуністычнаму правадыру, дак важнейшым з усіх відаў мастацтва для нас з'яўляецца кіно. Але паўсядзённая практыка паказвае, што больш за ўсё народ прываблівае да сябе цырк. І старыя, і малыя заўсёды знаходзяць у ім нешта такое, што абавязкова хочацца... паглядзець. У наш няпросты час і цырку цяжка выжыць, тым не менш Мінскі дзяржаўны цырк яшчэ трымаецца, як кажучы, наплаву, хоць гэта і нялёгка. Асабліва, калі аб'яўляюцца такія праграмы, як «Экзатычныя жывёлы», што патрабуюць вялікіх фінансавых затрат. Але яны ўсё ж з'яўляюцца. Згаданым прадстаўленнем Мінскі цырк 2 верасня і адкрыў свой чарговы сезон.

ПОСТТРАДЫЦЫЯНАЛІЗМ УЛАДЗІМІРА ТОЎСЦІКА

Менавіта так азначыў мастак сваю выставу, што экспануецца цяпер, і з немалым поспехам, у Нацыянальнай мастацкай галерэі (былы Палац мастацтваў). Імя Уладзіміра Тоўсціка даўно і добра вядома як у Беларусі, так і за межамі рэспублікі — у Расіі, Азербайджане, Фінляндыі, дзе ён часта ўдзельнічаў у выставах. Мастак займаецца і педагогічнай дзейнасцю, узначальвае кафедру малюнка ў Беларускай акадэміі мастацтваў.

Уладзімір Тоўсцік — прадстаўнік так ярка вызначыўшага сябе сярэдняга, 40-гадовага пакалення мастакоў, якое пачало ўвасабляць нацыянальную ідэю ў самых розных праявах — ад чыстай этнаграфічнасці да каліровай згарнізаванасці старажытных карцін. На памяці яшчэ «выставы шасці мастакоў», якія ішлі шляхам складанай жываліснай тэхнікі, часам праз калажнасць, другаснасць і пэўную прасталінейнасць. Але ва ўсім гэтым не было рафінаванасці, там гучала моц і жаданне сцвердзіць прыгажосць зямлі і яе народа. У. Тоўсцік па-свойму адметны ад усіх. Чалавек як асоба, яго твар, як паказальнік яго сутнасці, займае ў работах вызначальнае месца, а дэталёвасць стварае прыцягальны хаос, мазаіку, якая раптам складаецца ў імкненне супаставіць лепшае і горшае, святло і цені. «Святло і цені», так называецца цыкл работ Уладзіміра Тоўсціка, вылучаны на атрымання Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь.

Н. Ш.

Фота А. Мацюша

1.

Старыя словы спявалі тут свой спрадвечны сэнс. Любоў, Вера, Вечнасць... Сумленне, Міласэрнасць, Шчырасць, Самаахвярнасць, Бескарысліваць... Для кагосьці ўсё гэта — не больш чым рудыменты грамадскай свядомасці, у якой гаспадарыць словы з процілеглым сэнсам. Для кагосьці так і застаецца «цэнтрам вобласці» тое месца на Беларусі, над якім рассыпаў Усемагутны «праменні свае хвалы», другое лета запар блаславіўшы горад Магілёў на свята, аналагаў якому няма ў свеце.

Недавяркаў ды наваспечаных дзялкоў гаворка пра Яднанне, Веру, Бескарысліваць насцярожвае, вымушае шукаць «адваротны бок». І шукаў жа сёй-той калі не сваю, дык чыюсьці асабістую выгаду ў правядзенні Міжнароднага музычнага фестывалю «Ма-

2.

Перапоўненыя блакноты, прыпраўленыя няспынным чарадой думак-згадак, цяжка (як тое было й летась) ператвараюцца ў газетныя нататкі. Так што спадзяюся на цяплясць ды фантазію чытачоў.

Праўда, каб уявіць «над Беларуссяй ціхай і ветлай» буйнае сляпучае сонца ды прычарнаморскую спёку, фантазіі сёлета не трэба... Ратавала прахалода касцёла св. Станіслава, дзе адбываліся конкурсныя канцэрты. Каму дазваляў час, дабіраліся да цудазейнага магілёўскага возера, на дне якога, кажа легенда, спачывае патанулы храм. Хораша было цёплымі вечарамі, калі збіралася ля фестывальнага вогнішча моладзь, славіла Хрыста ў прыгожых і рытмічных песнях, вадзіла карагоды. Далучалася і мясцовая дзятва, і людзі сталейшыя. І нават рахма-

дучай З. Бандарэнкі, гучыць ужо як народная песня і як гімн усіх беларусых свету. Дырыжыраваў, як і летась, маэстра В. Роўда.

3.

І пачаліся «святочныя будні». У Ліцэі музыкі і харэграфіі выступалі музыканты-інструменталісты ды дзіцячыя калектывы. У касцёле гучалі праграмы хораў, салістаў-спевакоў, арганістаў. Карыстаючыся магчымасцю зрабіць не толькі звычайныя трансляцыйныя запісы, а і папоўніць фанатэку ўзорамі духоўнай музыкі, выкананымі на высокім узроўні, у выбітных акустычных умовах, гэтымі канцэртамі апекавалася Беларускае радыё. За пультам студыі на колах працаваў майстар музыкальнай гукарэжысуры Э. Мартэнс.

Слухаць і запісваць было што! У Магілёў з'ехаліся госці з Польшчы, Германіі, Францыі,

У ПРАМЕНЯХ ЯГО ХВАЛЫ

АДБЫЎСЯ II МІЖНАРОДНЫ ФЕСТИВАЛЬ ДУХОЎНАЙ МУЗЫКІ «МАГУТНЫ БОЖА»

гутны Божай». Камусьці няўцяям, што на зямлі нашай грэшнай адбыцца можа й нешта прычыпова не дзеля грошай: сапраўднае Свята духоўнага яднання. Хто-кольвечы й не здагадаецца, што ўжо другі год запар яго арганізуе купка магілёўцаў, пералічыць якіх пальцаў на руцэ хопіць. І энтузіязм іхні зусім не абстрактны: далёкія ад замойнага жыцця, гэтыя людзі працуюць бясплатна, укладаючы ў справу душэўныя сілы, інтэлектуальную энергію, вольны час, а калі-нікалі — і ўласныя грошы. Прадмет іх «асабістай зацікаўленасці» — сама гэтая справа, бо ў ёй — здаровая аснова, светлая перспектыва, магутная ідэя. Тут кожны ўдзельнік атрымлівае самы чысты й высокі прыбытак, які не мае валютнага эквіваленту, — прыбытак духоўны. Хто гэта зразумеў — далучаецца і калі можа, дапамагае.

Маўчанне — другі год! — рэспубліканскіх органаў культуры наўрад ці можна лічыць дыпламатычным. Ні табе віншавання з нагоды адкрыцця Міжнароднага фестывалю ў Магілёве, ні табе абяцаных прызоў для ўдзельнікаў. Ні візіту ветліваці, які дапамог бы міністэрству вызначыць, нарэшце, сваю пазіцыю і афіцыйна далучыцца да арганізатараў фестывалю «Магутны Божай», пераканаўшыся, што ў яго зусім яшчэ малады голасе гарманічна фарміруюцца прыкметы беларускай непаўторнасці ды інтэрнацыянальнай моцы.

Зрэшты, абачліваю пасіўнасць дзяржаўных чыноўнікаў кампенсавалі рух стваральнікаў свята. Дзякаваць Богу і людзям, была вельмі салідная падтрымка Фонду Сораса—Беларусь, які з рызыкаўнай для сябе шчодрасцю фінансаваў новы фестывальны праект і тым самым забяспечыў палову неабходнай сёлета сумы. (А сёлета, як вядома, «Магутны Божай» падвоіў і сваю моц, і адпаведна выдаткі, прыняўшы ў Магілёве больш за тысячу гасцей).

Тым або іншым чынам дапамагалі Магілёўскі камітэт «Дзеці Чарнобыля» (старшыня Н. Рослава), Музей гісторыі Магілёва (дыр. І. Пушкін), аддзел культуры гарвыканкама (заг. Н. Падоўская), Ліцэй музыкі і харэграфіі (дыр. Л. Мішчанка), Беларускае каталіцкае грамада (ст. Ф. Янушкевіч), абласная філія БНФ (А. Фёдарэў), гарадская галерэя «Арт-правінцыя» (У. Гвоздзеў), аддзяленне Саюза мастакоў (Г. Конанова). А таксама таварыства «Белы комін» (Н. Касцючэнка, А. Апарына), фірма «Дайнова», банк «Беларусь»...

І як пяць пальцаў рукі, трымала-вляла складаны арганізацыйны рэй тая самая, што й летась, нязломная пяцёрка: старшыня аргкамітэта А. Аляксееў, старшыня фонду «Магутны Божай» А. Шпількоў, сакратар журы Ж. Ялфімава, пробашч касцёла святога Станіслава кс. У. Блін, дырэктар фестывалю кс. Р. Факсінскі. Справа, з Божай дапамогай распачатая імі летась, аказалася, нягледзячы на ўсеахопны крызіс, жыццяздольнай і жыццядайнай.

Немалаважны факт: каардынатар праграм Фонду Сораса—Беларусь А. Анціпенка, завітаўшы на фестываль, зазначыў, што ён вельмі ўражаны працай арганізатараў, прадстаўніцтвам, якасцю музыкі, а ўсё адметнае, што адбываецца на Беларусі, мае быць падтрымана.

няя хатнія сабачкі зацікаўлена пазіралі на свята.

Распаліць самы першы касцёр — гэтай пачэснай справай ганаравалі Вольгу Мікалаеўну Аляксееву, дачку кампазітара Мікалы Равенскага, чый званы твор даў імя фестывалю і зрабіўся яго музычнай візітоўкай. Тры гадзіны не згасала рытуальнае полымі, якое неўпрыкмет падтрымлівалі сціплыя ўвільныя хлопцы — «дзяжурныя па дрывах». А побач на спецыяльна пабудаванай сёлета эстрада выступалі госці з Вінніцы — лаўрэат леташняга фестывалю ансамбль «Крэда», інтэрнацыянальная група студэнтаў-паломнікаў, магілёўскае трыо «Жывая вера»; вяселая манашка з гітарай акампанавала польскім дзеткам; падхаліўшы на рукі малечу гадоў пяці, кружыў пад пратэстанцкі хваласпеў семінарыст у сутане...

У перагрэтай за дзень гасцініцы дружна расчыняліся балконы, але не чуваць было, як тое надараецца сярод прыезджых насельнікаў, ні паўночнага звякання бутэлек, ні п'янога рогату: за сценамі даіныкалі чайныя лыжачкі ў шклянках, гучна абгаворваўся дзённы канцэрт лаўрэатаў, хтосьці хорам «браў» акорд, хтосьці пранікнёна спяваў пад гітару...

Уверцюра фестывалю прагучала ў Палацы культуры «Хімвалакно», даўшы ўяўленне пра напрамак усёй імпрэзы і яе ўдзельнікаў. Адкрываючы свята, яго арганізатары падкрэслівалі выключную ролю звароту да духоўных каштоўнасцяў сёння, у час разладу нават углыбіні чалавечай свядомасці, заклікалі да пошуку шляхоў духоўнага яднання, згоды людзей праз музыку. Удзельнікі канцэрта ўзмацнялі гэты заклік натхнёным выкананнем ўзораў творчасці ад Баха, Вівальды да Манюшкі, Куліковіча і нашых сучаснікаў. Апафеоз вечара можна назваць традыцыйным: вялікі ўсеагульны хор заспяваў «Магутны Божай», які, паводле трапага азначэння вя-

Нідэрландаў, Латынскай Амерыкі, калектывы з Вінніцы, Новакузнецка, Екацярынбурга, станіцы Ленінградскай Краснадарскага краю, з Калінінградскай вобласці. Былі выканаўцы з Санкт-Пецярбурга і з вёсачкі Макарава, што на Маскоўшчыне. У гэтай стракатай кампаніі Беларусь выглядала разнастайна, гожа і годна. Выступалі вядомыя ў замежжы капэла Акадэміі навук Беларусі (кіраўнік Т. Слабодчыкава) і Гродзенскі хор рэлігійнай музыкі «Дойлідства» (кір. Н. Бульбэвіч) з выдатным салістам-тэнорам А. Урублеўскім. Шчодрый апладысменты заслужыў і тэнэр з ДАВТА Р. Палішчук, і арганісткі К. Пагарала (Поллацк) ды Г. Кірыенка (Магілёў), прыцягнула ўвагу імя мінскай спявачкі Т. Цыбульскай, а У. Неўдах вылучыўся і як саліст-арганіст, і як акампаніатар, якому давалася суправаджаць выступленні не толькі беларускіх спевакоў.

Сталася нечаканасцю выступленне Пружанскага камернага хору, які спяваў мякка, светла, з нейкі вельмі «па-беларуску» прытоенай радасцю. Можна й не здзіўляцца: Пружаншчына ж дала свету Р. Шырму, М. Забэйду... Кіраўнік хору А. Драбышэўскі пасля заканчэння кансерваторыі і працы ў Гомелі быў запрошаны ў Пружанскую школу імя Р. Шырмы. Але пяецца там не толькі дзецям — вось і ўзнікла ідэя стварыць камерны хор. У ім сабраліся музыканты-«народнікі» ды выкладчыкі тэорыі музыкі, настаўнікі геаграфіі, гісторыі, ёсць нават інкасатар і тынкоўшчык. У рэпертуары пераважаюць праваслаўныя песняспевы (хор удзельнічае ў літургіях, у вялікіх царкоўных святах). Асабліва шануецца творчасць беларускіх кампазітараў М. Куліковіча, М. Равенскага, А. Селях-Качанскага. А яшчэ — народныя і сучасныя лірычныя песні: апяванне прыроды, характава зямлі, лепшага ў чалавеку А. Драбышэўскі лінчыць таксама мастацтвам духоўным.

Яшчэ адно фестывальнае дзіва — мужчынскі вакальны квартэт «Чысты голас»

пад кіраўніцтвам А. Сямёнава, у якім пляюць артысты з розных прафесійных мініскі калектываў. За тры гады існавання былі вылі ў Фінляндыі, Германіі, Аўстрыі, Польшчы, а дома іх мала хто ведае. Хіба толькі тыя, хто цэніць у квартэце не духоўнасць, а нешта іншае: на жаль, дзеля заробку ён займаецца і шлягерамі, робіць эстрадныя пародыі... Праграма, выпяставаная для Магілёва, гучала ўзнісла і ўзрушліва; у адмыслова-музычных сценах касцёла кантакт квартэта з публікай, па словах А. Сямёнава, адчуваўся «на ўзроўні энергіі»...

Зрэшты, усе магілёўскія сустрэчы адбыліся «на ўзроўні энергіі». Мо таму такі шчыры саюз з глядачамі быў і ў вытанчанага беластоцкага кафедральнага хору «Кармэн», і ў зухаватага аматарскага маладзёжнага калектыву «Рух» з Галандыі, і ў дзетак з Валожынскай школы-інтэрната (кір. М. Трапашка).

З глядачамі ўвогуле праблем не было, праблемы былі з месцам на касцельных лавах ды крэселках. Калі сяды-тады ў шчыльных людскіх шэрагах з'яўляўся прагал, саперніцтва сярод прэтэндэнтаў на вызваленае месца не ўзнікала. Адно аднаму падказвалі, дзе можна сесці, а вярта было з'явіцца старому з кійком ці пажылой кабэце, маладзейшыя навывперадкі стараліся ўладкаваць іх замест сябе. Увагу прыцягвалі дзеці — сваёй тэхнонасцю, выхаванасцю. І прычына гэтых «дзівосаў», вядома, не ў тым, што нормы паводзінаў нагадваў тэкст у фестывальных праграмах. Большасць прысутных пра тыя праграмы і не здагадалася...

4.

Куды толькі не прыводзіла мяне імкненне ахапіць неабдымнае!

І ў апусцелы пасля канцэрта касцёл — «пачытаць» ні з чым не параўнальныя фрэскі, амаль цалкам раскрытыя за прамінулы год мастакамі-рэстаўратарамі.

І ў Музей гісторыі горада, дзе разгарнулася выстаўка «Хрысціянская культура Магілёва»: абразы беларускіх майстроў; арнаты, нацельныя крыжыкі, медальёны; копіі унікальных работ земляка-гравёра Ф. Ангількі; жываліснае палатно нашага сучасніка А. Камарова з рэканструкцыяй архітэктурнага ландшафту Магілёва, якога ўжо няма. Цікава: падчас маёй экскурсіі з другога паверха пачуліся гукі раяля: хтосьці зайграў «Развітанне з Радзімай»...

Давялося зазірнуць на Магілёўскія радыёвузел, адкуль штодня з дапамогай гукарэжысёра А. Рэдзюкіна выпраўляліся ў «жывы» эфір Ю. Быкаў ды Э. Тарлеці — руплівыя калегі з Беларускага радыё. Для сваіх рэпартажаў яны знаходзілі і цікавыя суразмоўцаў. Напрыклад, запрашалі да мікрафона ганаровую гасцю свята спявачку В. Аляксееву-Равенскую. Сёлета ў яе былі асаблівыя ўражанні: выступіла ў якасці салісткі, разам з канцэртмайстрам Н. Чыжовай падрыхтаваўшы некалькі камерных духоўных твораў. Мусіла даць імпрэвізаваны канцэрт ля рэліктавага двухсотгадовага раяля — аглядаючы экспазіцыю ў музеі В. Бялініцкага-Бірулі. Адбыўся і запіс для Магілёўскага ТБ.

Нечакана розных людзей сабраў «Магутны Божа» пад нябесным дахам бласлаўленага горада. Немагчыма было не заўважыць каларытную постаць з мікрафонам на даўжэзным прутку: Жульен Камю, з Ліёна, аўтар і рэжысёр перадач экуменічнага хрысціянскага радыё, якое перадае свае рэлігійныя праграмы праз спадарожніковую сістэму на ўсю Францыю. На Беларусі ўпершыню. Галоўнае ўражанне — у гэтай краіне ёсць ужо новыя магчымасці, з'явілася свабода, але наканава на пераадолець шмат цяжкасцей.

Вось іншая постаць: магілёўскі мастак, выкладчык школы з архітэктурна-мастацкім ухілам Э. Кавалеўскі. «Калі б я не маляваў, то стаў бы музыкантам», — усміхнуўся, захоплена разважаючы пра мастацтва, якое дапамагае яму мысліць цікавымі вобразамі. А наконт таго, што моладзь у сваіх эмацыянальных хваласпевах Ісусу не выглядае строгай, сп. Кавалеўскі, шчыры католік, заўважыў: на Захадзе ў час пілігрымак да святых месцаў людзі славяць Бога ў жвавых маршавых песнях. Ад гэтага робіцца проста і весела ў нялёгкай дарозе. Хрысціянства скіроўвае чалавека на тое, каб радавацца жыццём! Вопыт пілігрымак засведчыў, што, пераадоляючы шлях у цяжкім, гнятлівым настроі, людзі часцей маюць і мазалі, і больш непрыемныя здарэнні.

Не зважаючы на мазалі ды гузакі, адчуваць радасць жыцця і дзяліцца ёю з тымі, хто побач, — тут, бадай, галоўнае падабенства людзей, якіх з'яў у Магілёве «Магутны Божа». Хіба не Радасць Жыцця натхніла лаўрэатаў І-га фестывалю — маладзечанскі «Sonorus» (кір. А. Шут), мінскі мужчынскі камерны хор «Унія» (кір. К. Насеў) — ладзіць у горадзе непланаваныя канцэрты? Між іншым, сёлета К. Насеў быў у Магілёве і ў якасці маэстра хору «Кантус» — тэрмінова заняў за пультам галоўнага хормайстра Н. Пашчанку і паспяхова, «на дыплом», правёў конкурсную праграму.

Дзеля канцэрта «Уніі», наладжанага па просьбах слухачоў, я пралусціла і конкурс маладзёжных ансамбляў, і канцэрт «зорак» беларускай эстрады (прыязджалі А. Ярмоленка, Н. Мікуліч, А. Елісеенкаў, Д. Смольскі...). Быў спякотны суботні дзень, але ў той час як «эстраднікі» пахмурнелі ад пасіўнасці магілёўскай публікі, «уніяты» дзівіліся на поўную залу Гарадскога дома культуры. Ледзь не па-пляжнаму апранутыя дамы ўздыхалі; не выратавалі расчыненыя вокны. Што ўжо было казаць артыстам у фраках! А тут яшчэ з дома насупраць бессаромна выбухнула рэстаранная музыка вяселля; вокны мусілі зачыніць... Але «Унія» хвіліну за хвілінай дарыла сустрэчу з высокім стваральным духам, вымушаючы нас забывацца, якой мужнасці вымагаюць ад спевакоў гэтыя нахніеныя імгненні. Напэвы з Супрасльскага ірмалю, фрагменты з «Літургіі» М. Куліковіча, ягоньня ж апрацоўкі...

І калі раптам пасля «Калыханкі» дыржор са зніжакелым тварам павярнуўся да публікі ды мовіў: «Шаноўныя сябры, а цяпер дазвольце...» — падумалася, што далей канцэрт прадаўжаць няможна. І як жа загула шчаслівая публіка, пачуўшы ўсяго толькі просьбу — дазвольце зняць верхнюю частку строяў! І зноў цешыла душу і слых музыка М. Равенскага, С. Манюшкі, Ю. Семянякі, негрыцянскія духоўныя спевы. Заключным нумарам быў гімн «Магутны Божа». Слухалі стоячы. Доўга адбівалі далоні — аж до пачатку пад воплескі не прамаршыравалі да дзвярэй знясленыя, але ўсцешаныя артысты.

Цяжка думаць пра тое, што «Унія», гэты музычны самародак, непатрэбны ў дзержаўнай скарбонцы мастацкіх каштоўнасцяў. Хор паранейшаму не мае прафесійнага статусу, яго артысты зарабляюць на жыццё ў іншых калектывах, ад супольных камерных выступленняў адмаўляючыся прынцыпова. Кір. Насеў не надта ахвотна паведаміў, што «Унія» г. зв. прэстыжнымі канцэртамі займацца не будзе: «Толькі аднойчы паспрабавалі мы выступіць «пад стук нажоў ды відэльцаў» і зразумелі, што гэта — не для нас. Ну не можам мы гэтак... Лелей проста паспяваем для людзей».

5.

Тым часам на фестывалі вызначыўся новы лідэр — магутны, хаця і камерны, Вінніцкі хор (кір. В. Газініскі). Гран-прі, незвычайны стары авальны абраз у прыгожым футарале — фігура Маці Божай, выкананая, на думку знаўцаў, у традыцыйна беларускага іканалісу, сімвалічна перайшоў да ўкраінскіх сяброў. Гэта заслужана!

І ўсё ж цырымонія ўзнагароджання лаўрэатаў, які і летась, выклікала (ды не толькі ў мяне) дваістае пачуццё. Хоць і старалася быць аб'ектыўным ды яшчэ не забыцца пра «завушніцы для сястрыц», журы пад старшынствам прафесара В. Роўды, якое складалася з вядомых беларускіх музыкантаў — Г. Каржанеўскай, Л. Каспёрскай, В. Скорбагатава, нашага англійскага гасця Г. дэ Пікарды, — пакрыўджаныя вынікамі судзейства засталіся. А гэта, што ні кажы, ужо ніяк не стасуецца з ідэяй духоўнага аднанання і згоды.

«Магутны Божа» — не турнір для прафесійных выканаўцаў, а тым больш для парафіяльных або аматарскіх хораў. Тут сістэма заахвочвання ды ўзнагарод мае быць асабліва далікатнай, рэалізавацца, дапусцім, праз дарункі спонсараў, грамадскіх арганізацый і да т. п., праз вызначэнне адметнасцяў, характэрных вартасцяў, а не, даруйце, гатунковасці: 1-шы, 2-гі, 3-ці і г. д. Магчыма, журы скіруе сваю пільнасць на лепшае выкананне абавязковага твора беларускіх аўтараў, які будзе загадзя прапаноўвацца ўсім удзельнікам наступнага фестывалю. Магчыма, вярта падумаць пра конкурс новых твораў духоўнай музыкі, каб прыцягнуць да магілёўскага міжнароднага свята і кампазітараў.

Пра фестываль мы, канечне, пагаманілі і са спадаром Пікардам. Жартам ён успомніў сваю «спакроўленасць» з Магілёвам, у якім сам дасюль не быў, але з якога вяртаўся Пікардаў прадзед, жаўнер Напалеона, — вяртаўся ў Францыю... без вуха, адмарожанага няйначай у тутэйшых краях. А ўсур'ез — уражанні ад Магілёва самыя прыяжныя, і наш гасць шчаслівы тым, што беларусы, якія «за 200 гадоў прывыклі сядзець з адкрытым ротам і чакаць, хто ім і што пакладзе», набылі свой добра арганізаваны фестываль: «без Расіі і без Амерыкі сумелі ж!» Трапляючы сюды, людзі будуць ведаць, што ёсць Беларусь, а не колішняя «Белараша».

Добры знак талерантнасці ў тым, што пад скляпеннямі касцёла гучала праваслаўная харавая музыка, спявалі царкоўныя калектывы. Але наш гасць заўважыў, што дамінантай фестывальнага рэпертуару сталася творчасць С. Рахманінава, П. Часнакова, А. Архангельскага: гэта натуральна, калі выступаюць расійцы, і гэта засмучае, калі бліскучыя харавыя палотны рускіх кампазітараў (самім Пікардам вельмі ўпадабаныя) выконваюцца ў такой колькасці, якая не на карысць адметнаму абліччу іншых нацыянальных калектываў.

На такіх фэстах украінцы павінны спяваць пераважна сваю музыку, беларусы — сваю, дэманструючы адметнасць, выклікаючы староннюю цікавасць менавіта непадабенствам. А гасці, едучы сюды, хай бы рыхтавалі й беларускі твор — гэта было б адзнакай сапраўднай культуры.

Зразумела, гладка бывае толькі на паперы, а справа жывая выяўляе цэлы комплекс недаробак і праблем. Магілёў мае 5 прыдатных для канцэртаў залаў. Сёлета дзве з іх аказаліся пад замком: нонсенс, але кіраўнікі педагагічнага факультэта Акадэміі музыкі ды музычнага вучылішча рашуча адмовіліся прымаць у сваіх сценах удзельнікаў фестывалю. Былі розныя спробы дыскрэдытаваць свята праз мясцовыя газеты, абвінаваціць... у сектанцтве, а то і — уявіце сабе! — у шкодным уплыве на санітарна-эпідэміялагічную абстаноўку ў горадзе. Зрэшты, усё гэта — «мазалі», якія не павінны атруціць радасць добрай справы і настрою на яе працяг.

Мэта фестывалю не толькі ў аднаванні людзей, але і ў тым, каб збіраць і паказваць духоўны скарб усіх народаў, усталёўваючы сваё адметнае аблічча ў сусветнай культуры. Для гэтага патрэбны і арганізацыйны вопыт, і надзейны фінансавы грунт. Менавіта эканамічныя праблемы не дазволілі сёлета сабрацца міжнароднаму журы, у склад якога былі запрошаны спецыялісты з Германіі, Румыніі, Польшчы, Балгарыі. Немагчымасць забяспечыць транспартнае абслугоўванне калектываў вымусіла адмовіцца ад правядзення канцэртнага цыкла «Раха фестывалю». Вялікіх сродкаў вымагае заказ фірмовага аргана: устанавлены ў касцёле электронны інструмент хоць і выратаўвае, але спецыялісты ўспрымаюць яго як пародыю ў цудоўных акустычных умовах храма. Прыгожай, нікім не аплачанага фантазіяй застаўся і прыз імя М. Равенскага, які мусіла ўручаць дачка кампазітара. (Між іншым, калі на тое пайшло, яна прафесіянальная спявачка, спадарыня з добрым густам і хрысціянскай ментальнасцю, магла б працаваць у журы).

6.

У тую задушліваю гарачую нядзелю, калі наблізіўся фестывальны апафеоз, у Магілёве адбыўся цуд. Гадзіны за дзве да ўрачыстага закрыцця пахмурнелае неба прашыла бліскавіца і прышоў доўгачаканы ачышчальны дождж (якога, напрыклад, мінчанам давалося чакаць яшчэ ўга колькі). Моцны, з перунамі, з градам. Калі прыспеў час збірацца на канцэрт, залева пачала сціхаць. Прэзідэнт фонду «Магутны Божа» А. Шпількоў раскаваў потым, як назіраў ён адыход наваліцы са свайго 12-га паверха, дзе адначасова было відаць і адступленне шэрай сцяны хмар, працяглых маланкай, і лазурнае неба на пасвятлелым гарызонце. Амаль адначасна з раскатам грому, быццам з яго, недзе там, на даху, народжаны, паляцёў удалечыню бусел, спакойна выпрастаўшы белыя крылы...

Праз нейкі час распачалася вялікая ўрачыстая цырымонія. І сярод многіх добрых слоў прагучала ў той вечар кароткая прамова лідэра БНФ дэпутата З. Пазняка, які акурат быў у Магілёве і меў магчымасць завітаць на канцэрт: «Ёсць хараства боскае і хараства дэманічнае. Хараства боскае ўспрымаецца праз замілаванне, а дэманічнае — праз страсць. Вельмі добра, што на нашай зямлі — гэты фестываль. Ён дапамагае адраджэнню нашай зямлі. Якія б ні былі перашкоды, але яны пераадоленыя, яны пераадоляваліся сёлета, і я не сумняваюся, што наступным разам іх не будзе. Віншую з уgruntаваннем вялікай духоўнай традыцыі, і няхай жа жыве яна і прасвятляе нашы душы».

... Напрыканцы вечара прасветленыя душы спявалі гімн Усемагутнаму.

С. БЕРАСЦЕНЬ

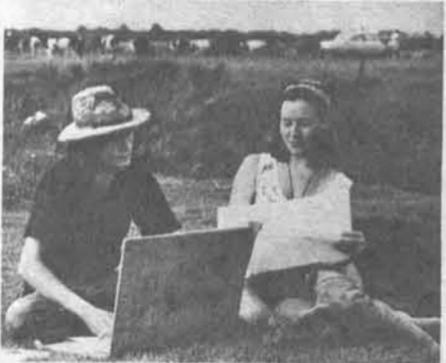
На здымках: моманты фестывалю.

Фота М. ЦІТОВА і А. ЛІЦІНА

Другі год маладыя мастакі з розных гарадоў Беларусі летам выпраўляюцца ў плаванне на плытах па беларускіх рэках. Плывуць у асноўным па начах, а ўдзень робяць прывалы ў жывалісных мясцінах, сустракаюцца з людзьмі, робяць накіды будучых палотнаў. Летась падарожнічалі ад украінскага Новела да Пінска. Цяпер прайшлі па Нёмане ад Стаўбцоў да Ліды. У складзе экспедыцыі — маладыя мастакі з Баранавіч муж і жонка Іван і Віка Якушэнкавы, пішчкі Вера Маліноўская і Сяргей Піліповіч, іх нясеўжскі калега Уладзімір Клімушка.

На здымак: плыт на Нёмане; эцюды з прыроды робяць Іван і Віка Якушэнкавы
Фота Р. КАБЯКА, БЕЛІНФАРМ

АДКУЛЬ МЫ, ХТО МЫ...

Апошнім часам наша гістарычная навука, нарэшце, пазбавіўшыся ідэалагічных догі і стэрэатыпаў, пачынае праўдзіва асэнсоўваць нацыянальную мінуўшчыну, у прыватнасці, падзеі, што тычацца станаўлення беларускай дзяржаўнасці, а і не ў апошнюю чаргу звязаныя з Вялікім княствам Літоўскім. Праўда, шмат у чым прыклад новага асэнсавання паказалі тут зусім не гісторыкі. Маецца на ўвазе М. Ермаловіч з яго кнігамі «Па слядах аднаго міфа» і «Старажытнае Беларусь», І. Ласкоў са шматлікімі публікацыямі ў друку. У гэтым шэрагу і развагі Паўлы Урбана «Да пытання этнічнай прыналежнасці старажытных ліцвінаў». Яны публікаваліся ў кліўленцкім часопісе «Полацк», а цяпер выйшлі асобнай кніжкай. Каб з'явілася яна, парупіўся выдавецкі цэнтр «Бацькаўшчына» і малое прадпрыемства «Бясядзь».

У П. Урбана ўласны погляд на падзеі, што тычацца ўтварэння і станаўлення ВКЛ. У прыватнасці, П. Урбан перакананы, што «ад пачатку свайго заснавання сталіца ВКЛ звалася Вільняй», хоць М. Ермаловіч і яго аднадумцы даказалі, што сталіцай усё ж быў Навагарадок. Але і ў гэтых развагах П. Урбана тым не менш ёсць рацыянальнае зерне. Ён перакананы, што «сталіца ВКЛ звалася Вільняй і Николь Вільнюсам»: Прислухацца б да яго голасу тым, хто ўпарта адстойвае назой... Вільнюс...

Ахоп пытанняў П. Урбанам самы шырокі. У гэтым пераканаваным нават па назвах раздзелаў: «Мова старажытных ліцвінаў», «Імяны старажытных ліцвінаў», «Пра паходжанне наймення «Літва», «Культы старажытных ліцвінаў», «Адносныя з Жамойцой» і іншыя. А поруч запісанне ўвагі на асобных гістарычных асобах: «Япіскап Хрысціян і Лукаш Давід», «Гільберт дэ Лянуа», «Эней Сільвій Пікаліміні», «Эразм Цёлак»... Гэтакая кніжка — яшчэ адна спроба адказаць: адкуль мы, хто мы?

«МОЙ «ЗУБРАНЯ»

Так называецца новая песня Ганны Казловай. Яна аўтар і слоў. Першае выкананне песні адбылося ў вядомым летніку «Зубраня» на возеры Нарач, на вялікім сьвяце дзятвы «Усе мы родам з дзяцінства», прысвечаным 25-й гадавіне з дня заснавання летніка. Выконвала песню кампазітар са сваёю дачкой Тоняй, вучанцай 7 «а» класа музычнага ліцэя пры Беларускай акадэміі музыкі ў суправаджэнні калектываў лагера — хору і ансамбля ваяцых «Металіён».

Мар'ян КРЫЎЧЫК

ЗНОЎ БУДЗЕ ІНФАРМАЦЫЙНЫ «ГОЛАД»?

Ёсць такая прымаўка: «Хто грукае, таму і адчыняюць». Скажу шчыра, што я ўжо пачынаю сумнявацца ў яе дакладнасці. Апошнія два гады я толькі тым і займаюся, што «грукаю» ў розныя інстанцыі, каб нейкім чынам атрымаць магчымае чытаць беларускамоўную прэсу. «Дагрукацца» ўдалося толькі да рэдактара газеты «Голас Радзімы» спадара Вацлава Мацкевіча: амаль два гады мне рэгулярна дасылаліся 3 экзemplары газеты. Праўда, апошнім часам «Голас Радзімы» перастаў паступаць, ня ведаю, з якое прычыны: апошні нумар газеты, які я атрымаў гэта № 23 за 9 чэрвеня... Будзе вельмі шкада, калі газета больш не будзе прыходзіць да мяне: апошнія чатыры гады «Голас Радзімы» стаў вельмі цікавым і змястоўным, адчуваецца прафесіяналізм калектыву, яго патрыятызм і адказнасць перад сваімі чытачамі, большасць з якіх гэта мы — беларусы далёкага і блізкага замежжа...

Раз у два месяцы прыходзіць да мяне і «падарунак» ад Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына»: у кудай бандэрольцы некалькі асобнікаў газеты «Рэспубліка», па 1 экзemplару газет «ЛіМ», «Свабода», «Звязда», Народная газета», а калі-нікалі разам з імі дашліць па экзemplару часопісаў «Вожык», «Вясёлка» ці «Маладосць». Безумоўна, «даронам» каню ў рот не заглядваюць, але ж пагадзіцеся, што чытаць «навіны» мясячнай даўніны якая карысць? Барані Божа, я не раблю аніякіх закідаў у бок ЗБС «Бацькаўшчына» — у невялічкага штата хапае розных неадкладных спраў, а падругое, у ЗБС «Бацькаўшчына» замала грошай, каб задаволіць усе пажаданні беларусаў далёкага і блізкага замежжа, у тым ліку і нашыя патрэбы ў беларускамоўнай прэсе. Дык што ж рабіць у гэтай зусім бязрадаснай сітуацыі? На

мой погляд, вырашыць пытанне можна было б на дзяржаўным узроўні. Асабліва ў такіх краінах, як Украіна, Літва, Латвія, Эстонія, Малдова і Казахстан, дзе жыве шмат этнічных беларусаў. Справа ў тым, што і ў Беларусі жыве вялікая колькасць этнічных украінцаў, літоўцаў, малдаван і г. д. Ведаю, што і ім у Беларусі немагчыма падлісацца сёння на выданні сваіх незалежных краін. Утварылася, прычым штучна, інфармацыйная прорва. На гэтым бязрадасным фоне толькі расіяне не пакрыўджаны ні на Украіне, ні ў Беларусі, бо шэраг расійскіх газет і часопісаў увайшлі ў падпісныя каталогі абедзвюх краін. Ды і беларусы, якія жывуць у Расіі, таксама маюць магчымае падлісацца на шэраг газет і часопісаў Беларусі, якія увайшлі ў расійскі каталог падпісных выданняў. Зайздросцімі!

А мы, беларусы Украіны, у чым правініліся, што нас пазбавілі магчымае чытаць газеты і часопісы на роднай мове? Я ўжо не першы раз пішу аб гэтай праблеме, створанай штучна бюракратамі з міністэрстваў сувязі новых краін, што ўтварыліся на «руінах» СССР. Неўзабаве пачнецца кампанія падпіскі на газеты і часопісы на новы 1995 год. Неабходна двухбаковая дамова паміж Міністэрствамі сувязі Беларусі і Украіны аб падліску на газеты і часопісы.

Па гэтай дамове мы на Украіне маглі б за ўкраінскія карбаванцы падлісацца на беларускія газеты і часопісы, а ўкраінцы Беларусі атрымалі б магчымае вольнай падпіскі за беларускія рублі на ўкраінскія газеты і часопісы. Няўжо гэта так цяжка зрабіць? На мой погляд, патрэбна зацікаўленасць у практычнай дапамозе, а не ў той балбатні аб «клопатах пра беларусаў у замежжы», якую мы чуем з вуснаў шматлікіх чыноўнікаў Беларусі. Цацанкі-абяцанкі ўжо наблілі аскаміну, і калі мне ў чарговы раз

давялося па радыё пачуць, што Прэзідэнт Беларусі спадар Аляксандр Лукашэнка абяцаў «эканамічную падтрымку беларускай дзяспары», я толькі паціснуў плячыма. Я толькі тады зразумею падтрымку з Бацькаўшчыны, калі прыйду ў гарадское аддзяленне «Укрпошты» і змагу спакойна падлісацца на выданні Беларусі, а менавіта на газеты «Звязда», «Свабода», «Культура», «Літаратура і мастацтва», «Настаўніцкая газета», «Наша слова», «Раніца», «Чырвоная змена», «Голас Радзімы», на часопісы «Беларусь», «Беларуская мінуўшчына», «Беларускі гістарычны часопіс», «Роднае слова», «Спадчына», «Полымя», «Бярозка», «Вожык», «Беларуская думка»... Калі я змагу аформіць падпіску на 1995 год на вышэйпералічаных газеты і часопісы, вось тады я адчуваю нейкі клопат Бацькаўшчыны пра мяне, беларуса, які звыш 20 гадоў жыве за межамі Беларусі, але не здрадзіў сваёй роднай мове, культуры і гісторыі...

Ці працягнецца інфармацыйны голод і ў 1995 годзе? Хто адкажа з чынавенства Міністэрства сувязі Рэспублікі Беларусь, ці будзе ў рэшце рэшт дамова з украінскімі калегамі-связістамі аб адкрыцці падпіскі на беларускія выданні на Украіне і на ўкраінскія ў Беларусі? Трэба ўлічыць, што такога адказу чакаю не я адзін, а тысячы беларусаў, якія жывуць у Украіне. Ці будзе гэты адказ станоўчым? Ці не прыйдзеца нам яшчэ з гэтай праблемай звяртацца да спадара Лукашэнкі, каб ён пасадзейнічаў у вырашэнні яе?

Пятрусь КАПЧЫК,
філолаг, кіраўнік гурта беларускай культуры «Зорка Венера»

z. Ізяслаў

ЦІ АБАВЯЗАНЫ ПАЭТ БЫЦЬ ГРАМАДЗЯНІНАМ?..

(Пачатак на стар. 5)

На рынок! Там кричит желудок,
Там для стоогого слезца
Ценишь грошовый твой рассудок
Безумной прихоти певца.

Там сбегт малеванному хламу,
На этой затхлои площади, —
Но к музам, к чистому их храму,
Прадожный раб, не подходи!

«Малыванага хламу», сапраўды, і сёння хапае на сталічных плошчах Менска, а паэтаў пратэст «прадажнаму рабу» сёння ўяўнае можна стываваць і з нашым пратэстам супраць бязбожнага захлаплення нашага кніжнага рынку. Самы жорсткі ў гэтым вершы ў А. Фета наступны жорсткі:

Влача по прихоти народа
В грязи низкопоклонный стих,
Ты слова гордого свобода
Ни разу сердцем не постиг.

У агросійным наступе, у гатоўнасці запалання, адкінуць усе высокія ідэалы, самую свабоду, што дае духу, чалавеку, народу паэзію, — А. Фет як бы прадчувае тое, што надзішло, стала явай у час таталітарны. Перадтаталітарны час быў часам геніяльнага вычування пагрозы...

У чым канкрэтная маштабнасць разумення паэзіі ў А. Фета? Найперш, можа, у тым, што перад раманам Л. Талстога «Вайна і мір» ён спыніўся, як перад паэзіяй, «дивяць красе жестоковийной... в свяченном трепете». Яшчэ далёка да дня, калі Б. Пастарнак сказаў, што сапраўдная паэзія — гэта проза, а сваім вершам, прысвечаным аўтару «Вайны і міру», А. Фет гэта ўжо сказаў. У другім вершы, прысвечаным Л. Талстому, захоплены народнымі песнямі каўказскіх плямёнаў, А. Фет і іх адносіць да тых, «в которых бьется и кипит та кровь, что мы зовем поэзией». Так што элітарны А. Фет усёй душой прымае і прастанародную песню, гэтым нібы здымаючы дылему паэт ці натоўп, бо і натоўп жа паэт, калі паэзія кіпіць, як кроў, у яго вершах.

Сёння здзіўляе не толькі шырыня фетаўскага разумення паэзіі, але і яе магутная праграма-насць. Па-пушкінску аддзяляючы асобу паэта ад масы, як высокае ад нізкага, як шырока, аднак жа, гэты рускі вялікі паэт бачыў накана-ванасць паэзіі, яе задачы, мэту. Цытуем:

Кляните нас: нам дорога свобода,
И буйствует не разум в нас, а кровь,
В нас вопиет всеильная природа,
И прославлять мы будем век любовь.

...Тоскливый сон прервать
единым звуком,
Учиться вдруг неведомым, родным,
Дать жизни вздох, дать сладость
тайным мукам,
Чужое вмиг почувствовать своим,
Шепнуть о том, пред чем язык немеет,
Усилить бой бестрепетных сердец —
Вот чем повец лишь избранный владеет,
Вот в чем его и признак и венец! (...)

Як «выратаванне ад мукі» паэзія ў А. Фета блізка даходзіць да рэлігіі, але хоць яна для яго боская, яна — не рэлігія! Наш посттаталітарны агул сёння, як вядома, кінуўся, шукаць духоўнага заспакаення, моцы духу, паратунку ад мукі, ад душэўных пакут — у царквы, касцёлы, мячэці, сінагогі. А чаму не да А. Фета? А чаму не да А. Пушкіна, Янкі Купалы, Максіма Багдановіча? — да пітаў, да паэтаў, да паэзіі, якая Швецаю Мадоннаю можа спалотіць душу і яка з высокай філасофіяй любові здольна звысакародніць, здабрыніць сэрцы людскія, загартваць іх у згодзе і ладзе?

Не «трубой пагрому» замяняць ліру, «не буру палкую, не заклікі да барацьбы» сеяць яе гукімі, — як жа зноў гэтая паэзія А. Фета асучасніваецца — паэзія перадтаталітарная ў час посттаталітарны. І якімі пры гэтым злавеснымі паўстаюць фігуры тых, каго аспрэчваў А. Фет, хто так доўга хадзіў і ходзіць у героях дня, у героях паэзіі?

Пра А. Фета, на якога сёння мы глядзім менавіта як на героя і таго веку — XIX, і нашага часу, мы яшчэ скажам як пра аднаго з вялікіх патрыяэтаў у рускай паэзіі, якога вульгарызатарская крытыка таксама замоўчвала. Мы ўжо цытавалі радок: «Упиться вдруг неведомым, родным». А цяпер возьмем радкі з верша «Тургеневу»:

Поэт! и я обрел, чего давно алкал,
Скрываваясь от толпы бесчинной:
Среди родных полей и тень я отыскал
И уголок земли пустынной.

Привольно, широко, куда ни кинешь взор.
Здесь насажу я сад, здесь, здесь
поставлю хату!..

Вот здесь, не ведая ни бурь,
ни грозных туч,
Душой, привычно к утратам,
Желал бы умереть, как утром лунный луч,
Или как солнечный — с закатом.

«Эліца з сонечным промнем» — гэты матыў будзе і ў Янкі Купалы...
Тое было ў А. Фета не ўвогуле адрачэннем ад грамадзянскіх тэм, а толькі ад такіх, якія да бур і жмар вялі.

Шматзначна і да часу гучыць радок А. Фета пра сад і пра хату: сад — пасадзіць, хату — збудаваць! Гэта і ў А. Чэхова будзе: «Сад пасадзі!» і ў нашага Ядвігіна Ш. будзе ў яго дарожных нататках — вяртанне да саду, ім пасаджанага, захалпенне і садам і ўласнай хатай, якое — за яго апафеознасцю — мы пры таталітарызме так лаялі за яго «буржуазна-індыўідуалістычную прыроду»...

Што ж да фетаўскага «здесь, здесь поставлю хату!» — то гэтая «хата» для беларуса ў Фета-расейца, у Фета-парнасца нібы нечаканасць: сваёй беларускасцю, вясковасцю, прыземленасцю. Сіла асацыяцыі, сіла ілюзіі ёсць сіла, і гэтую «хату» я, можа, і без поўных лагічных падстаў на тое асацыярую са звыклімі сёння газетнымі штампамі-матывамі пабудовы новага нацыянальнага суверэннага дому-Беларусі!..

Час наш, посттаталітарны, бурлівы, жмарны. Як не ўсплыць у ім зноў пытанню, звязанаму з тым, кім быць, а кім не быць паэту. Ды паэтам быць яму, паэту! А ці быць грамадзянінам? Вядома ж, грамадзянінам — быць, але гэта не значыць, што паэтам ён можа і не быць; яму, каб быць грамадзянінам, трэба быць найперш паэтам. Паэт вышэй грамадзяніна! Паэту, асабе, таленту перш за ўсё належыць свабода. Без свабоды няма сапраўднага грамадзяніна ў царстве паэзіі і ў грамадстве наогул. Элітарнасць паэта — ад спецыфікі паэзіі, ад яе грамадзянскага народна-дэмакратычнага прызначэння. Ніякі яна не індывідуалізм, ніякі не нарцысізм, ніякі не арыстакратызм. Не партыя гэта — тое, што можна назваць элітарызмам паэтаў. Партыя гэта — частка чагосьці, гэта партыкуляцыя, што імкнецца штосці аб'ядноўваць. Элітарызм паэтаў і іх аднасці — гэта элітарызм непартыкуляваннага агулу, гэта элітарызм па сутнасці сваёй самы дэмакратычны, самы народны.

Патрабаванне да літаратуры былой кіруючай кампартыі быць у яе ўслугах асабліва паказвае сваю антынародную, антымастацкую сутнасць у час посттаталітарны, калі на палітычнай арэне ўжо не адна, а шмат партый: плюралізм палітычнай думкі. Каб быць паэту цяпер грамадзянінам, выразнікам ідэалогіі якой з мноства партый ён павінен быць? Якая ж з іх забяспечыць яго цяпер сапраўдным залатым запасам грамадзянскасці, а не сусальным! Пытанне, як бачым, робіцца бессэнсоўным...

Будзем жа рабіць сваю пазытыўную справу пад святымі штандарамі Радзімы і Красы, нацыянальнаму Адраджэнню служачы, чалавецтву ў яго імкненні да гуманістычных ідэалаў служачы. Галоўнае ў тым, каб чым хутчэй у нашым посттаталітарным часе ўсвядоміць, што ёсць сапраўды яе Вялікасць Паэзія ў яе служэнні красе і дабру, і кожнаму з народаў чалавецтва.

ПАДАРОЖЖА Ў КРАІНУ АРЫЯЎ

(Пачатак на стар. 13)

КАЛЕКЦЫЮ
ПРАДСТАЎЛЯЕ
ФІРМА

У Доме прыроды, што ў Траецкім прадмесці, працуе ўжо семнаццатая выстава, арганізаваная вытворча-камерцыйнай фірмай «Жыльбел». На ліку фірмы — персанальная выстава мастакоў розных творчых стыляў, апошнім часам тут паспяхова паспрабавалі фарміу тэматычных экспазіцый. Так папярэдняя была выстава, прысвечаная маладой беларускай станковай графіцы. Нядаўна фірма прадставіла сваю калекцыю — больш за трыста карцін. Экспазіцыя будзе зменена некалькі разоў, улічваючы невялікія памеры залы.

Цікава, што ў адрозненне ад іншых калекцыянераў, «Жыльбел» працуе з мастакамі на «спарытэтных» пачатках. За вялікія выдаткі па ўтрыманню залы і арганізацыі экспазіцыі яны «расплачваюцца» падарункам работ. Фірма даламагае творцам матэрыяльна, асабліва падтрымлівае пачынаючых. Такое мецэнатства дае плён. Тут не проста дэманструецца набывае, калекцыя дае магчымасць убачыць зрэз сучаснага беларускага мастацтва, дзе сусіснуюць рэалістычныя пошукі і стыльвыя эксперыменты. Галоўнае, выстава не займаецца параўнаннем ці прапагандай, гэта проста заклік да спакойнага асэнсавання стану сучаснага мастацтва краіны.

Н. Ш.

На здымак:
І. Рымашэўскі «Лясное возера»;
Л. Шчамялёў «Зімыя спакое»;
Р. Скрыпнічэнка «Айтапартрэт»
Фотарэпрадукцыя А. МАЦЮША

З развіццём цывілізацыі ментальная прастора запаўняецца рознага роду інфармацыяй, а памеры яе абмяжоўваюцца рамкамі рознага характару. Мова ў гэтай напалузапоўненай прасторы павінна прыстасоўвацца, шукаць большае месца, успісвацца ў пэўныя рамкі... Найбольш натуральнай і самабытнай з'яўляецца мова людской грамады, якая існуе ў непасрэднай аднасці з прыродай і не мае ніякіх вонкавых ці ўнутраных уздзеянняў, такіх як іншыя мовы, граматыка, развіццё новых сфер дзейнасці і да т. п. Іншыя мовы могуць уплываць унясеннем тэрмінаў, у якіх узнікла патрэба, але якія яшчэ не сфармаваліся ў дадзенай мове. Мова сферы дзейнасці таксама патрабуе паскоранага развіцця мовы дзеля выпрацоўкі новых тэрмінаў. Граматыка ўнармоўвае праваліс, вымаўленне і кансервуе тэрміны і паняцці. Усё гэта замінае плаўнаму эвалюцыйнаму развіццю мовы... Прыклады: 1. Славянскія мовы вытворылі словы «свечка», «лучына», але запазычылі «лямпка», «ліхтар». Каб гэтага запазычэння не адбылося, то нарадзіліся б свае словы; 2. Развіццё новых галін навукі, напрыклад, ядзернай фізікі, выклікала запазычэнне шмат якіх слоў, але разам з тым і ўзнікнулі сваіх тэрмінаў (паўраспад, цяжкая вада, ланцюговая рэакцыя) па прынцыпу жарганізацыі мовы; 3. Прыняцце ўсходнімі славянамі царкоўна-балгарскай граматыкі загнала расейскую мову ў такія жорсткія рамкі, што змяніла ход развіцця расейскай мовы і зрабіла яе практычна цалкам непадобнай да стараславянскай гутарковай мовы.

З усіх індаеўрапейскіх моў найбольш архаічнай, расквітнеўшай у адносна чыстай і неабмежаванай ментальнай прасторы з'яўляецца прамова (першамова) індаеўрапейскай расы, прынамсі, з той доляй пэўнасці, наколькі гэта на сёння вядома. Закансерваваны выгляд яе маем у санскрыце.

Што датычыць беларускай мовы, то падчас вялікага перасялення народаў, у перыяд варварства, адбываўся адпаведны ўзаемны ўплыў моў плямён адна на другую, але тое, што плямёны захавалі рэзка выражаны адрозненні адно ад другога, сведчыць пра вялікую іхнюю абасобленасць. Мовы плямёнаў развіліся пры невялікім узаемным уздзеянні, ажно да спынення на абасобленых участках тэрыторыі.

Нязначны ўплыў на славянскія мовы аказалі асіміляваныя імі балты. Мы практычна не адчуваем у беларускай мове балцкага элементу.

Утварэнне крывіцка-дрыгавіцкай дзяржавы, Полацкага княства, прывяло да амаль поўнага сцірэння пэўных адрозненняў паміж крывічамі і дрыгавічамі, і далей мы можам гаварыць пра агульную беларускую мову і адзіны беларускі народ.

Беларускія землі (Полацкае і Турава-Пінскае княства) на некаторы час аказаліся ў рэчышчы агульнага ходу ўздзеяння царкоўна-балгарскай мовы на мову славянскіх плямёнаў, але гэтае ўздзеянне было перарвана хваляй архаічнай дрыгавіцка-люціцкай стыхіі з боку Наваградка. Царкоўна-балгарская мова не змагла выйсці з-за сцен царкваў і кляштароў. Мова народа развілася без яе ўздзеяння.

Не мелі вялікага поспеху і пазнейшыя спробы ўнармавання беларускай мовы на аснове царкоўна-балгарскіх канонаў. Гэтыя спробы цягнуліся да 1588 года, але закралі толькі нязначны слой грамадства, які мусіў мець справу з пісьменствам. А народная мова працягвала развівацца свабодна. Садзейнічала гэтай свабодзе і тое, што атака польскай мовы прыйшла па тых жа шляхах, якія атакавала раней мова царкоўна-балгарская. Асноўная маса народа ізноў засталася ўбаку.

Нацыянальная трагедыя беларускага народа, якая вылілася ў фактычны адрыв ад яго адукаваных, здольных уплываць на развіццё мовы, станаў грамадства і пераход іх на мову ў іншыя нацыі, прывяла да таго, што ад беларускай мовы засталася яе архаічная, натуральная частка, якая не паддала ні пад уздзеянне іншых моў, ні пад унармаванне граматыкай. Рэдка якое новае слова трапіла ў вёску ці засценак. Народ аднолькава не разумее і бацюшку, і ксяндза. Таму на момант аднаўлення пісьменства на Беларусі мы мелі найлепей захаваную і найменей паддалую пад уздзеянне іншых моў сваю мову. Фактычна мы мелі першамову славянства, прынамсі, яшчэ ў сярэдзіне XIX стагоддзя. Слова за словам мы аднаўляем яе сёння... Мы мелі мову свабоднай ментальнай прасторы і, калі параўноўваем яе з санскрытам (таксама з мовай свабоднай ментальнай прасторы), то маем пэўную рацыю.

Характэрнымі асаблівасцямі моў свабоднай ментальнай прасторы з'яўляецца глабальная перавага гука «а» над іншымі галоснымі.

Прасочым гэтую пасылку шляхам даследавання васьмі індаеўрапейскіх моў: санскрыту, расейскай, польскай, чэшскай, балгарскай, нямецкай, румынскай і беларускай.

Двойчы я праводзіў даследаванні шляхам выбаркі выпадковых, але самабытных, не пазы-

чаных і не стаўшых інтэрнацыянальнымі слоў расейскай мовы і браў іх пераклады на іншыя сем моў.

Частата траплення гука «а» сярод галосных складала адпаведна ў першы раз, % другі раз, %

расейская мова	23	25
балгарская мова	25	26
нямецкая мова	17	16
польская мова	28	36
чэшская мова	36	32
румынская мова	28	27
беларуская мова	68	74
санскрыт	66	68

Безумоўна, гэтыя паказчыкі нясуць адпаведную памылку доследу, бо мае месца выпадковасць і абмежаванасць скарыстання слоўнага поля. Тым не менш, агульны малюнак відавочна дасканала. Мовы свабоднай ментальнай прасторы санскрыт і беларуская маюць прыблізна аднолькавую частату траплення літары «а». Адрыв па гэтаму паказчыку ад іншых моў такі вялікі, што ўсялякая выпадковасць выключана.

Такім чынам, відавочна, што беларуская мова захавала не толькі найбольшы пласт санскрыцкай лексікі, але яшчэ і санскрыцкую традыцыю развіцця мовы. Беларуская мова данесла праз глыбіню тысячагоддзяў усе рысы арыіска-славянскай мовы. Таму на сёння менавіта беларуская мова — гэта мова-крыніца, мова-пачатак для ўсіх славянскіх моў. І наспела вострая неабходнасць стварэння слоўніка слоў, запазычаных з беларускай моў у іншыя, перш за ўсё славянскія мовы.

Застаецца сказаць пра лічэбную сістэму жыхароў Краіны арыяў. Яна была ў іх дасканалаю. Шматграннасць санскрыту дае нам некалькі назваў адной і той жа лічбы ці ліку. Напрыклад, лік «шэсць» мае формы: «шаш», «ша», «шад», «шат». Лікі «два» і «тры» гучаць як «два» і «тры», іншыя ў большай ці меншай ступені адрозніваюцца ад беларускага гучання: «чатыры» — «чатар», «пяць» — «паньчан».

Лічэбная сістэма арыяў была дзесяцічнай. Другі дзесятак утвараўся шляхам дабаўлення да ліку першага дзесятка слова «дашан» — «дзесяць». «Траёдашан» — «трынаццаць», «чатурдашан» — «чатырнаццаць». Трэці дзесятак утвараецца аналагічна другому шляхам дабаўлення да ліку першага дзесятка слова «віншца» ці «віншат». «Траёвіншца» — дваццаць тры. Таксама ўтвараюцца і іншыя дзесяткі.

ДВА АПАВЯДАННІ

(Пачатак на стар. 9)

нейкі вуглаваты, валявы. Меў ён жонку, ад якой, як неўзабаве я даведаўся, збег, бо яна, як ён прызнаўся мне, амаль кожны дзень «ставіць» яму «рожкі».

— Я еду на палывыя заняткі на ўвесь дзень, а яна... Робіць, што захоча. Вяртаюся ўвечары — тытунем ад яе смярдзіць... Не, не магу я з ёю жыць...

Капітан Нямчура, каб неяк заглушыць свой боль, таксама піў. І з тымі афіцэрамі, што спыняліся пераначаваць у «афіцэрскім інтэрнаце», і з нейкімі іншымі, мусіць, саслужыўцамі, якіх прыводзіў да сябе ў гэты.

Неяк у «афіцэрскай інтэрнат» прыйшла і яго жонка, Лэся, якая, як выявілася, жыла дзесьці непадалёку, тут жа, у Кіеве. Тоненькая, кволенкая і надта ж мілая. Гаварыла яна па-ўкраінску, але я добра яе разумееў. І паколькі капітана Нямчуры не было ў інтэрнаце, то Лэся даволі шчыра пачала расказваць мне пра нелады з мужам.

— Ніяк зразумець не магу, — прызналася яна, — чаму раптам такі халодны да мяне ён стаў... Ніякай блізкасці... Як убачыць — уцякае...

— Бо лічыць, што вы здраджваеце яму, — сказаў я тое, што ведаў. — Ён раўнуе вас...

Лэся ўсміхнулася.

— Каб жа гэта праўда было. Ды не ж — не здраджваю...

— І яна пачала расказваць, як кахае свайго мужа. Каб выклікаць рэўнасць, на што толькі не ідзе.

— І абкурваю сябе цыгарэтамі, і недакуркі кідаю на падлогу... А то раз і віна напілася... А ён... Толькі фыркае... Я лезу да яго, а ён уцякае.

Прышоў капітан Нямчура. Убачыўшы ў інтэрнаце Лэсю, ён тутноў нагою і, не зачыняючы дзвярэй, трымаючы іх рукою, папрасіў жонку пакінуць наша

жыллі. Калі праз нейкі час ён вярнуўся, я сказаў яму, што ў яго вельмі мілая жонка і што яна кахае яго.

— Адкуль вы гэта ўзялі? — як бы насцярожыўся ён.

— Яна сама мне пра гэта сказала, — прызнаўся я.

— Брэша, — гаркнуў капітан.

— А мне здаецца, што не, — дазволіў сабе не згадзіцца з капітанам я. — І тое, што яна тытунем пахне, дык сама знарок абкурвае сябе, каб рэўнасць выклікаць у вас...

— І гэта брахня, — зноў сказаў, як адрэзаў, капітан. — Ненасытная шлоха... Мала ёй тых, з кім удзень гуляе, дык яшчэ і да мяне лезе... А я стамляюся на вучэннях, мне не да таго... Ды і не магу я разам быць з такой жанчынай, якая перад гэтым з іншым была. Гадка!

Капітан Нямчура, як я зразумеў, быў выпіўшы, і таму прадаўжаць нашу размову не мела сэнсу. Нап'януўшы на сябе коўдру, я адвярнуўся, зрабіў выгляд, што хачу спаць.

Назаўтра Лэся прыйшла ў інтэрнат зноў. У інтэрнаце, як і напярэдадні, не было нікога, адзін я. І Лэся, прысеўшы на край ложка, бліжэй да мяне, зноў доўга расказвала пра свае ўзаемаадносіны з мужам. Пытанне ў яе было адно: як вярнуць яго зноў да сябе, дадому?

— Ён дужы, сумленны, — гаварыла Лэся. — Што думае, тое і кажа. Але вось ці кахае мяне?

— Каб не кахаў, не раўнаваў бы, — умяшавўся я ў размову. — Перажывае ж, мучыцца...

— Сам вінаваты. Навошта браць у галаву тое, чаго няма, выдумляць усякую несусветніцу?

— Мабыць, вы далі повад...

— Ніякага. Як перад богам клянуся. Калі што і рабіла, дык толькі дзеля аднаго — каб ён кахаў мяне.

— Значыцца, перастаралася, —

усміхнуўся я. — У сямейных адносінах не бывае так, каб нехта толькі адзін быў вінаваты. Звычайна, вінаваты абодва, вядома, кожны ў рознай ступені...

— Можна быць, усё можа быць, — згаджалася са мною, уздыхала Лэся.

Прышоў капітан Нямчура і, убачыўшы яго ў дзвярах, гэты раз Лэся ўжо сама ўсхапілася на ногі і кінулася як не бегма з інтэрната.

Не ведаю, што і як гаварыў капітан з Лэсяй, але ў два бліжэйшыя вечары яна не прыходзіла да нас. Пачаліся палывыя вучэнні, і капітан Нямчура начаваў дзесьці на палігоне ці ў палатаным гарадку. Лэся, праўда, не забывала на свайго мужа, званіла па тэлефоне, цікавілася, ці не вярнуўся ён з вучэнняў. Урэшце, не вытрымала, у адзін з вечароў прыйшла зноў сама ў інтэрнат, каб, мабыць, праверыць, ці кажу я ёй праўду, не падманваю яе. Ніяк, яна сумавала па мужу, чакала яго. Калі стала ясна, што капітана не будзе, паднялася, каб ісці дахаты.

— Вы далёка жывіце? — спытаў я ў яе.

— Не, не вельмі, — адказала яна.

— Не баіцеся адна вяртацца дадому?

— Чаму ж, як і кожная жанчына трохачкі баюся. Але ж... адна я дасюль ніколі не вярталася. Мяне праводзіў муж, — усміхалася неяк надта ж шчыра, даверліва, а таму і хораша, Лэся.

— І не заходзіў дадому, кіраваўся зноў у інтэрнат, — ні то спытаў, ні то канстатаваў я.

— Так, — прызналася Лэся.

— А што калі я вас правяду?

— Як хочаце, — сказала Лэся, але ў яе голасе я ўлавіў як бы радасць.

Я накінуў на сябе пінжак, пайшоў услед за Лэсяй.

Ноч была жнівеньская, ціхая, цёплая. Свяціў месяц, высыпалі, як гэта заўсёды бывае ў канцы лета, густа зоры.

Выйшаўшы за КПП, мы пабылі з Лэсяй поплич, гаворачы ўжо не пра яе мужа, не пра ўзаемаадносіны між ёю і ім, а проста пра ўсё, што прыходзіла ў галаву.

Лэся расказвала пра сябе — нарадзілася яна ў вёсцы на Палтаўшчыне, закончыла інстытут, працавала бухгалтарам.

— Сумная гэта праца, — як бы з

«Двадцатьшесть» — тридцать два, «трайхшасці» — шэсцьдзесят тры, «трайхсаптаці» — семдзесят тры. Такая пабудова лікаў, большых за 20, засталася ў немцаў і чэхаў. У беларусаў і палякаў спачатку называюцца дзесяткі, а потым адзінкі, што падаецца больш рацыянальным, але ў арыяў было больш сістэмна... Сотня — «шатака». Тысяча — «сагасра». Гэтыя словы па гучанню маюць малое падабенства да беларускіх, але іх найнасьць пацярджанае, што лічбная сістэма арыяў была развіта добра. Зараз мы разгледзім яе з іншага боку. Мы паказалі, што лічбная сістэма арыяў была дзесяцічная. Але дзесяцічная сістэма — гэта сістэма біялагічная. Яна грунтуецца на дзесяці пальцах чалавека. Сістэма даволі зручная і распаўсюджаная. Аднак «дзевяць» на санскрыце гучыць як «нава», «наван». «Нава» значыць яшчэ і «новы», «свежы», «малады». Карэннае «новы» захавалася ў лічбніках «дзевяць» і ў латыні, і ў нямецкай, і ў англійскай, і ў шмат якіх іншых мовах. Так, па-нямецку «ной» — «новы», а «нойн» — «дзевяць». Колішні дзевяты месяц быў «назм-бэр». Зараз ён адзінаццаты.

Такім чынам, «дзевятка» была нейкай новай лічбай, далучанай да старых, але тады атрымліваецца, што ў нейкі, мо яшчэ даарыйскі ці раннеарыйскі перыяд лічбная сістэма была васьмірычнай. Васьмірычная ж сістэма — гэта сістэма не біялагічная, яна не мае біялагічнай падставы. Можна знайсці для яе падставу географічную, напрыклад, чатыры асноўныя і чатыры дадатковыя бакі свету, але нават грэчаская міфалогія не звяртае ўвагі на дадатковыя бакі свету. Увага да іх з'явілася значна пазней, падчас развіцця парашодства. Малаверагодна, што для арыяў, якія ніколі не былі марходамі, паўночны захад ці паўднёвы ўсход мелі настолькі істотнае значэнне, каб на іх падставе будаваць лічбную сістэму... Таму наўрад ці раннеарыйская сістэма была географічнай. Дзе ж тады адказ? Адказ на пытанне аб паходжанні раннеарыйскай васьмірычнай сістэмы бачыцца толькі адзін. Кожны хоць трохі знаёмы з электронікай чалавек ведае, што васьмірычная сістэма побач з двайчнай — гэта машынная лічбная сістэма. Гэтая пасылка выводзіць нас на выснову, што ў аснове раннеарыйскай ці, можа, і даарыйскай лічбнай сістэмы была пакладзена... сістэма машынай цывілізацыі, якая ўжо працавала са штучным інтэлектам. А гэта ў сваю чаргу ставіць шэраг іншых пытанняў: што гэта была за цывілізацыя? Ці зямная яна? Якую ролю выконвала на Зямлі: настаўніца, ці тварцоў чалавецтва? Адказ на гэтыя пытанні пакуль нельга. Але адказ ужо блізка...

Мясцэчка Рось-1
Вайкавыскага раёна

роздумам гаварыла яна. — Увесь дзень з лічбамі. Ды і калектыў у нас жаночы. У адной хварэюць дзеці, у другой нелады з мужам, трэцяя развілася ці ніяк не можа выйсці замуж... Словам, у кожнай свае праблемы. Былі б у калектыве мужчыны, можа б, усё па-інакшаму ў мяне склалася...

— А як вы пазнаёміліся з капітанам Нямчурай? — пацікавіўся я.

— На танцах. Ён праводзіў мяне дахаты, потым запрасіў у кіно. З месяц мы з ім сустракаліся, ён прапанаваў мне выйсці за яго замуж. Згулялі вяселле... І жылі...

— Дзяцей у вас няма? — спытаў я.

— Не, не паспелі абзавесціся. Мы ж нядаўна пажаніліся. Усяго год...

— Чаму ж тады нелады між вамі пачаліся?

— І сама не ведаю. Халодны ён да мяне раптам стаў, не заўсёды мяне хоча...

— Можа, стамляецца?

— Не ведаю я. Ён, праўда, аднойчы нешта гаварыў пра ракетныя войскі, у якіх ён служыць. Але не, ракеты тут ні пры чым. Проста ён не кахае мяне. Я і пачала ўсё рабіць, каб рэўнасць выклікала...

— Ну, і чаго дамагліся? — глядзеў я ў вочы Лэсі.

— Хацелася як найлепш.

— А атрымалася як найгорш.

Мо праз паўгадзіны мы дайшлі па ціхіх начных вуліцах да дому, дзе жыла Лэсі. Я падаў ёй руку, развітаўся. Прызнацца, мне падабалася Лэся, было ў ёй нешта вельмі ж непасрэднае, дзяцінае. Ды і сама яна была лёгкая, маладая, усё адно што дзяўчынка. Мне нават захачалася абняць яе, прытуліць да сябе, пацалаваць. Але я не рашыўся на гэта. Папіснуўшы хуценька цёплую, вольную руку, я развітаўся і пакіраваўся назад да танкавага вучылішча.

Яшчэ два разы ў адсутнасць капітана Нямчуры прыходзіла ў інтэрнат Лэся і два разы я праводзіў яе дахаты. Ноч, шпінны на вуліцах неяк непрыкметна збліжалі нас... Мы ўсё менш і менш успаміналі капітана Нямчуру, гаварылі пра яго...

Нехта, мусіць, са знаёмых капітана бачыў, як я праводзіў яго жонку дахаты.

Ліст у рэдакцыю

БЕЗ ПАМЫЛАК НЕ АБЫШЛОСЯ

Нарэшце набліжаецца да завяршэння вялікая і карпатлівая праца, распачатая цэлым калектывам Інстытута літаратуры АН Беларусі яшчэ ў 1981 годзе, — стварэнне і выданне шасцітомнага біябібліяграфічнага слоўніка «Беларускія пісьменнікі». Сёлета выйшаў трэці том, у бліжэйшыя дні з'явіцца чацвёрты. Вычытана карэктура пятага і асноўнай часткі шостага тома. Застаўся толькі «Дадатак», куды ўвойдуць артыкулы пра пісьменнікаў, якія былі прыняты ў саюз у апошнія гады (мяжой тут стане апошні пісьменнік з'езд). Будуць там і матэрыялы пра дзеячаў літаратуры, чые прозвішчы раней увогуле нельга было называць (напрыклад, К. Езавітаў), або чые жыццёвыя біяграфію нельга было тады скласці з-за адсутнасці звестак (пераважна гэта датычыцца эмігрантаў).

Нагледзячы на становаўчы водгукі беларускім і замежным друку, выхад першых тамоў, на жаль, не прывёсць мяне, як рэдактару, і, відаць, членам рэдкалегіі таго ўнутранага задавальнення, якога мы чакалі пры падрыхтоўцы выдання ў 1981—1987 гг. Па-першае, занадта доўга гэтыя тамы праляжалі ў выдавецтве ў рукапісе (і яно зразумела: у першым томе былі і Антон Адамовіч, і Францішак Аляхновіч, і Наталля Арсеннева...), а потым — у пласцінах у наборы, калі праўкі ўжо немагчымыя (нават у выпадку смерці пісьменніка). Таму і абарвалася бібліяграфія (апрача кніжнай) на 1985 годзе. Па-другое, засталіся ў першых томах прымітыўныя, палітызаваныя характарыстыкі (асабліва ў дачыненні да эмігрантаў), без якіх

раней нельга было абысціся, «уратаваць» пісьменніка ад цензуры.

Не абышлося і без недакладнасцей, выкліканых адсутнасцю або недаступнасцю звестак (напрыклад, пра рэпрэсаваных). Так, па інфармацыі Яўнікі Баршчэўскай, дачкі літаратуразнаўца Яўгена Баршчэўскага, яе бацька не быў рэпрэсаваны, як гэта сцвярджаецца ў першым томе. Можна было б прывесці іншыя прыклады, калі вінаваты і самі пісьменнікі, якія не вычыталі і не вярнулі прысланыя ім на подліс біяграфіі.

Самая прыкраса памылка звязана з празаікам Алесем Крыгам. У яго біяграфічным артыкуле, змешчаным у трэцім томе, ёсць фраза: «У 1987 асуджаны ў сувязі са смерцю ленінградскага рабочага ў ДOME творчасці «Іслач». У сапраўднасці ж Алесь Крыга праходзіў па гэтай справе толькі сведкам. Аднак злога намеру ў гэтай памылцы не было. Недакладная інфармацыя была атрымана мною ў спешцы (артыкул спачатку быў зняты, а потым узноўлены непасрэдна перад здачай тома) у тэлефоннай размове з недастаткова кампетэнтнай работніцай Саюза пісьменнікаў. А потым, у карэктуры факт не правярылі. За ўсю гэтую недарэчнасць прашу ў Алеся Крыгі прабачэння.

Калі чытачамі «Літаратуры і мастацтва» будуць выяўлены яшчэ якія істотныя недакладнасці, просім паведаміць пра іх рэдакцыйнаму калектыву, і яны будуць выпраўлены ў «Дадатку».

Адам МАЛЬДЗІС

ДА РЫНКУ — БЕЗ НОТ...

У Віцебску адбылася навукова-практычная канферэнцыя «Нотадрукаванне старажытнай і сучаснай Беларусі».

Нотадрукаванне на Беларусі вядома ажно з сярэдзіны XVI стагоддзя. Ноты друкаваліся ў Брэсце (1553), Нясвіжы (1561), Забудаве (1568), Лоску (1574), Слуцку (1580), Цяліне (каля 1580), у перасоўнай друкарні С. Собаля, што працавала ў 1630-я гады ў Магілёве.

Першы друкаваны нотны зборнік на Беларусі і адзін з самых ранніх ва Усходняй Еўропе «Брэсцкі камцыянал» («Песні хвал боскіх», 1558) Яна Зарэмбы.

У 1563 годзе М. Кавячынскі і друкар Д. Ланчыцкі выдалі «Нясвіжскі камцыянал».

Удзельнікі канферэнцыі, а сярод іх — вучо-

ныя, самадзейныя і прафесійныя музыкі, педагогі, моладзь, навучэнцы музычнага вучылішча, канстатавалі, што, на жаль, традыцыйны нотадрукаванне згублены. Нават смешна, сёння беларускія дзеці не могуць у краіне набыць звычайных нот для заняткаў музыкай.

У школах урокі музыкі часта падмяняюцца слуханнем пласцінак, мыйкай сцен, падмятаннем двара школы, іншымі прадметамі — конкурснымі, для паступлення ў ВНУ. Музыка і спеў сталі другародным прадметам.

Абьякаваць да роднага мастацтва — гэта, пэўна, таксама нотка нашага базарнага рынку, калі родная культура развіваецца па законах астаткавага фінансавання.

К. КАРНЯЛЮК

Бо калі ён вярнуўся з вучэнняў (а, можа, ён на іх і не ездзіў, а знарок дзесяці хаваўся, каб прасачыць за жонкай, што яна робіць у яго адсутнасць?), то першае, што ён зрабіў, гэта палішоў цяжкім стражым крокам да мяне, дастаў з кабуры пісталет.

— Вось што, пісьменнік, — сказаў ён раздражнёна, са злосцю. — Калі ты яшчэ хоць раз дакранешся да маёй жонкі... Прыстрэлю. І цябе, і яе...

— Але я да яе не дакранаўся, — сказаў я ціха, прымірэна. — Я праводзіў яе дахаты. І то толькі таму, што баяўся, каб чаго не здарылася з ёю. Ноч, а яна адна... Такая кволая, безабаронная...

— Я ведаю, усё ведаю, — сказаў зноў рэзка, як адрэзаў, капітан. — Таму і не страляю цяпер, толькі папярэджваю...

Капітан быў выпіўшы і гаварыць з ім пра што-небудзь яшчэ мне не хацелася. Я выключыў на сваёй тумбачцы святло і лёг спаць.

Назаўтра, прышоўшы ў рэдакцыю, я, гутарачы са сваім непасрэдным начальнікам — загадчыкам аддзела, прызнаўся, што мне не зусім утульна жывецца ў танкавым вучылішчы.

— Дарэчы, а дзе вас пасялілі? — спытаў загадчык.

— У афіцэрскай інтэрнаце, — адказаў я. — Дзевяць ложкаў, кожны дзень новыя людзі...

— А-а, — засмяяўся загадчык аддзела. — Гэта былі морг... І вам не страшна там спаць?

Валасы на маёй галаве ледзь не ўсталі дыбка. Чаго-чаго, а мерцвякоў, усякіх тых месцаў, дзе яны ляжаць, я ўсё сваё жыццё старанюся. А тут...

Загадчык аддзела зразумеў мяне без слоў.

— Добра, зараз мы ўсё ўладкуем, — сказаў ён і, падсунуўшы бліжэй да сябе тэлефон, пачаў званіць, набіраць нумары то аднаго, то другога начальніка, якіх ён, як выявілася, асабіста ведаў, бо працаваў некаторы час выкладчыкам у гэтым самым танкавым вучылішчы. Мо праз паўгадзіны, ён сказаў мне:

— Ідзіце ў КЭЧ, спашліцеся на начальніка вучылішча, што вам дазволена

перасяліцца ў курсанцкі інтэрнат. Там ёсць пакой нумар шаснаццаць, рэзерв начальніка вучылішча. Яго вы і зоймеце.

Я ледзь не на крываках паляцеў у танкавае вучылішча, думаючы: «Калі ўсё будзе так, як сказаў загадчык аддзела, то яшчэ днём перасялюся на новае месца жыхарства. Каб не начаваць больш у моргу, не бачыць, не сустракацца ні з капітанам Нямчурай, ні з Лэсяй...»

Не, прызнаюся шчыра, з Лэсяй я ахвотна б сустрэўся. Але... Леппі быць далей ад граху. Ды і муж жа ў яе, капітан Нямчура... Праз сваю рэўнасць ён мог нарабіць бяды. Гэта я адчуваў, амаль ведаў. І тады б... «афіцэрскай інтэрнат» зноў вярнуў бы сабе сваю ранейшую назву...

— Ну што? — такім пытаннем сустрэла мяне малавідная жанчына, што выпісвала некалькі дзён таму назад накіраванне ў «афіцэрскай інтэрнат». — Я рада за вас. Даць вам адрас?

Не, ад «адраса» я адмовіўся, папрасіў перасяліць мяне ў іншае месца.

— Але іншага месца няма, — глядзела на мяне, не зводзіла сваіх чорных, іскрыстых вачэй жанчына. — Я ж вам казала.

— Ёсць, — усміхнуўся я. — Пакой у курсанцкім інтэрнаце нумар шаснаццаць.

— Гэта рэзерв самога начальніка вучылішча...

— Я ведаю. Начальнік вучылішча дазволіў мне там пасяліцца. Калі не верыце, паверыце яму.

Жанчына мне не паверыла, набрала нумар начальніка вучылішча, спытала, ці не падманваю я яе.

Патрымаўшы ля вуха тэлефонную трубку і выслушаўшы, што ёй гаварылі, неяк ураз змянілася з твару.

— Выбачайце, дзякую, — сказала яна ў тэлефонную трубку і амаль што кінула яе на апарат.

Бачылі б вы, з якой злосцю выпісвала яна, а потым і падавала мне накіраванне на пасяленне ў пакой нумар шаснаццаць! Падумаў быў я тады — ці не сабе выбірала гэтая жанчына сужыльца? А, можа, я і памыляўся. Не ведаю...

Заснавальнікі:
Саюз пісьменнікаў Беларусі
і Міністэрства культуры і друку
Рэспублікі Беларусь
Выходзіць з 1932 года

Газету рэдагавалі

Х.Дунец	(1932-35)
І.Гурскі	(1935-41)
А.Куляшоў	(1945-46)
М.Горцаў	(1947-49)
П.Кавалёў	(1949-50)
В.Вітка	(1951-57)
М.Ткачоў	(1957-59)
Я.Шарахоўскі	(1959-61)
Н.Пашкевіч	(1961-69)
Л.Прокуша	(1969-72)
Х.Жычка	(1972-76)
А.Асіпенка	(1976-80)
А.Жук	(1980-86)
А.Вярцінскі	(1986-90)

Галоўны рэдактар

Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ

Андрэй ГАНЧАРОЎ

першы намеснік галоўнага
рэдактара

Юрась ЗАЛОСКА

Міхась ЗАМСКІ

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ

Барыс ПЯТРОВІЧ

намеснік галоўнага рэдактара

Юрась СВІРКА

АДРАС РЭДАКЦЫІ:

220600, ГСП, Мінск,

вул. Захарова, 19

ТЭЛЕФОНЫ:

прыёмная рэдакцыі
332-461

намеснікі галоўнага рэдактара
332-525, 331-985

адрэдакцыі:

публіцыстыкі 332-525

пісьмаў і грамадскай думкі
331-985

літаратурнага жыцця
332-462

крытыкі і бібліяграфіі
332-204

паэзіі і прозы 332-204

музыкі 332-153

тэатра, кіно і тэлебачання
332-153

выяўленчага мастацтва
і аховы помнікаў 332-462

навін 332-462

мастацкага афармлення
332-204

фотакарэспандэнт 332-462

бухгалтэрыя 268-640

Пры перадруку просьба
спасылацца на "ЛІМ".

Рукапісаў рэдакцыя не вяртае
і не рэцензуе.

Пазіцыя рэдакцыі можа
не супадаць з думкамі
і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Набор і вёрстка

камп'ютарнага цэнтра «ЛІМа»

Апаратныя сродкі і тэхнічная
падтрымка — фірма «Дайнова»

Выходзіць раз на тыдзень
па пятніцах

Друкарня "Беларускі Дом друку".
(Г.Мінск, пр. Ф.Скарыны, 77)

Індэкс 63856. Наклад 11.194.

Нумар падпісаны 8.09.1994 г.

ПАНЫДЗЕЛАК, 12.09

Беларускае тэлебачанне

9.00 Праграма перадач
9.05 Дзелавы веснік
9.20 Пад купалам Сусвету
9.30 Пяць хвілін на жарты
9.40 «Чарапашкі нідзя»
10.05 «Казкі горада Лета», спектакль
10.40 «Аліса ў Краіне чудаў», мульт
11.00 «Першая гістарычная...»
11.30 «Пал-Ці» — TV
12.20 «Вандруны аўтобус», м/ф
13.55 «Людзі на балое», м/ф, с. 1, 2
16.15 Тэлебачанне — школе
16.30 «Раскажыце казку, доктар», мульт
17.10 «Бімбат», ч. 1
17.30 Навіны
17.40 «Музыка шкла», д/ф
17.50 Беларускі тур
18.10 Навіны (Брэст)
18.25 Навіны ВВС
19.00 Аэробіка
19.30 «Проспект»
20.00 «Прапала сумленне», мульт
20.20 Пяць хвілін на жарты
20.30 Кантакт
20.35 Кальханка
21.00 Панарама
21.35 «Талесаўскае»
21.40 Спартыўны тэлекур'ер
21.55 Пад купалам Сусвету
22.05 Што на свеце пачуваецца...
22.45 Ніка
23.00 «Таласа Сімарана», м/ф (ЗША), с. 7
0.15 Надвор'е

Канал «Астанкіна»

15.00, 17.00, 20.00, 23.05 Навіны
15.25 Наш музычны клуб
16.00 Зорная гадзіна
16.40 Кампанія «Мір»
17.25 Свет сёння
17.40 Азбука ўласніка
17.50, 20.35 Надвор'е
18.00 Гадзіна пік
18.25 «Дзякая рука»
18.55 Тэма
19.40 Добрай ночы, малышы!
20.45 З першых рук
20.55 Залаты шлягер
21.40 Весты. А. Сакураў
22.10 Футбол. Кубак УЕФА «Ротар» (Валгаград) — «Нант» (Францыя)
0.15 Прэс-экспрэс

Канал «Расія»

6.00, 11.00, 15.00, 19.00, 22.00 Весты
6.20 Патрабуюцца... патрабуюцца...
6.30 Формула-730
7.00 Час дзелавых людзей
7.30 «Чалавек перад тварам вулканаў», д/ф (ЗША)
8.00 Сувесныя навіны АВС
8.25 Ранішні канцэрт
8.40 Без рэтушы
9.35 Чароўны куфарак
9.45 Рэпартаж
10.00 Зусім сакратна
10.35 Тэлегазета
10.40 Сялянскае пытанне
15.20 Студыя «Рост»
15.50 Там-там навіны
16.05 Новая лінія
16.50 Ваша права
17.05 Гаспадар
17.35 Свята кожны дзень
17.45 Кансіліум
17.55, 19.35 Футбол. Кубак УЕФА «Тэкстыльшнык» (Камышын) — «Бекшычба» (Венгрыя)
18.50 Нічо не забыты
19.25 Падрабязнасці
20.30 Я — лідэр
20.55, 22.45 Футбол. Кубак УЕФА «Сэрэн» (Бельгія) — «Дынама» (Масква)
22.20 Аўтаімгненне
22.25 Зоркі гавораць
22.30 Спартыўная карусель
22.35 ЭКП

Санкт-Пецярбург

11.55, 14.30, 18.30, 21.45 Інфарм ТБ
12.05 Чароўная лінія
12.25 «Каміла, ці Нераскрытая таямніца»
13.20, 15.40, 20.55 Дзень святога благавернага князя Аляксандра Новага
14.10 «Лета Эміліяна», м/ф
14.40 Адам і Ева +
15.10 «Уніз па Волзе-раца», д/ф
16.10 «Страсці»
17.45 Спявае М. Баярскі
18.10 Вялікі фестываль
18.50 Спорт, спорт, спорт...
19.05 «Каміла, ці Нераскрытая таямніца»
20.00 «Уздоўж ды па рэчцы», мультканцэрт
20.15 Тэлеслужба беспякі
20.25 Кансерватар
21.25 Тэлемагазін
21.30 Па ўсёй Расіі
22.00 Спартыўныя навіны
22.15 Ваш стыль
22.20 «Замры, памры, уваскрэсні...», м/ф

АўТОРАК, 13.09

Беларускае тэлебачанне

8.00 Раніца рэспублікі
8.10 Пад купалам Сусвету
8.20 Надвор'е
8.30 Пяць хвілін на жарты
8.40 «Фантазія», канцэрт
9.00 Тэлебачанне — школе
9.15 «Паласа Сімарана», с. 7
10.30 Канкур. Кубак Беларускай асацыяцыі конгадоўлі

11.30 XXIII Міжнародны фестываль духоўнай музыкі (Нарвегія)

12.10 «Тое, пра што нельга сказаць словам»
12.55 «Лекер і гультай», мульт
13.00 «Бімбат», ч. 2
13.20 «Людзі на балое», с. 3, 4
15.45 «Нові К» — топ-10
16.45 Тэлебачанне — школе. Беларуская літаратура
17.10 «Бімбат»
17.30 Навіны
17.40 Дарожная азбука
18.00 «Нехачуха», мульт
18.10 Навіны (Віцебск)
18.25 Навіны ВВС
19.00 Крымінальная хроніка
19.20 «Сустрэча з юнацтвам»
19.55 Эканаміст
20.05 «Спявае Герард Васільев»
20.20 Пяць хвілін на жарты
20.30 Кантакт
20.35 Кальханка
21.00 Панарама
21.35 «Маё каханне, мой смутак»
22.35 Пад купалам Сусвету
22.45 Футбол. Кубак УЕФА «Дынама» (Мінск) — «Лациа» (Італія). У пералынку (23.35) — Ніка
0.35 Надвор'е

Канал «Астанкіна»

5.30, 7.15 Раніца
7.00, 10.00, 15.00, 17.00, 20.00, 0.05 Навіны
8.00 Агляд рынку нерухомасці
8.15 «Дзякая рука»
9.10 «Мальцаў з вёскі Мальцава», д/ф
9.50 Справа
15.25 «Вайна гобатаў»
15.50 Паміж намі, дзяўчынкамі...
16.05 Рок-урок
16.40 За кулісамі
17.25 Спявае В. Аўсянікаў
17.40 Знак пытання
17.50, 20.35 Надвор'е
18.00 Гадзіна пік
18.25 «Дзякая рука»
18.55 Тэма
19.40 Добрай ночы, малышы!
20.45 З першых рук
20.55 Залаты шлягер
21.40 Весты. А. Сакураў
22.10 Футбол. Кубак УЕФА «Ротар» (Валгаград) — «Нант» (Францыя)
0.15 Прэс-экспрэс

Канал «Расія»

6.00, 11.00, 15.00, 19.00, 22.00 Весты
6.20 Патрабуюцца... патрабуюцца...
6.30 Формула-730
7.00 Час дзелавых людзей
7.30 «Чалавек перад тварам вулканаў», д/ф (ЗША)
8.00 Сувесныя навіны АВС
8.25 Ранішні канцэрт
8.40 Без рэтушы
9.35 Чароўны куфарак
9.45 Рэпартаж
10.00 Зусім сакратна
10.35 Тэлегазета
10.40 Сялянскае пытанне
15.20 Студыя «Рост»
15.50 Там-там навіны
16.05 Новая лінія
16.50 Ваша права
17.05 Гаспадар
17.35 Свята кожны дзень
17.45 Кансіліум
17.55, 19.35 Футбол. Кубак УЕФА «Тэкстыльшнык» (Камышын) — «Бекшычба» (Венгрыя)
18.50 Нічо не забыты
19.25 Падрабязнасці
20.30 Я — лідэр
20.55, 22.45 Футбол. Кубак УЕФА «Сэрэн» (Бельгія) — «Дынама» (Масква)
22.20 Аўтаімгненне
22.25 Зоркі гавораць
22.30 Спартыўная карусель
22.35 ЭКП

Санкт-Пецярбург

12.00, 14.30, 18.30, 21.45 Інфарм ТБ
12.10 Чароўная лінія
12.25 «Нямецкая хваля»
13.00 Хупка дапамога
13.30 «Каміла, ці Нераскрытая таямніца»
14.45 «СЭР», м/ф
16.00 Казкі паўночных рэк
16.25 «Тайна цацак», мульт
16.35 Урок нямецкай мовы
16.50 Мультфільмы
17.20 «Хто сёння адсутнічае», м/ф
18.10 Вялікі фестываль
18.50 Спорт, спорт, спорт...
19.05 «Каміла, ці Нераскрытая таямніца»
20.30 А. Чэхаў. «Першы палубнік»
20.40 Тэлеэкст
20.45 Тэлеслужба беспякі
20.55 Без назвы
21.15 Гэгстар
21.25 Тэлемагазін
21.30 Будні
22.00 Спартыўныя навіны
22.15 Ваш стыль
22.20 «Дванаццаць краслаў», спектакль, с. 1

СЕРАДА, 14.09

Беларускае тэлебачанне

8.00 Раніца рэспублікі
8.10 Эканаміст
8.20 Пад купалам Сусвету
8.30 Надвор'е
8.40 Пяць хвілін на жарты
8.50 «Фарбы зямлі роднай»
9.00 Тэлебачанне — школе. Беларуская літаратура
9.25 «Маё каханне, мой смутак»
10.25 Аэробіка
10.55 «Скарга», м/ф
12.10 Літарынка
12.45 «Вожык, сабака і хлогчык Ніко», мульт
13.00 «Бімбат»
13.20 «Людзі на балое», с. 5, 6
15.40 Відэама-нявідэама
16.40 «Еўрапейскі калейдаскоп»
17.10 «Бімбат». У студыі ўрач-сексапатолаг У. Дамарацкі. Прамая лінія
17.30 Навіны
17.40 «Вяртанне ў легенду», канцэрт
18.10 Навіны (Гомель)
18.25 Навіны ВВС
19.00 «Крок»: «Пяць зорак»
20.10 «Спадарожнікіскры», мульт
20.20 Пяць хвілін на жарты
20.30 Кантакт
20.35 Кальханка
21.00 Панарама
21.30 «Зіч нашых падзей». Да Міжнароднага Дня міру
22.15 «Маё каханне, мой смутак»
23.15 Пад купалам Сусвету
23.25 Ніка
23.40 Надвор'е

Канал «Астанкіна»

5.30, 7.15 Раніца
7.00, 10.00, 15.00, 17.00, 20.00, 23.20 Навіны
8.00 Расійскі дайджэст
8.15 «Сам дзён з Морсі», мульт
8.30 «Дзякая рука»
8.55 Клуб падарожнікаў
9.45 Дзелавы веснік
15.25 «Вайна гобатаў»
15.50 На балі ў Папалюшкі
16.05 «Лятаючы дом»
16.40 Кампанія «Мір»
17.25 Свет сёння
17.40 Тэхнадром
17.50, 20.35 Надвор'е
18.00 Гадзіна пік
18.25 «Дзякая рука»
18.55 Кінапанарама
19.40 Добрай ночы, малышы!
20.45 «Алошні паклон». І. Смакунюскі
21.20 Футбол. Ліга чэмпіёнаў «Дынама» (Кіев) — «Спартак» (Масква). Агляд
0.30 Прэс-экспрэс

Канал «Расія»

6.00, 11.00, 15.00, 19.00, 22.00 Весты
6.20 Патрабуюцца... патрабуюцца...
6.30 Формула-730
7.00 Час дзелавых людзей
7.30 Добрай раніцы
8.00 Сувесныя навіны АВС
8.25 «Санта-Барбара»
9.15 Кліп-антракт
9.20 «Дом Раманавых», д/ф
10.35 Тэлегазета
10.40 Сялянскае пытанне
15.20 Студыя «Рост»
15.50 Там-там навіны
16.05 Новая лінія
16.50 М-трэст
17.05 Казкі для бацькоў
17.35 Свята кожны дзень
17.45 Экспанцэнт прадстаўляе
17.50 Звычайная справа
18.05 L-клуб
18.50 Пяць хвілін аб добрым жыцці
19.25 Падрабязнасці
19.35 «Санта-Барбара»
20.25 Нічо не забыты
20.30 Сам сабе рэжысёр
21.05 На палычным Алімпе
22.20 Аўтаімгненне
22.25 Зоркі гавораць
22.30 Спартыўная карусель
22.35 ЭКП
22.45 Новы ілюзіён

Санкт-Пецярбург

12.00, 14.30, 18.30, 21.45 Інфарм ТБ
12.10 Чароўная лінія
12.25 «Нямецкая хваля»
13.00 Хупка дапамога
13.30 «Каміла, ці Нераскрытая таямніца»
14.45 «СЭР», м/ф
16.00 Казкі паўночных рэк
16.25 «Тайна цацак», мульт
16.35 Урок нямецкай мовы
16.50 Мультфільмы
17.20 «Хто сёння адсутнічае», м/ф
18.10 Вялікі фестываль
18.50 Спорт, спорт, спорт...
19.05 «Каміла, ці Нераскрытая таямніца»
20.40 «Зоркі ў кандуктарскай сумцы»
20.45 Тэлеслужба беспякі
20.55 О-ля-ля!
21.25 Тэлемагазін
21.30 Па ўсёй Расіі
22.00 Спартыўныя навіны
22.15 Ваш стыль
22.20 «Вячэрні звон»

22.15 Ваш стыль

22.20 «Дванаццаць краслаў», с. 2

ЧАЦВЕР, 15.09

Беларускае тэлебачанне

8.00 Раніца рэспублікі
8.10 Пад купалам Сусвету
8.20 Надвор'е
8.30 Пяць хвілін на жарты
8.40 «Колер папаратніка», канцэрт
9.30 «Маё каханне, мой смутак»
10.30 Урок здароўя
11.05 «Раследаванне распахача», м/ф, с. 1, 2
13.15 «Бімбат»
13.35 «Людзі на балое», с. 7, 8
15.50 Мультфільмы
16.20 Тэлебачанне — школе. Мікола Гусоўскі яго паэма «Песня пра зубра»
16.45 «Як нараджаецца музыка?»
17.10 «Бімбат»
17.30 Навіны
17.40 Дзедка за рэпку
18.10 Навіны (Гродна)
18.25 Навіны ВВС
19.00 Зачытайце маё пісьмо...
19.05 Рэпартаж Міжнароднага хрысціянскага фестывалю яўрэйскай музыкі і танца
20.20 Пяць хвілін на жарты
20.30 Кантакт
20.35 Кальханка
21.00 Панарама
21.35 «Хупкі поезд», м/ф
23.15 Пад купалам Сусвету
23.25 Ніка
23.40 Гуляем у стрэлбол
0.10 Надвор'е

Канал «Астанкіна»

5.30, 7.15 Раніца
7.00, 10.00, 15.00, 17.00, 20.00, 23.20 Навіны
8.00 Навы старт
8.15 «Саржа»
8.35 «Сава», мульт
8.50 «Дзякая рука»
9.15 Даламажы сабе сам
9.45 Бізнес-клас
15.25 «Казка пра Зорнага хлопчыка», м/ф, с. 1
16.50 Азбука ўласніка
17.25 Чалавек і закон
17.55, 20.35 Надвор'е
18.00 «Тут з маім болям я жыў...»
18.20 «Дзякая рука»
18.50 Поле чудаў
19.40 Добрай ночы, малышы!
20.45 Чалавек тыдня
21.05 «Вуліцы Сан-Францыска»
22.05 «Погляд»
23.10 Хваля. ЦСКА — «Крылы Саветаў»
0.30 Прэс-экспрэс

Канал «Расія»

6.00, 11.00, 15.00, 19.00, 22.00 Весты
6.20 Патрабуюцца... патрабуюцца...
6.30 Формула 730
7.00 Час дзелавых людзей
7.30 Джэнтльмен-шоу
8.00 Навіны АВС
8.25 Ранішні канцэрт
8.40 Паехалі
8.50 «Санта-Барбара»
9.40 Тэатральны раз'езд
10.35 Тэлегазета
10.40 Сялянскае пытанне
15.20 Студыя «Рост»
15.50 Там-там навіны
16.05 Новая лінія
16.50 Дыкней па пятніцах
17.45 Свята кожны дзень
18.05 XX стагоддзе ў кадры і па кадрам. С. Бандарчук
19.25 Падрабязнасці
19.35 «Санта-Барбара»
20.25 «Гарадок»
20.55 Кліп-антракт
21.05 «К-2»: «Пачулак на дыяфрагму»
22.20 Аўтаімгненне
22.25 Зоркі гавораць
22.30 Спартыўная карусель
22.35 «Нашэцце», м/ф

Санкт-Пецярбург

12.00, 14.30, 18.30, 21.45 Інфарм ТБ
12.10 Чароўная лінія
12.25 «Нямецкая хваля»
13.00 Хупка дапамога
13.30 Мультфільмы
14.00 «Сярэбраная паліна», канцэрт
14.45 «Сцеражыся аўтамабіля», м/ф
16.15 Тэлемагазін
16.20 Мультфільмы
16.50 «Дуэт маладых», муз. фільм
17.25 Казка за казкай
18.10 Вялікі фестываль
18.50 Спорт, спорт, спорт...
19.05 «Аб тым, чаго не было», м/ф
20.25 «Трыстан і Ізольда», балет
20.45 Тэлеслужба беспякі
20.55 Ад першай асобы
21.25 Тэлемагазін
21.30 Будні
22.00 Спартыўныя навіны
22.15 Ваш стыль
22.20 «Парфум», м/ф (ЗША)

ПЯТНІЦА, 16.09

Беларускае тэлебачанне

8.00 Раніца рэспублікі
8.10 Пад купалам Сусвету
8.20 Надвор'е
8.30 Пяць хвілін на жарты
8.40 «Ружовы вечар», д/ф
9.00 Тэлебачанне — школе. Мікола Гусоўскі і яго паэма «Песня пра зубра»
9.25 «Маё каханне, мой смутак»
10.25 «Крок»: «Пяць зорак»
11.35 «Добраахвотнік», м/ф
13.10, 17.05 «Бімбат»
13.30 «Цырк прыехаў», т/ф
14.20 «Першакласны калейдаскоп»
14.45 «Па шупаковым загадзе», мульт
15.00 «Беражыце жанчын», м/ф, с. 1, 2
17.30 Навіны
17.40 Мультфільмы
18.10 Навіны (Магілёў)
18.25 Навіны ВВС
19.00 Эканаміст
19.10 Партрэт на фоне часу
19.40 Рэйтынг
19.55 «Вываходка», мульт
20.05 «Талесаўскае»
20.20 Кантакт
20.25 Пяць хвілін на жарты
20.35 Кальханка
21.00 Панарама
21.35 «Хупкі поезд», м/ф
23.15 Пад купалам Сусвету
23.25 Ніка
23.40 Гуляем у стрэлбол
0.10 Надвор'е

Канал «Астанкіна»

5.30, 7.15 Раніца
7.00, 10.00, 15.00, 17.00, 20.00, 23.00 Навіны
8.00 Навы старт
8.15 «Саржа»
8.35 «Сава», мульт
8.50 «Дзякая рука»
9.15 Даламажы сабе сам
9.45 Бізнес-клас
15.25 «Казка пра Зорнага хлопчыка», м/ф, с. 1
16.50 Азбука ўласніка
17.25 Чалавек і закон
17.55, 20.35 Надвор'е
18.00 «Тут з маім болям я жыў...»
18.20 «Дзякая рука»
18.50 Поле чудаў
19.40 Добрай ночы, малышы!
20.45 Чалавек тыдня
21.05 «Вуліцы Сан-Францыска»
22.05 «Погляд»
23.10 Хваля. ЦСКА — «Крылы Саветаў»
0.30 Прэс-экспрэс

Канал «Расія»

6.00, 11.00, 15.00, 19.00, 22.00 Весты
6.20 Патрабуюцца... патрабуюцца...
6.30 Формула 730
7.00 Час дзелавых людзей
7.30 Джэнтльмен-шоу
8.00 Навіны АВС
8.25 Ранішні канцэрт
8.40 Паехалі
8.50 «Санта-Барбара»
9.40 Тэатральны раз'езд
10.35 Тэлегазета
10.40 Сялянскае пытанне
15.20 Студыя «Рост»
15.50 Там-там навіны
16.05 Новая лінія
16.50 Дыкней па пятніцах
17.45 Свята кожны дзень
18.05 XX стагоддзе ў кадры і па кадрам. С. Бандарчук
19.25 Падрабязнасці
19.35 «Санта-Барбара»
20.25 «Гарадок»
20.55 Кліп-антракт
21.05 «К-2»: «Пачулак на дыяфрагму»
22.20 Аўтаімгненне
22.25 Зоркі гавораць
22.30 Спартыўная карусель
22.35 «Нашэцце», м/ф

Санкт-Пецярбург

12.00, 14.30, 18.30, 21.45 Інфарм ТБ
12.10 Чароўная лінія
12.25 «Нямецкая хваля»
13.00 Хупка дапамога
13.30 Мультфільмы
14.00 «Сярэбраная паліна», канцэрт
14.45 «Сцеражыся аўтамабіля», м/ф
16.15 Тэлемагазін
16.20 Мультфільмы
16.50 «Дуэт маладых», муз. фільм
17.25 Казка за казкай
18.10 Вялікі фестываль
18.50 Спорт, спорт, спорт...
19.05 «Аб тым, чаго не было», м/ф
20.25 «Трыстан і Ізольда», балет
20.45 Тэлеслужба беспякі
20.55 Ад першай асобы
21.25 Тэлемагазін
21.30 Будні
22.00 Спартыўныя навіны
22.15 Ваш стыль
22.20 «Парфум», м/ф (ЗША)

СУБОТА, 17.09

Беларускае тэлебачанне

8.00 Раніца рэспублікі
8.10 Эканаміст
8.20 Пад купалам Сусвету
8.30 Надвор'е
8.40 Пяць хвілін на жарты
8.50 Здароўе
9.20 «Хупкі поезд», м/ф
11.00 Паказвае Магілёў
11.30 20 мінут рэдактара
11.50 «Лулу — анёл кветак»
12.25 Гарадкі. Чэмпіянат Еўропы
13.05 «Бімбат»
13.30 «Я родам з дзяцінства», м/ф
15.15 «Сярэдзі БГ»
15.55 «Домік для ўсё», мульт
16.10 «Першая скрыпка»
Л. Гарэль
17.00 Футбол. «Дынама-93» — КІМ
17.50 «Палацкая пячатка»
18.00 «Чарапашкі нідзя»
18.25 «Падводныя лодкі — акулы са сталі», д/ф
18.55 «Нові К» — топ-10
19.55 Міжнародныя спартыўныя навіны
20.25 Пяць хвілін на жарты
20.35 Кальханка
21.00 Панарама
21.35 Пад купалам Сусвету
21.45 «Развешаныя гастролі», м/ф
23.00 «Каскад»
23.20 Відэама-нявідэама

Канал «Астанкіна»

6.30 Суботняя раніца дзелавога чалавека
7.15 Спорт-шанс
7.45 Слова пастара
8.00 «Марафон-15»
8.30 «Спектр»
8.40 Голас Азіі
10.00 Я — жанчына
10.30 Ранішняя пошта
11.00 Навіны культуры
11.10 Смак
11.25 Пераадоленне
11.55 «Шукальнікшчасця», м/ф
14.00, 23.00 Навіны
14.20 Лабірынт
14.50 «Катвізі»
15.20 Грай, гармонік!
16.10 У свеце жывёл
16.50 «Ступень да Парнаса»
17.00 Разумнік і разумніцы
17.45 Да і пасля
18.35, 20.45 «Справа аб выкраданні дзіцяці Лінд-берга», м/ф
19.40 Добрай ночы, малышы!
20.00 Навіны плюс
20.35, 23.10 Надвор'е
21.40 Кабарэ «Усе зоркі»
22.25 Магік-шоу
23.20 Аўта-шоу
0.10 Аўта-шоу

Канал «Расія»

7.00, 13.00, 19.00, 22.00 Весты
7.25 «Лена і Рыта», д/ф
8.00 Студыя «Рост»
8.30 Добрай раніцы, Еўропа!
9.00 Правідцельныя пісьмы
9.30 «Лад»-галерэя
10.00 Аты-баты...
10.30 Здрава жывеш
10.45 «Абдуладжан, ці Прысвячаецца Стывену Спілбергу»
12.15 Шостае пацудзе
12.40 Шасці сотак
13.20 Не высечы...
13.40 У цяні манастырскіх сценаў
14.10 Зброя і закон
14.35 Рэтра-шлягер
15.05 Узлёт і падзенне Джудзі Гарланд
15.35 У свеце жывёл
16.30 Каробка перадач
16.45 Свята кожны дзень
17.00 Чароўны свет Дысней
18.00 «Дзень нараджэння». Э. П'еха
19.25 «Рукліс, знойдзены ў Сарагосе», м/ф, с. 1
21.05 Фільм-прэм'ер
21.25 Зусім сакратна
22.20 Аўтаімгненне
22.25 Зоркі гавораць
22.30 Спартыўная карусель
22.35 Праграма «А»
23.35 «Не хадзіце, дзеўкі, замуж», м/ф

Санкт-Пецярбург

9.00 «Гаючае слова»
9.30 «Клемяніца», мульт
10.00 Экспрэс-кіно
10.15 «Асенняя дарога да мамы», к/ф
11.00 Нядзельны лабірынт
12.30 Сем сланоў
13.00 «Казачнае падарожжа Більбо Бэгінса Хобіта», спектакль
14.05 Мультфільмы
14.20 Залаты ключ
14.30 Хохн круці
14.55 «Марыя Сцюарт». Опера С. Слонімскага ў пастаноўцы Малага опернага тэатра
16.15 Гістарычны альманах
17.00 Чэмпіянат Італіі па футболе
18.50 Харэаграфія М. Бежара
19.20 Талетэкст
19.30 Інфарм ТБ
19.55 «Тайна», м/ф
22.15 Ваш стыль
22.20 Адамаў яблык

8.20 Пяць хвілін на жарты

8.30 Слова да чалавека
9.00 Беларускі тур
9.20 «Чарапашкі нідзя»
9.45 Нядзельная прапаведзь
9.55 Аэробіка
10.25 Дайнова-інвест: «MTV. Лепшыя хіты»
10.55 Белья і чорныя
11.25 Існасць
12.10 Зрабі сабе кар'еру
12.40 Шматгалоссе
13.30 Мультфільмы
13.45 «Паласаты рэйс», м/ф
15.15 «Тры апельсіны»
15.35 Дзелавы веснік
15.50 Тэлежурнал «Аў-гаў»
16.20 «Гінес-шоу»
16.50 «Чарапашкі нідзя»
17.15 Тэлеграма
17.25 «Засталіся дывертымент». Накладная перадача
18.30 Праспект
19.00 Футбол. «Дынама» — «Дняпр»
20.00 Панарама
20.35 Пяць хвілін на жарты
20.45 Кальханка
21.05 Пад купалам Сусвету
21.20 «Шлюб па-італьянску», м/ф (Італія)
23.05 Гомі для Беларусі
23.40 Кам'ютарны палігон
23.55 «Славянскі базар-94»

Канал «Астанкіна»

7.15 Алімпійская раніца
7.50 Спортлато
8.00 Марафон-15
8.30 Раным-рана